SKAS

1/2004

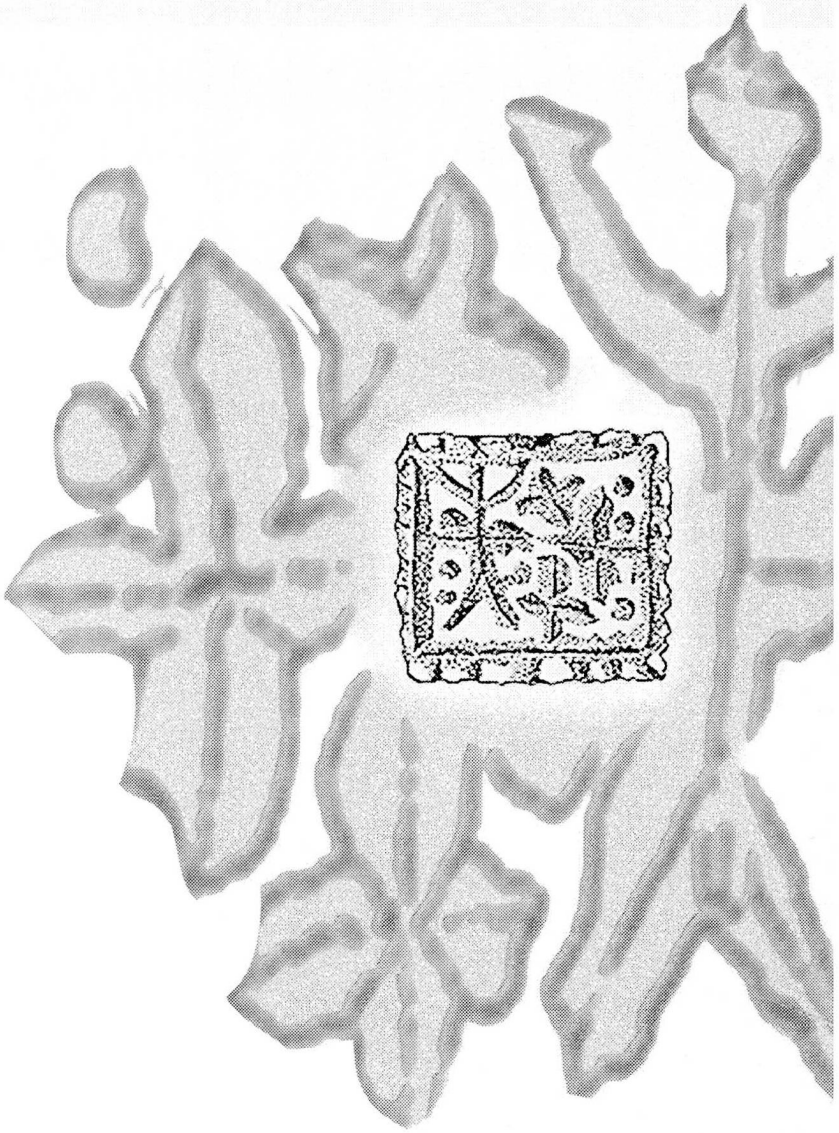

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan lyhyitä artikkeleita, kirjojen ja muiden julkaisujen arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan disketillä tai sähköpostilla (liitetiedostoina) WP, Open Office tai Microsoft Word -muodossa tallennettuina ja ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Kuvat (viivapiirrokset, mustavalkokuvat, värikuvat ja diat ilman kehyksiä) lähetetään joko alkuperäisinä tai digitaalisina korpulla tai CD-levyllä jolloin ne palautetaan kirjoittajalle lehden ilmestymisen jälkeen. Vain poikkeustapauksina sähköpostilla liitetiedostoina. Mustavalkoiset viivapiirrokset lähetetään GIF-muodossa ja valokuvat JPEG-muodossa (10-laatu). Kuvien tarkkuuden on oltava 300 pistettä tuumalle (dpi). Lehden sähköpostiosoite on skas.lehti@jippii.fi .

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Seuraavan lehden ilmestymispäivä on 15.6 .2004.

Julkaisija: Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry
osoite: SKAS c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

Päätoimittaja: Georg Haggrén
Nurmilinnuntie 3 C 26, 02620 Espoo
040-771 5640
georg.haggren@jippii.fi

Taitto: Martti Lampila
Vanhanpappilantie 70, 13300 Hämeenlinna
050-320 1326
vanha.pappila@mail.htk.fi

Toimituskunta: Hannele Lehtonen
0400-537670, hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi
Marianna Niukkanen
040-732 9907, marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
050-576 6187, justaa@utu.fi
Hanna-Leena Salminen
050-5845222, hanna-leena.salminen@utu.fi
Terhi Mikkola
050-5822526, terhi.mikkola@dnainternet.net
Tanja Ratilainen
040-579 9974, tratilainen@yahoo.com

Kannen logo: Sarvesta tehty leimasin 1300-luvun lopulta. Åbo Akademin päärakennuksen kaivaukset. Turun maakuntamuseo. Piirros:Anu Lavonen/Turun maakuntamuseo.
Kannen suunnittelu: Mikko Reuna

Sisällys:

Teija Alenius, Georg Haggrén, Henrik Jansson ja Arto Miettinen
Ulkosaariston asutuksesta autiokyläksi – Inkoon Ors poikkitieteellisenä tutkimuskohteena
Sivu 4

Vesa-Pekka Herva & Timo Ylimaunu
Modernisaation jäljet pohjoisessa. Tornion kaupunkiarkeologiset kaivaukset 1996-2002
Sivu 20

Timo Ylimaunu
Kupariseppä Westring, lohenpyrstösalvokset ja kaupunkiarkeologia - alustavaa tarkastelua 18. vuosisadan Tornioon
Sivu 25

Mervi Suhonen
Stratigrafiaa - ja entä sitten? Viides pohjoismainen stratigrafia-seminaari Lundissa lokakuussa 2003
Sivu 31

Andreas Koivisto ja Mervi Suhonen
Odotettuja ja yllättäviä uutisia Rurikin Gorodishchelta. Kesän 2003 kaivaukset suomalaisvieraiden silmin
Sivu 38

Tanja Ratilainen
Kaupunkiarkeologian suuri punainen kirja
Sivu 53

Ulrika Rosendahl
Kloster och stad – utgrävningarna i Nådendal publicerade
Sivu 55

Anne-Mari Halonen
Kansainvälistä tutkimusta Novgorodista
Sivu 57

Ulla Sutinen
Muinaisjäännösten suojelun ongelmia
Sivu 59

Pääkirjoitus

Vuosi 2004 ja SKAS

Suurten juhlavuosien sarja vain paranee viime vuodesta, kun vuosi 2004 on täynnä juhlivaa Turkua. SKASin osuus tässä juhlahumussa tuli täytettyä jo joulukirjamme muodossa. Tänä vuonna on virallisen kaupungin ja museon vuoro juhlistaa 775-vuotista nuorukaista. Luulen, että jokainen seuramme jäsen odottaa mielenkiinnolla lisäuutisia mahdollisista tuomiokirkon kaivauksista.

Meidän seuramme jatkaa erilaisten yleisötapahtumien järjestämistä eri yhteistyökumppanien kanssa. Ihan uutena uutuutena on kesäkuussa järjestettävä Satakunnan keskiaika-päivä. Suomen suven ollessa kauneimmillaan Rauman seudulla toimivat eri tahot järjestävät lauantai-seminaarin, joka on taatusti mukava ja kiinnostava.

Omenoiden alkaessa kypsyä syyskuun alussa on vuorossa arkeologipäivien tapahtuma Kuusiston kartanolla yhteistyössä Museoviraston kanssa. Ehkä silloin saamme avattua taas uusia ovia keskiaikaan - vaikka sitten kartanon kellarin kautta.

Marraskuun 19. on taatusti mielenkiintoinen syysseminaari Hämeen linnassa ja syyskokouksessa seuran uuden johdon valinta. Silloin on tilaisuus vaikuttaa seuran asioihin.

Vuosi päättyy vasta Lucianpäivän aikaan joulukuussa, kun Mirator ja Glossa järjestävät seuramme kanssa yhdessä pohjoismaisen seminaarin uuden virtuaalitekniikan mahdollisuuksista keskiajan tutkimuksessa.

Tarkempaa tietoa kaikista tapahtumista saa tulevista SKAS-lehdistä ja seuran www-sivuilta, joita kannattaa seurata ja myös osallistua.

Seuran puolesta kaikille antoisaa vuoden jatkoa toivottaen

Kari Uotila
pj /SKAS

ULKOSAARISTON ASUTUKSESTA AUTIOKYLÄKSI – INKOON ORS POIKKITIETEELLISENÄ TUTKIMUSKOHTEENA

Teija Alenius, Georg Haggrén, Henrik Jansson ja Arto Miettinen

JOHDANTO

Länsi-Uudenmaan rannikon rautakauden perinteistä tulkintaa leimaa ajatus erämaasta ja asutustyhjiöstä nuoremman rautakauden lopulla. Länsi-Uudellamalla on nähty kaksi rautakautista keskittymää: toinen Tenholassa ja toinen Karjaalla. Ne ovat sijainneet yhteydessä mereen, mutta suojaisassa lahdessa tai mereen laskevan järven rannalla (Tolonen et al. 1979, 22). Alueen nuorimmat arkeologiset löydöt ajoittuvat 900 -luvun puoliväliin, jolloin asutuksen on eri syistä oletettu kadonneen alueelta. Varhaiskeskiajalla, 1100-1200-luvuilla alueen on katsottu tulleen asutetuksi ruotsalaisten siirtolaisten toimesta. Vasta 1300-luvun alussa alue alkaa seurakuntineen ja pitäjineen esiintyä kirjallisissa lähteissä. Tässä välissä alueen on oletettu olleen lähinnä erämaana, jota sisämaan asukkaat ovat käyttäneet metsästykseen ja kalastukseen. (Forsén & Moisanen 1995.; Rask 1991, 22-32.)

Tilanne on kuitenkin muuttunut viime vuosina, kun alueen rannikko ja saaristo on otettu tutkimuksen kohteeksi Merellinen Perintömme/Vårt Maritima Arv –hankkeessa ja tässä esitetyssä Koneen säätiön rahoittamassa tutkimusprojektissa. Paitsi perinteisin historian ja arkeologian keinoin saariston ja rannikon maankäytön ja asutuksen historiaa sekä ympäristön muutoksia selvitetään kuudella erikseen valitulla alueella nyt myös ympäristöntutkimuksen näkökulmasta. Niistä Inkoon Orslandet on ensimmäinen, jossa poikkitieteelliset tulokset ovat valmistuneet, ja tässä artikkelissa esitellään nyt saatua uutta arkeologista, historiallista sekä luonnontieteellistä tietoa Orslandetin saarelta.

Käytetyistä luonnontieteellisistä menetelmistä tärkeimmät ovat piileva- ja siitepölyanalyysi. Piileväanalyysi on tehokas menetelmä rannansiirtymistutkimuksessa, sillä altaan kurouduttua Itämeren altaasta piilevälajisto muuttuu nopeasti murtoveden lajistosta makeanveden lajistoksi. Piilevät reagoivat ravinteisuuden ja pH:n vaihteluihin, joten piileväanalyysiä voidaan käyttää myös seurattaessa veden laadussa tapahtuneita muutoksia, jotka ovat joko luonnollista alkuperää tai seurausta altaan valumaalueella tapahtuneesta ihmistoiminnasta. Siitepölyanalyysin avulla on mahdollista selvittää alueen kasvillisuus- ja asutushistorian vaiheita eri aikoina siitepölyjen lajisuhteissa havaittujen muutosten perusteella. Tässä tutkimuksessa Orslandetilla sijaitsevista kolmesta altaasta määritettiin piileväanalyysin

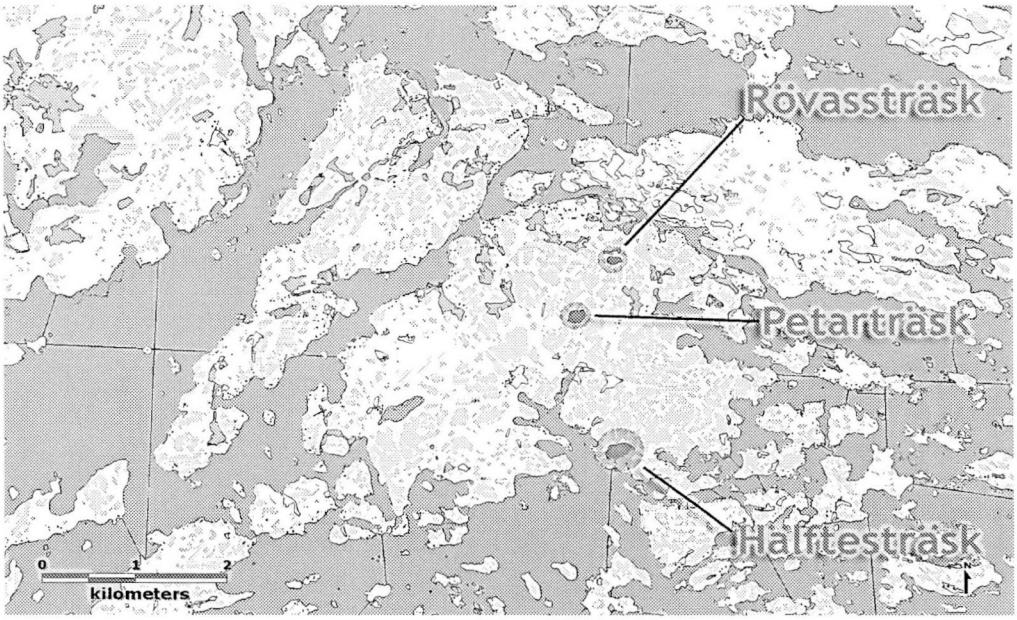

Kuva 1. Karttakuva Inkoon lounaisosassa sijaitsevan Orslandetin näytteenottokohteista. c Maanmittauslaitos 2004 lupa nro. MYY/189/03

avulla altaiden kuroutuminen Itämerestä alueen rannansiirtymisen rekonstruoimiseksi. Siitepölyanalyysin pohjalta on luotu kuva Orslandetin Petarträskin altaan ympäristön ihmistoiminnasta ja maanviljelyn kehityksestä eri aikoina.

HISTORIALLINEN TAUSTA

Inkoo

Inkoon alueen uskotaan alkujaan kuuluneen Suur-Karjaaseen, mutta viimeistään 1330-luvulla Inkoonjoen varrella oli vähintään kappeli, mahdollisesti jopa oma pitäjänkirkko (Kerkkonen 1945, 175-176). Tallinnasta säilyneessä sakkoluettelossa vuodelta 1337 löytyy tuomittujen joukosta nimittäin papin poika Inkoosta (FMU 6724). Varma lähde Inkoon kirkkopitäjästä on vasta vuodelta 1392 (FMU 1006). Inkoossa oli 1400-luvun puolivälissä 14 bolia eli verokuntaa (FMU 2898). Kyliä Inkoossa oli vuoden 1560 tienoilla 77 ja niissä yhteensä noin 290 taloa. (Suomen asutus 1560-luvulla ..., 167-169.)

Inkoon on uskottu olleen rautakauden lopulla asumatonta tai ainakin lähes asumatonta aluetta. Tätä käsitystä joudutaan korjaamaan uusien siitepölytutkimustulosten myötä. Silti Inkoossa lienee ollut tilaa järjestelmälliselle uudisasuttamiselle. Asutuksen sijoittumisen ja kylien rajojen avulla Inkoosta voidaan erottaa neljä jokilaaksoa tai pitkää lahtea, joista uudisasutus on edennyt kohti sisämaata. Lännestä luettuna nämä olivat Fagervik, Inkoonjokilaakso, Gördavik ja Torbackanjoen laakso. Viides alue koostui Inkoon länsiosan saaristosta, jonne muodostui laaja saaristoverokunta, Ors bol. Inkoon sisämaan kyliin ja Orsin verokuntaan verrattuna asutus pitäjän itäosien saarissa ja rannikolla oli keskiajalla varsin harvaa.

Ors bol

Ors bol eli Inkoon saaristoverokunta (Skäri bol) kattoi pitäjän lounaiskulman saariston sekä yhden mantereen kylän, Ermedalin eli Illansin, jossa oli neljä taloa. Muualla Ors bolissa taloja oli 1500-luvun puolivälissä yhteensä 23. Yhdessä Ramsön kuninkaankartanon viiden talon kanssa ne muodostivat Inkoon läntisen saariston kiinteän asutuksen. Ors bolin talot sijaitsivat suurilla saarilla, joiden välistä kulki rannikkoa seurannut tärkeä väylä. Itse Orslandet on tulkittu 1200-luvun tanskalaisessa itineraariossa mainituksi Horinsaareksi, Barössä sijaitsi puolestaan 1600-luvun jälkipuolella väylän varteen perustettu tulliasema. (Huldén 2001, 241.) Bolin pääsaaren, Orslandetin kahdeksan taloa hajautuivat 1500-luvun puolivälissä kuudelle tontille. Niistä Lill-Ramsö oli aiemmin sijainnut idempänä olevalla pienellä Gammelbylandetin saarella, josta talo luultavasti 1500-luvulla siirrettiin Orslandetille. Barölandetilla taloja oli neljä, samoin Älgsöllä. Uloimpana olivat Bastön viisi ja Tostholmin kolme taloa.

Orslandetin taloja ja kyliä on vanhimmissa verotuslähteissä vaikea erottaa toisistaan. Itse asiassa Orslandetin, Bastön ja Tostholmenin talojen katsottiin vielä 1570-luvulla muodostavan yhden suurkylän (Grönberg 1933, 141). Orslandetin pohjoisosassa sijaitsi Rövars, idässä Lill-Ramsö, etelässä Bjurs ja lännessä Jutans. Saaren sisäosissa olivat puolestaan Ors, Mars ja Norrby. Sekaannusta lisää se, että Orslandetin kyliä kutsuttiin 1500-luvulla yleisesti myös nimillä Västerby ja Österby. (Grönberg 1933, 19.) Marsia, Norrbyä ja Orsia on yleisesti pidetty samaa kylää tarkoittavina niminä, mutta kyse on alunperin kolmen talon muodostamista kahdesta kylästä. Ne olivat 1500-luvun lopulta noin vuosisadan ajan autioina, minkä jälkeen ne 1600-luvun lopulla yhdistettiin yhdeksi taloksi.

Maanmittari Hans Hansson on 1650-luvulla merkinnyt vanhimpaan alueesta laadittuun karttaan sekä Orsin että Norrby-Marsin tontit. (Kuva 2. Ks. Brenner 1936 s. 424, karta 10v.; Huldén 2001 s. 234.) Norrbyn vanha tonttimaa on merkitty myös Samuel Broteruksen vuonna 1693 laatimaan karttaan. Saman kartan konseptiin Broterus on erikseen merkinnyt kaksi autiotaloa, jotka sijaitsivat nykyisen Norrbyåkerin pohjoisosassa (KA MML Inkoo B12 3/1). Orsin vanhoista pelloista yksi on on kolmannessa eli vuonna 1777 laaditussa kartassa nimeltään Gammelbyåker. Sen itäpuolelta läheltä Petarträskiä löytyy puolestaan Petaåker. (KA MML Inkoo B13 28/1-.) Samat peltokuviot ja niiden välissä olevan keskiaikaisen Orsin kylän tonttimaan voi hahmottaa myös Hans Hanssonin yli sata vuotta vanhemmasta kartasta.

Orsissa, Norrbyssä ja Marsissa oli 1540 yhteensä kolme taloa, joista Nils Perssonin koko veromarkan suuruinen tila oli suurin. Henrik Jönssonin talo oli veroarvoltaan 16/24 markkaa ja Mats Månssonin 12/24 markkaa. Viimeksi mainittu talo katosi eli autioitui jo 1500-luvun puolivälissä. Molemmat muutkin jäivät kylmilleen 1570-luvulla, mikä vaikeuttaa talojen vaiheiden seuraamista. (Brenner 1936, 290-291; Grönberg 1933, 138-142.) Orsin autioituminen ei ollut mitenkään poikkeuksellista, sillä suuri osa Etelä-Suomen taloista autioitui ainakin joksikin aikaa 1550-luvun ja 1720-luvun välisen pitkän sota- ja katovuosien kauden aikana.

Elinkeinot

Kruunun vakinaisten verojen osalta

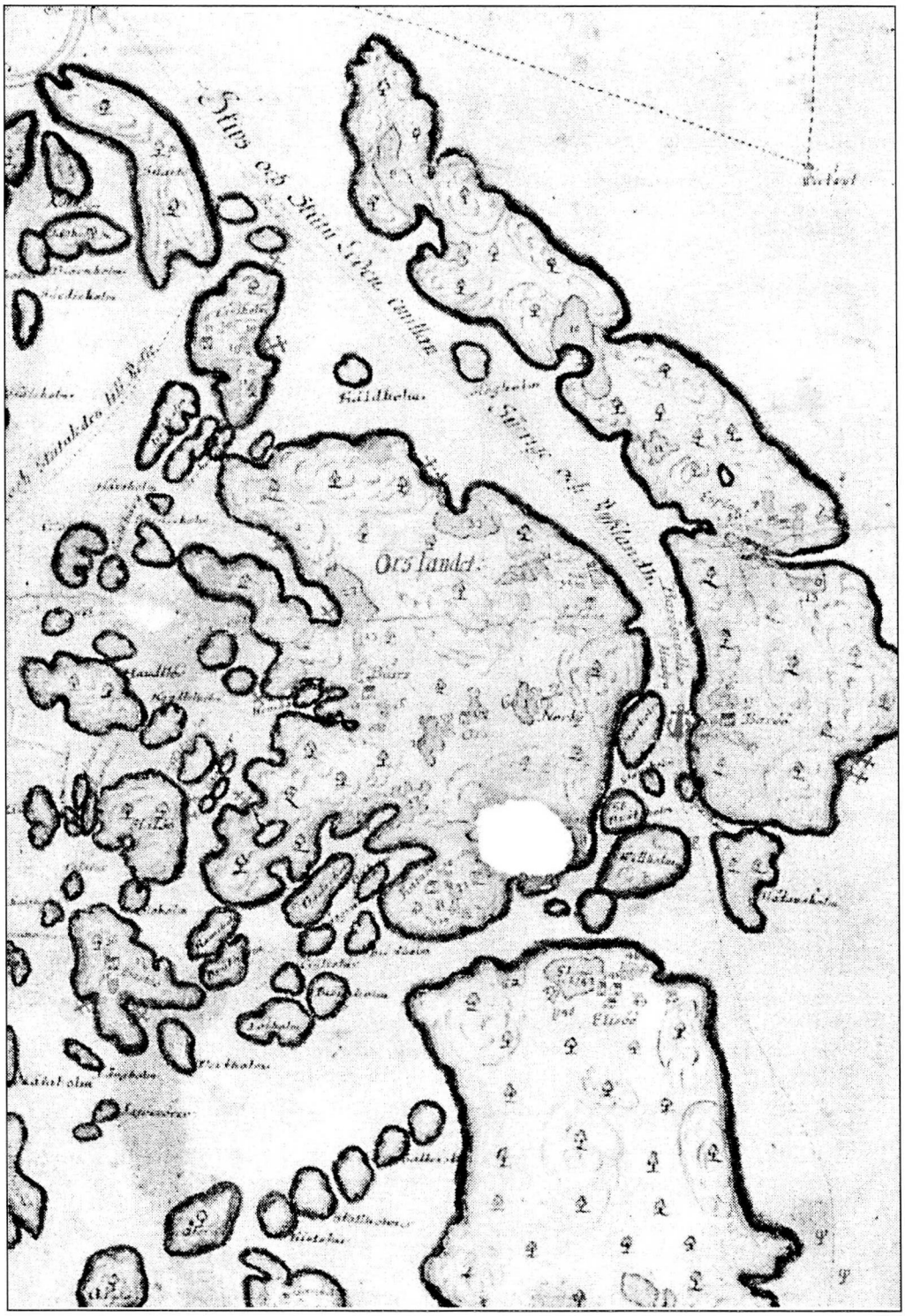

Kuva 2. Kartan keskellä Orsin ja Norrbyn vanhojen kylien alue vv. 1651-1652. (Huldén 2001 s. 234.) Huom. pohjoinen oikealla.

Inkoon verokuntien välillä ei ollut mainittavaa eroa. Orsin saaristoverokunnasta maksettiin niin vuoden 1451 veroluettelon kuin vanhimman eli vuoden 1540 maakirjan mukaan vero täsmälleen samoina parseleina kuin mantereen verokunnistakin. Toisin oli Tenholan ja Pohjan saaristoverokunnissa, joista kruunu sai sopimusverona pelkästään rahaa, joka lienee kertynyt kalastuksesta ja talonpoikaispurjehduksesta saaduista tuloista. (FMU 2898; KA 2948.)

Vanhimpien maakirjojen pohjalta ei Inkoon saaristoverokunnan elinkeinoja siis voida tarkastella. Kirkon kymmenysluettelot antavat siihen sen sijaan mahdollisuuksia. Kymmenykset kerättiin vuotuisen kylvön pohjalta ja saaristossa vaihtoehtoisesti kalastuksen tuotosta. Vanhimman eli vuodelta 1552 säilyneen luettelon perusteella Orslandetin talojen päävilja oli ruis. Vain yksi Orsin Västerbyn talo maksoi osan kymmenyksistä ohrana. Mantereen verokunnissa ja jo Barön kylässä käytännöllisesti katsoen kaikki talot viljelivät sekä ruista että ohraa. (KA 3002, 40-46.) Monipuolisella viljelyllä yritettiin minimoida katojen seurauksia, mutta saaristossa, jossa viljelysmaata oli vähän, tähän ei aina ollut mahdollisuuksia. Yleensä joko rukiista tai ohrasta saatiin riittävä sato, sillä säistä johtunut kato koetteli harvoin samanaikaisesti molempia viljalajeja. Orsin verokunnan uloimmissa kylissä Bastöllä ja tuolloin luultavasti vielä Gammelbylandetilla sijainneessa Lill-Ramsössä kustakin talosta maksettiin kirkolle viljan sijaan turskatynnyri kalakymmenyksinä. (KA 3002, 40-41.)

Inkoosta on säilynyt maanmittari Hans Hanssonin vuosina 1651-1652 laatimia maakirjakarttoja, jotka kattavat suurimman osan pitäjästä mm. koko Orsin verokunnan (Brenner 1936, 385-426 ja karttaliite). Maakirjakartan ja siihen liittyvien selitysten avulla voidaan hahmottaa alueen elinkeinot 1600-luvun puolivälissä. Näiden tietojen voidaan katsoa vastaavan olosuhteita noin 150 vuotta aiemmin eli keskiajan lopulla, sillä muutamien talojen autioitumista lukuun ottamatta alueella ei ole tapahtunut suuria muutoksia.

Hans Hanssonin keräämien tietojen avulla varmistuu, että Orsin saaristoverokunnan talot harjoittivat varsin laajaa kalastusta. Useimmilla kylillä oli yksi tai useampia silakkanuottia ja lukuisia suomukalanuottia, joista edellä mainituilla on kaikesta päätellen ollut suurempi taloudellinen arvo. Espingsin ja Barön sekä Älgsön taloilla oli silakkanuotta kotisaarillaan, Tostholmenin taloilla oli kolme, Bjursilla yksi, Bastöllä yksi ja Lill-Ramsöllä kolme silakkanuottaa eri saarissa. Yhteensä silakkanuottia oli 10. Eri saarissa lähinnä suojaisiin salmiin ja lahdenpohjukoihin sijoittuneina Orsin verokunnan kylillä oli ainakin 71 muuta nuottaa. Maannousemisen myötä saaren sisäosiin kuroutuneilla Orsin Norrbyn ja Marsin kylillä ei nuottia ollut, ei myöskään Orslandetilla sijainneilla Jutansilla eikä Rövarsilla.

Orsin alueen ohella Inkoossa harjoitettiin kalastusta rälssin omistamilta saarilta Stor-Ramsöstä ja Hovgårdista sekä erityisesti Ålön saarelta käsin. Näillä rälssin vesillä oli yhteensä kahdeksan silakka- ja 28 muuta nuottaa, mikä kertoo rälssin pyrkimyksestä saada kala-apajia haltuunsa. Inkoon kirkkoherralla oli kaksi tavallista nuottaa Fagerössä. Muun pitäjän yhteisillä kalavesillä, lähinnä entisen Degerbyn kappelin rantavyöhykkeellä oli kolme silakkanuottaa ja 25 muuta suomukalanuottaa.

TAULUKKO 1. Ors bolin talot ja niiden veromarkkaluvut v. 1540 sekä peltoala, heinäsato ja nuottien määrä v. 1652.

Talukkoon 1 on koottu tiedot Orsin vero-

	taloja	veromark-koja	kylvöala (tynnyrin- ja kapanalaa)	heinäsato (parmasta)	silakka-nuottia	suomukala-nuottia
	v. 1540	v. 1540	v. 1652	v. 1652	v. 1652	v. 1652
Espings	2	0.25	6 t 20 c	12 3/4	1	4
Barö	5	4	2 t 16 c	6 3/4	1	4
Tåstholm	3	1.08	2 t	14 3/4	3	26
Bjurs	1	2	5 t	12 1/4	1	9
Jutans	1	1	3 t 10 c	7 1/4	0	0
Bastö	5	2.125	28 c	14 1/4	1	31
Lill-Ramsö	1	0.5	16 c	6 3/4	3	3
Älgsö	3	3.75	4 t	26 3/4	0	4
Rövars	1	0.54	2 t 9 c	?	0	0
Ors och Norrby	3	2.75	2 t 16 c	10	0	0
Illans	3	2	7 t 24 c	10 1/12	0	0

kunnan taloista. Siitä ilmenee, että kylillä oli hyvin pieni peltoala. Tostholmin, Bastön, Lill-Ramsön ja Ors-Norrbyn taloissa oli alle tynnyrinalan (= 0,5 ha) vuotuinen kylvö. Peltoalat kuuluivat pienimpiin koko Raaseporin läänissä. Samoissa kylissä kuten myös Älgsössä niittyalat ja heinäsadot olivat puolestaan suhteessa peltoalaan poikkeuksellisen suuria. Lisäksi kylillä oli mahdollisuus käyttää asumattomia saaria laiduntamiseen ilman pelkoa pedoista. Hans Hanssonin tallettamat tiedot paljastavatkin mahdollisuuden mittavaan kesälaiduntamiseen asumattomilla saarilla. Mitenkään poikkeuksellisen mittavaa karjanhoito ei saarilla liene kuitenkaan ollut. Ainakaan vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan Inkoon saaristoverokunnan asukkaiden karjavarallisuus ei sanottavasti poikennut mantereen talojen määristä. Kussakin saariston talossa oli yhdestä viiteen lehmää ja lammasta. (Soikkeli 1912, XXV.)

Saariston suhteellisen vauraiden kylien joukossa kiinnittyy huomio Orslandetin sisäosissa sijainneisiin Orsin ja Norrby-Marsin emäkylien taloihin. Vielä 1540-luvulla näissä kylissä, joiden yhteinen veromarkkaluku oli Barön ja Älgsön jälkeen koko verokunnan suurin, oli ollut yhteensä kolme taloa. Kylät autioituivat kuitenkin nopeasti. Niin Nils Perssonin kuin Henrik Jönssoninkin talot jäivät kylmilleen vuoden 1571 jälkeen (Brenner 1936, 290-291).

Kesti vuosisadan ennen kuin Ors-Norrbyhyn asettui pysyvästi uusia asukkaita. Tällä välin pellot ja niityt olivat ehtineet metsittyä ja ojat umpeutua. (Grönberg 1933, 47.) Vuonna 1686 Barösundin tullinhoitaja Olof Svensson Svahn sai verovapauden otettuaan Orsin aution talon uudelleen viljelykseen. Hän piti vanhan tonttimaan paikkaa epäsuotuisana ja pystytti uudet rakennukset lähemmäs "merta ja purjehdusväyliä" eli paikkaan, jossa nykyinen Orsin kylä sijaitsee. (KA: MML Inkoo B 12 3/1.) Svahn ei ehtinyt ennen kuolemaansa Orsia kauan

pitää. Seuraavalla vuosikymmenellä tilalle asettui uusia autiotilanviljelijöitä. Heistä kolmannen eli vuonna 1694 tilalle asettuneen Henrik Perssonin myötä tila sai vihdoin uudet vakinaiset asukkaat. (Grönberg 1933, 47-48.)

Maanmittari Samuel Broterus kartoitti vuonna 1693 Orsin, Espingsin ja Barön kylien maat. Broteruksen mittausten mukaan Norrbyn vanhaan tonttiin liittyi 2 tynnyrinalan ja 11 kapanalan pellot (noin 1,2 ha). Orsin vanhan tontin alueelle Broteruksen kartoitus ei ulottunut. Uuden tontin ympäristöön oli raivattu noin tynnyrinalan verran peltoa. Niittyä talolla oli runsaasti, sillä heiniä kertyi vuosittain noin 12½ parmasta. Orsin kalastusmahdollisuuksia Broterus piti hyvinä, jos naapurikylien väki vain päästäisi talon asukkaat yhteisille apajille. Orsin kylän kalastusoikeus aiheutti jatkossakin epäsopua etenkin Bjursin kylän kanssa (Grönberg 1933, 224-225). Broteruksen kommenteista päätellen Orslandetin kalavedet ovat kuitenkin olleet hyvät, sillä Uudenmaan kylien tulonlähteitä selostaessaan Broterus yleensä korosti kalastuksen merkityksettömyyttä. Barön ja Espingsin kalavesien Broterus kehui ennen olleen hyviä. (KA: MML Inkoo B 12 3/1.)

Ors bolin väki lienee kautta aikojen saanut huomattavan osan elannostaan merenkulusta, niin talonpoikaispurjehduksesta kuin pestautumalla esimerkiksi kruunun aluksiin. Kuvaavaa on, että Broteruksen kartoittaessa Orsia kesällä 1693, oli talon silloinen isäntä Tallinnassa.

Metsät olivat talonpoikien toimeentulon kannalta oleellinen resurssi, joten kartoituksen yhteydessä Broterus kuvasi myös kylien metsät. Orslandetilla oli hänen mukaansa aidas- ja polttopuiksi tarvittavan metsän ohella tukkimetsää.
Lehtipuita saarella ei juuri ollut, joten taloissa tarvitut tuohi ja karjan lehdekset täytyi hankkia muualta.

ARKEOLOGISET HAVAINNOT ORSLANDETILLA

Ennen hankkeen kartoituksia Orslandetilta, tai sen lähiympäristöstä, ei tunnettu yhtään muinaisjäännöstä. Varhaisin tieto alueesta on nk. tanskalaisesta itineraariosta, jossa mainitaan Horinsaari. Tämän on tulkittu tarkoittavan Orslandetia (Huldén 2001 s. 241). Vuonna 2002 Orslandetilla tehtiin alustava kenttäinventointi, jolloin paikallistettiin yksi autioitunut ja ehjänä säilynyt historiallisen ajan asuinpaikka. Arkistolähteistä tiedettiin, että paikalla on sijainnut Orsin Norrbyn kaksi taloa, jotka ovat autioituneet vuoden 1600 tienoilla. Löytö herätti suuria odotuksia, koska paikalla ei ole 1600-luvun jälkeen ollut asutusta, joka olisi voinut tuhota vanhemman asutuksen jäljet. Samana vuonna kaivettiin asuinpaikan yksi uuni ja sen ympäristö sekä useita koekuoppia lähiympäristöön. Tuloksena oli 65 kg palanutta savea, mutta ei yhtään esinettä tai muuta ajoitettavaa löytömateriaalia. Keväällä 2003 tontin läheltä löytyi yksi (!) pala punasavisesta kolmijalkapadasta. (Kuva 3.)

Löytöjen osalta Orsin Norrbyn tonttimaan ajoitus jäi siis epäselväksi. Tämä on tavallinen tulos Länsi-Uudenmaan keskiaikaisilla maaseutukohteilla. Useimmiten löytyy runsaasti 1600 –luvun löytöjä ja myöhempää aineistoa, mutta tätä vanhempaa asutusta etsivällä on vaikea tehtävä edessään. Merellinen Perintömme –hankkeen aikana tutkittiin, pääosin tosin koeluontoisesti, kymmeniä kohteita. Keskiaikaiset löydöt olivat yksittäisiä ja suurimmaksi osaksi löytyi ainoastaan palanutta savea. Tämä todettiin mm. Hangon Gunnarsängenin kaivauksilla missä uuden ajan löytökerroksen alla oli noin viiden senttimetrin paksui-

Kuva 3. Norrbyn uuni. Kuva Henrik Jansson.

nen kerros, jonka ainoat löydöt olivat palanutta savea. Tämän kerroksen alta löytyi pieni esiintymä rautakauden tyyppistä keramiikkaa. Kerroksen ajoitus jäi epäselväksi, mutta lähelle tehdystä koekuopasta löytyi kaksi palaa 1300-1400 –luvulle ajoittuvaa kivisavitavaraa.

Tulevaisuudessa tarvitaan enemmän Espoon Kauklahden ja Vantaan Gubbackan kesällä 2003 tehtyjen tutkimusten tyyppisiä kaivauksia, joissa pystytään isoilla kaivausalueilla saamaan esiin laajoja kokonaisuuksia. Edelleen jää ongelmaksi kohteiden paikallistaminen ja määrittely arkeologisissa inventoinneissa, joissa ei ole mahdollista avata suuria kaivausalueita. Voiko palanutta savea käyttää indikaattorina? Todennäköisesti ei pelkästään vaan tarvitaan muutakin aineistoa. Mitä kertoo laajoissa peltokävelyissä löydetty yksittäinen keskiaikainen kivisavitavaran pala? Näiden ongelmien ratkaisemista varten pitäisi tulevaisuudessa historiallisen ajan arkeologien enemmän keskustella.

Toinen Ors bolissa tutkittu kohde on Gammelbylandetilla, jossa sijaitsee Lill-Ramsön vanha kylätontti. Kyseinen kylä on viimeistään 1600-luvun alussa siirretty Orslandetille. Kohteella tehtiin koekuopitusta ja paikalla sijaitseva perunapelto tutkittiin pintapoiminnalla sekä systemaattisesti metallinpaljastimella. Kohde voidaan tutkimuksemme perusteella ajoittaa mm. rahalöydön avulla 1500 –luvulle. Ilmeisesti vanhan salmen rannalla on sijainnut hyvin pienialainen asutus. Mielenkiintoista on, että paikalta löytyi myös yksi laskuraha ja mahdollinen kirjahela, mikä ei ollut aivan odotettua näin kaukana saaristossa. Asuinpaikan tarkempi ajoitus jää odottamaan tulevia tutkimuksia koska koeluontoisella tutkimuksella tätä ei ollut

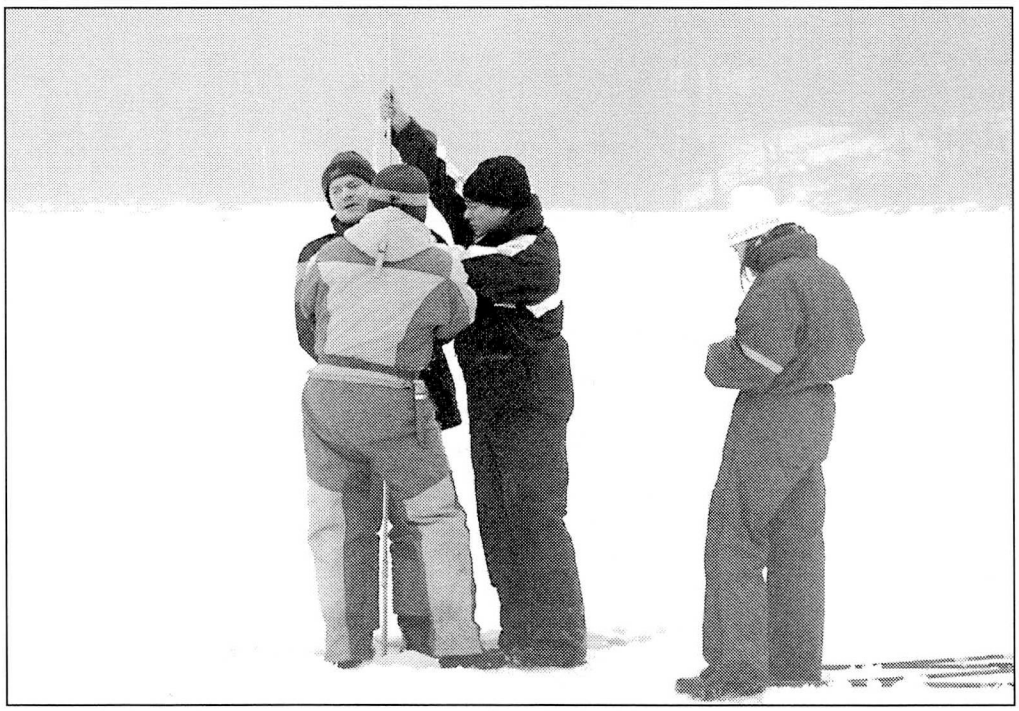

Kuva 7. Sedimenttinäytettä otetaan Petarträsketillä talvella 2003. Kuva Henrik Jansson.

mahdollista selvittää.

Muut Orslandetin kylät ovat edelleen asutettuja ja myöhempi rakennuskanta sekä toiminta on todennäköisesti tuhonnut vanhemmat asutusjäljet. Tämä oli tilanne vielä vuonna 2003 kunnes otettiin alue uudestaan tarkasteluun kiinnostavista siitepölytutkimustuloksista johtuen. Petarträskin länsipuolella on yhä omistusanomalia, jossa niittyjä omistaa mm. eteläsaaristossa sijaitseva Bastön kylä, ja historiallisista kartoista löytyi yksi Gammelbyåker niminen pelto. Näyttääkin siltä, että alueella on ollut vanha Orsin kylä, jonka peltoja ja niittyjä naapurit ovat vallanneet sen autioiduttua. Kohteen tutkimukset jatkuvat kesällä 2004.

INKOON ORSLANDETIN ASUTUS- JA RANNANSIIRTYMISHISTORIA YMPÄRISTÖTUTKIMUKSEN NÄKÖKULMASTA

Kolmesta Orslandetin järvialtaasta otettiin sedimenttinäytesarjat kevättalvella 2003. Näytteet otettiin jään läpi altaiden keskiosasta, jossa veden syvyys on yleensä suurin ja kerrostumisolosuhteet rauhallisimmat. Näytteenottimena käytettiin Venäläistä suokairaa, jonka näyteenottokannun pituus on 1 m ja halkaisija 5 cm.

Näytesarjojen sedimenttikoostumus määritettiin laboratoriossa silmämääräisesti ja orgaanisen aineksen pitoisuutta mittaavan hehkutushäviöanalyysin (LOI = Loss-on-ignition) avulla. Heh-

kutushäviöprosenttia 20 käytettiin rajaarvona määritettäessä sedimentti liejuksi (LOI%>20) tai saviliejuksi (LOI%<20). Sedimentin vaihettuminen saviliejusta liejuksi ilmaisee normaalisti altaan kuroutumista Itämeren altaasta. Orgaanisen aineksen pitoisuudessa tapahtuvat muutokset heijastavat myös ympäröivän alueen maankäytössä tapahtuneita muutoksia, esim. kaskeamista tai maanviljelyä.

Kaikista kolmesta altaasta tehtiin piileväanalyysi. Kahdesta altaasta (Hälftesträsket ja Rövassträsket) analyysi tehtiin kuroutumista osoittavan sedimentin muutoskohdan läheisyydestä. Petarträskin altaasta tehtiin piileväanalyysi koko sedimenttinäytesarjasta sekä kuroutumisen että ihmistoiminnan mahdollisesti aiheuttaman ravinteisuuden havaitsemiseksi. Siitepölyanalyysi tehtiin ainoastaan Petarträskin altaasta.

Tutkituista altaista tehtiin hiukkaskiihdytinmenetelmällä yhteensä kuusi radiohiiliajoitusta. Kolmen Petarträskin altaasta tehdyn ajoituksen tarkoituksena oli alueen kasvillisuus- ja asutushistorian rekonstruoiminen. Lisäksi kaikista kolmesta altaasta tehtiin ajoitus niiden Itämerestä kuroutumisen määrittämiseksi.

Rannansiirtymiseen Itämeren alueella vaikuttaa pääasiassa maankuoren glasioisostaattinen kohoaminen, joka on tutkitun ajanjakson puitteissa rannansiirtymisen tärkein syy myös Orslandetilla. Absoluuttinen maankohoaminen alueella on nykyään noin 3,4 mm vuodessa (Kääriäinen 1966). Maankohoaminen hidastuu vähitellen, mikä näkyy rannansiirtymiskäyrän loivenemisena lähestyttäessä nykyaikaa. Orslandetin alueen rannansiirtyminen rekonstruoitiin perinteisellä rannansiirtymisen tutkimusmetodilla, jossa altaan kynnyskorkeus ja kuroutumisikä tiedettäessä alueen rannansiirtyminen voidaan kuvata rannansiirtymiskäyrän avulla. Siitä nähdään merenpinnan korkeus nykyisen merenpinnan yläpuolella jatkuvana kronologisena sarjana.

Hälftesträsket ja Rövassträsket

Orslandetin eteläosassa sijaitsevan Hälftesträsketin (kuva 1) lasku-uoman vaaittu korkeus on 2,5 m nykyisen merenpinnan yläpuolella (mpy). Kairatun sedimenttinäytesarjan pituus on 70 cm, jonka pintaosa on 27 cm:n syvyydelle liejua ja pohjaosa liejusavea. Piileväanalyysi tehtiin väliltä 10–30 cm sedimentin muutoskohdan osoittaman kuroutumishorisontin ylä- ja alapuolelta. Pohjaosan liejusaven piileväkoostumus edustaa matalan ja vähäsuolaisen murtoveden lajistoa. Liejussa 25 cm:n syvyydellä piileväkoostumus on muuttunut makean veden lajistoksi, joten allas on tällöin jo kuroutunut Itämerestä. Piilevien ja sedimenttistratigrafian avulla määritetystä kuroutumishorisontista (26-28 cm) tehtiin radiohiiliajoitus, josta saatiin altaan kuroutumisiäksi noin 745 jKr.

Orslandetin pohjoisosassa sijaitsevan Rövassträsketin altaan (kuva 1) nykyinen korkeus on 3,4 m mpy. Piilevien ja sedimenttistratigrafian avulla määritetystä kuroutumishorisontista (108-110 cm) tehtiin radiohiiliajoitus, josta saatiin altaan kuroutumisiäksi noin 380 jKr.

Petarträsk

Orslandetin keskiosassa sijaitsevan Petarträskin (kuva 1) nykyinen vaaittu

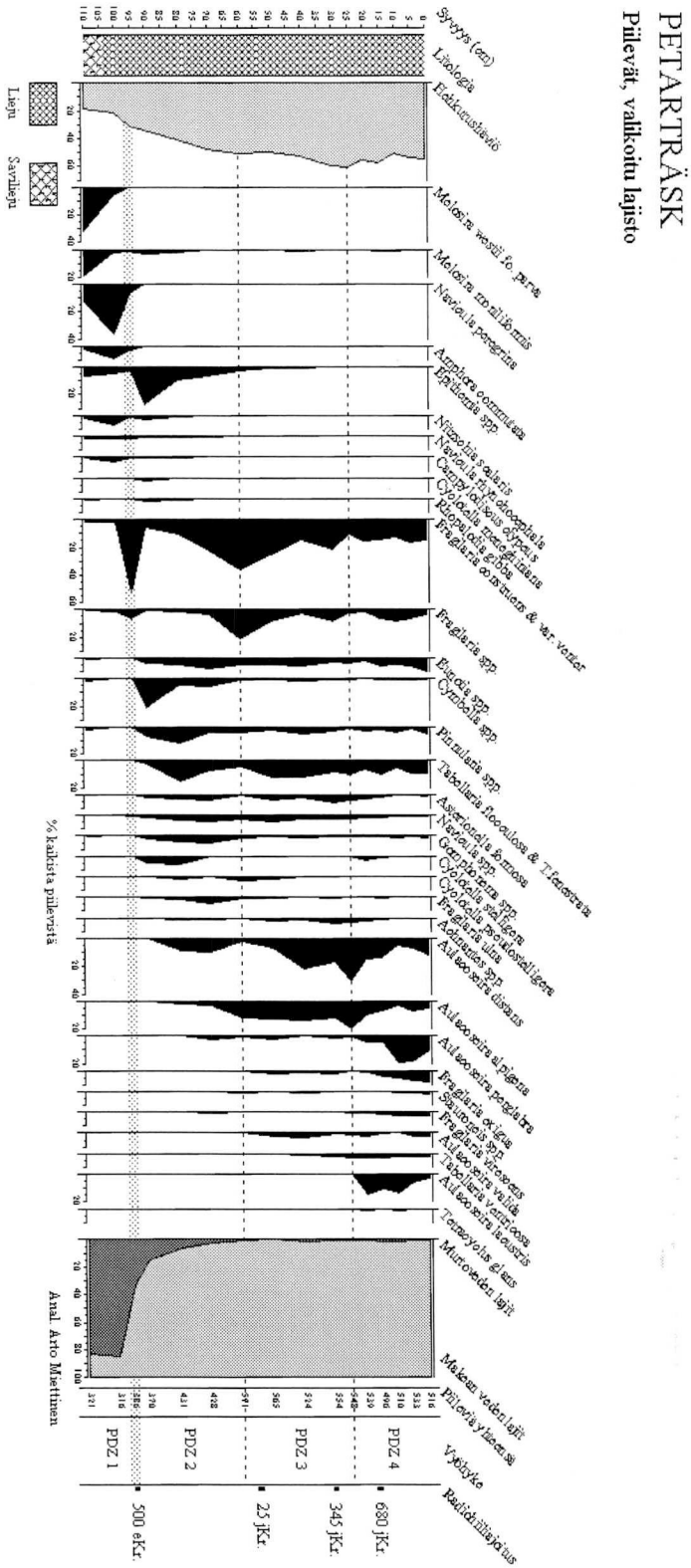

Kuva 4. Petarträskin piilevädiagrammi.

korkeus on 9,32 m mpy. Kairatun sedimenttinäytesarjan pituus on 190 cm. Sedimentin pintaosa oli niin löysää, ettei ylimmästä 30 cm:stä saatu näytettä. Sedimentti on 98 cm:n syvyydelle liejua, jossa se muuttuu vihertävän harmaaksi saviliejuksi.

Petarträskistä tehtiin piileväanalyysi sedimentin pinnasta 110 cm:n syvyydelle (kuva 4), sekä siitepöly- ja hiilihiukkasanalyysi sedimentin pinnasta 190 cm:n syvyydelle (kuva 5). Pohjaosan lieju-saven piileväkoostumus edustaa matalan murtoveden lajistoa ja siitepölyanalyysissä alin paikallinen siitepölyvyöhyke Pet-1 (190-104 cm) kuvaa kokonaisuudessaan tätä lammen kuroutumista edeltävää aikaa.

Järvialtaan kuroutuminen Itämerestä näkyy piilevälajiston muuttumisena makean veden lajistoksi 95 cm:n syvyydellä. Piilevien ja sedimenttistratigrafian avulla määritetystä kuroutumishorisontista (94-96 cm) saatiin radiohiiliajoituksella altaan kuroutumisiäksi 500 eKr. Siitepölystössä kuroutumisvaihe näkyy rantavyöhykkeen kasvillisuuden, kuten heinäkasvien (Poaceae), pajujen (Salix) sekä leinikkikasvien (Ranunculaceae) siitepölyosuuden äkillisenä runsastumisena syvyydellä 104-90 cm (Pet-2). Kuroutumisen jälkeen syvyydelle 56 cm saakka esiintyvät siitepölydiagrammissa puiden siitepölyt korkein osuuksin kuvastaen luonnontilaista sulkeutunutta metsäkasvillisuutta.

Ensimmäiset todennäköisesti ihmisen aiheuttamat muutokset siitepölystöön ilmaantuvat syvyydellä 56 cm. Mahdollista varhaista raivausvaihetta kuvastava kuusen (Picea) siitepölyosuuden äkillinen väheneminen sekä jalojen lehtipuiden osuuden taantuminen ajoittuu vanhemman roomalaisen rautakauden alkuun noin vuoteen 25 jKr. Samaan aikaan kostean järvenrantakasvillisuuden, kuten sarojen (Carex), rahkasammalen (Sphagnum) ja pajujen siitepölyt runsastuvat viitaten kasvillisuuden muutoksiin ihmisen läsnäolon seurauksena. Ihmistoimintaan liitettävänä siitepölytyyppinä runsastuvat lisäksi nokkosen (Urtica) siitepölyhiukkaset jakson puolivälissä.

Avointa kasvillisuutta kuvastava lajisto alkaa lisääntyä selkeästi 32 cm:n syvyydeltä lähtien, radiohiiliajoituksen mukaan noin 345 jKr. Tämä näkyy selkeänä ruohokasvien kokonaismäärän lisääntymisenä ja puiden siitepölyjen vähenemisenä. Selvimmin vähenevät kuusen ja männyn (Pinus) suhteelliset osuudet, myös jalojen lehtipuiden (QM-trees) osuus vähenee tasaisesti merkkinä metsien raivauksesta viljelyyn.

Varsinainen viljelyn alku Orslandetissa ajoittui 400-luvun puoliväliin, suorana todistuksena tästä ovat siitepölyaineistoon ilmaantuvat rukiin (Secale) siitepölyhiukkaset. Nyt saatu tulos on lähes 400-vuotta varhaisempi kuin Tenholasta, Sipoosta ja Helsingin Vuosaaresta saaduissa siitepölyanalyyttisissä tuloksissa. Tenholassa viljelyn alku on ajoitettu noin 760-996 jKr. (Tolonen & Tolonen 1988), myös Helsingin Vuosaaren Kangaslammesta saaduissa tuloksissa maanviljelyn alku ajoittuu viikinkiajalle, noin 930 jKr. (Vuorela et al. 1990). Sipoossa yhtenäinen viljan viljely alkaa 750-850 jKr. Sipoon tuloksissa voidaan kuitenkin jo esiroomalaisella rautakaudella, noin 300-400 eKr. erottaa lyhyt, korkeintaan pari sataa vuotta kestänyt kaskiviljelyjakso (Sarmaja-Korjonen 1994).

Orslandetin tuloksissa huomattava maaston avoimuuden ja viljelyn voimistuminen näkyy siitepölystössä noin 600-luvulta, likimain tasolta 20 cm alkaen. Siitepölydiagrammissa näkyvä katajan (Juniperus) siitepölyjen lisääntyminen on suomalaisissa siitepölydiagrammeissa yleisesti liitetty karjan laidunnukseen ja valoisuuden lisääntymiseen metsissä.

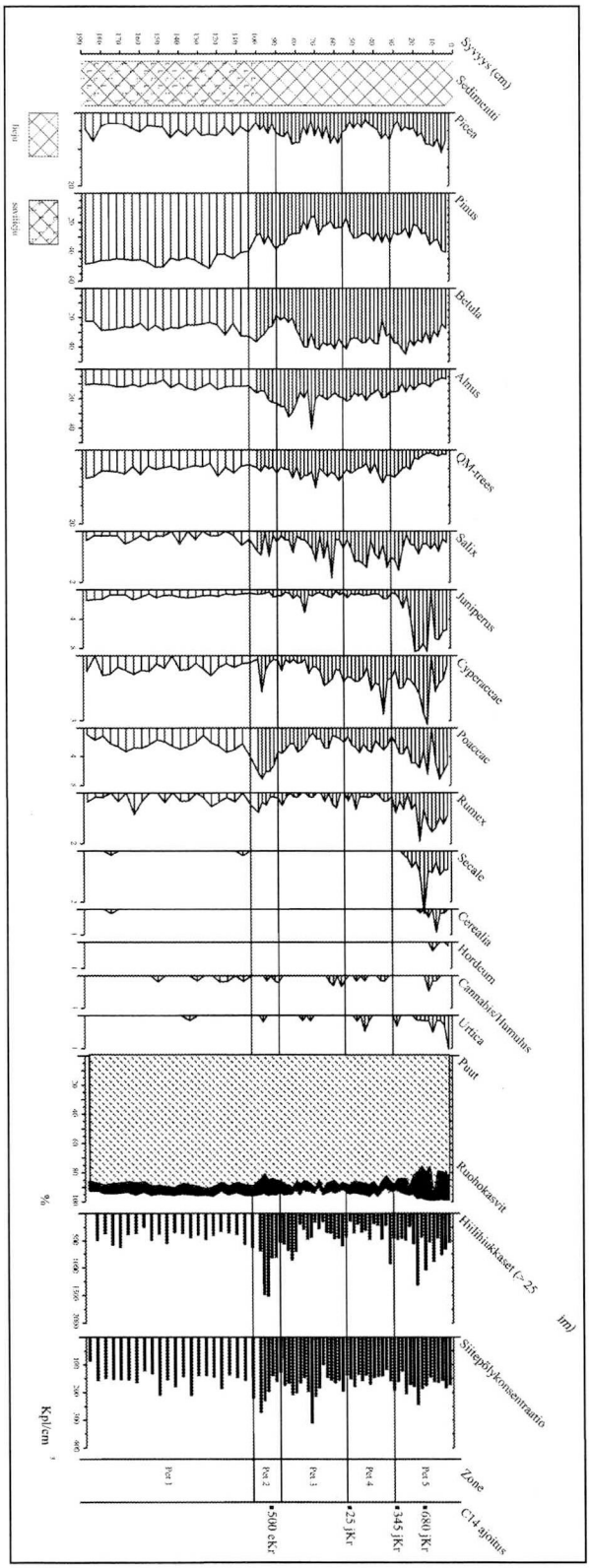

Kuva 5. Petarträskin eräiden, kasvillisuuden muutoksia hyvin kuvastavien siitepölyjen suhteelliset osuudet, hiilihiukkasten konsentraatiot, siitepölyjen kokonaiskonsentraatio sekä AMS-ajoitukset.

Orslandetilla merkit laidunnuksesta ilmaantuvat siis selkeästi noin 600-luvulta lähtien, samaan aikaan rukiin viljelyn voimistumisen kanssa.

Laajimmillaan maankäyttö, viljely ja laidunnus ovat ylimmässä vyöhykkeessä (Pet 5), näytesyvyydeltä 16-18 cm tehdyn ajoituksen mukaan noin 680 jKr. Ajankohtaan liittyvä selkeä hiilihiukkasten määrän nousu sedimentissä kuvastanee tulen käyttöä viljelyn ja raivauksen apuna. Samaan aikaan aineistoon ilmaantuva yleinen Cerealia (=vilja)-tyyppi kuvastaa uusien viljalajien käyttöönottoa. Kyseessä on joko kauran, ohran tai vehnän siitepölyt, joita ei näytteiden huonokuntoisuuden vuoksi ole tunnistettu lajilleen. Koska Cerealia-tyypin siitepölyt ovat itsepölytteisiä, ei tuuli ole voinut kuljettaa niitä kaukaa. Tästä syystä viljelyn on täytynyt tapahtua aivan lammen lähiympäristössä. Samaan aikaan aineistossa runsastuvat lisäksi monet muut ihmistoiminnasta hyötyvät siitepölyt, jotka osoittavat asutuksen kiinteytyneen ja vakiintuneen aloilleen. Varsinainen viljelyalojen arviointi ja viljeltyjen lajien runsaussuhteiden vertailu siitepölyjen perusteella on kuitenkin vaikeaa, sillä ruis tuottaa tuulipölytteisenä huomattavasti suurempia määriä siitepölyä itsepölytteisiin kauraan, ohraan ja vehnään verrattuna. Eri viljalajien siitepölymäärät eivät siten ole vertailukelpoisia keskenään.

680-luvulta nuorempiin kerrostumiin mennessä maankäyttö jatkuu lähes samalla pysyvään asutukseen viittaavalla intensiteetillä. Viljoista rukiin, sekä yleisen Cerealia –tyypin siitepölyjä esiintyy edelleen säännöllisesti, näistä lajilleen voitiin määrittää muutamia ohran (Hordeum) siitepölyhiukkasia. Laidunnus on jatkunut voimakkaana aina diagrammin ylimpiin näytteisiin saakka, tätä kuvastavat lehtipuiden, erityisesti koivun (Betula) ja lepän (Alnus) laskevat siitepölyosuudet sekä katajan siitepölyjen korkeat määrät.

Petarträskin kuroutumisen jälkeen piilevästratigrafiassa tapahtuu selviä muutoksia vasta sedimentin pintaosassa noin 25 cm:n syvyydellä, jolloin useat happamuutta indikoivat piilevälajit ilmestyvät tai runsastuvat. Tähän on syynä luonnollinen happamoitumiskehitys lähinnä soistumisen seurauksena. Piilevästratigrafiasta ei löydy selviä todisteita ihmistoiminnasta, joten altaan pienellä valuma-alueella sitä ei ole ollut ainakaan merkittävissä määrin. Tulos ei ole ristiriidassa siitepölyanalyysin tulosten kanssa, sillä siitepölyt ovat kulkeutuneet lähistöltä valuma-alueen ulkopuolelta. Vanhimpiin karttoihin merkityt ja yhä maastossa erottuvat pellot ovat järven valuma-alueen sijaan Petarträskistä laskevan puron varrella. Ravinteisuutta indikoivan Asterionella formosan esiintyminen voisi sinänsä olla todiste ihmistoiminnasta, mutta laji on esiintynyt altaassa jo kuroutumisesta lähtien, joten sen esiintyminen kuulunee altaan luonnolliseen kehitykseen. On kuitenkin merkillepantavaa, että A. formosan maksimiesiintyminen osuu syvyydelle 30 cm, jossa myös hiilihiukkasten määrä on suurimmillaan. Lajin on aiemmissa tutkimuksissa havaittu reagoivan metsäpaloihin (Rask et al. 1993; Anderson et al. 1995), joten sen esiintyminen tässä tapauksessa ilmentää kaskeamista lähialueilla.

Rannansiirtyminen Orslandetin alueella

Orslandetin alueen rannansiirtymisestä viimeisen 2500 vuoden ajalta rekonstruoitiin rannansiirtymiskäyrä (kuva 6). Rannansiirtyminen on tapahtunut

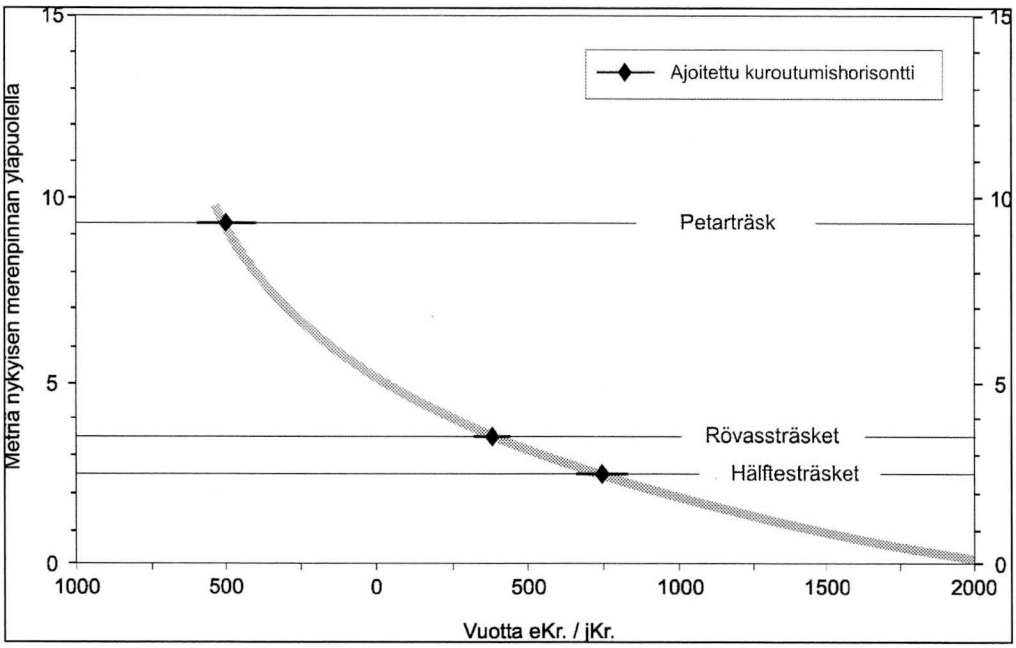

Kuva 6. Orslandetin alueen rannansiirtymiskäyrä.

tasaisesti muuttuen kuitenkin siten, että rannansiirtyminen hidastuu siirryttäessä kohti nykyaikaa vähitellen hidastuvan maankohoamisintensiteetin seurauksena. Orslandetin alueella merenpinta sijaitsi noin 5 m mpy ajanlaskumme alussa, ja Petarträsk -lammesta havaitun huomattavan maankäytön ja viljelytoiminnan voimistumisen aikoihin 600–luvulla noin neljä metriä nykyistä korkeammalla.

YHTEENVETO

Viljely ja asutus muodostui alkujaan syvälle Orslandetin sisäosiin ulottuneen lahden pohjukan ympärille. Sinne varhaiset asukkaat raivasivat aluksi kaskia ja pian myös pieniä peltoja. Rantaniityillä ja saarilla oli karjalle laidunta, matalissa pitkissä lahdissa ja lähisaarissa puolestaan kalavesiä. Orslandet tarjosi keskiseltä rautakaudelta lähtien mahdollisuuksia monipuoliseen elinkeinojen harjoittamiseen. Vuosisatojen kuluessa olosuhteet muuttuivat vähitellen, ja saaren keskiosissa sijainnet Ors ja Norrby olivat rannansiirtymisen edetessä vuoteen 1600 mennessä jääneet niin kauas rannasta, että merellisestä ympäristöstä elantonsa saanut asutus etsiytyi uusille sijoille.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)
Maanmittauslaitoksen arkisto (MML)
Raaseporin läänin voudintilit

KIRJALLISUUS

Anderson, N.J., Renberg, I. & Segeström, U. 1995. Diatom production responses to the development of early agriculture in a boreal forest lake-catchment (Kassjön, northern Sweden). J. Ecol. 83, 809-822.

Brenner, Alf. Ingå, Fagervik, Degerby II. Ekenäs 1936.

FMU = Finlands medeltidsurkunder I (-1400), IV (1451-1480), VIII (1519-1530). Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinhold Hausen. Helsingfors 1910, 1924, 1935.

Forsén, Björn & Moisanen, Jukka. Svartån och bebyggelsen runt denna. Finskt Museum 1993, 26-49.

Grönberg, A. Barösund. Helsingfors 1933.

Huldén, Lars. Finlandssvenska bebyggelsenamn. SLSiF Studier 635. Helsingfors 2001.

Kerkkonen, Gunvor. Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden. SLSiF Studier CCCI. Helsingfors 1945.

Kääriäinen, E. 1966. The Second Levelling of Finland in 1935-1955. Publications of the Finnish Geodetic Institute 61, 1-313.

Rask, Henry. Snappertuna - en kustbygds hävder. Del I. Forntid-1809. Tammisaari 1991.

Rask, M., Arvola, L. & Salonen, K. 1993. Effects of catchment deforestation and burning on the limnology of a small forest lake in southern Finland. Verh. Int. Ver. limnol. 25, 525-528.

Sarmaja-Korjonen, Kaarina. Sibbo sockens naturhistoria. Sibbo sockens historia I:1. Jyväskylä 1994. s. 15-37.

Soikkeli, Kaarlo. Uudenmaan hopeavero ja hopeaveroluettelo v. 1571. Helsinki 1912.

Suomen asutus 1560. Kyläluettelot. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja N:o 4. Helsinki 1973.

Tolonen, Kimmo, Siiriäinen, Ari & Hirviluoto Anna-Liisa. Iron Age cultivation in SW Finland. FM 1976, 5-66. Espoo 1979.

Tolonen & Tolonen 1988. Synchronous Pollen Changes and Traditional Land Use in South Finland, studied from Three Adjacent Sites: A Lake, a Bog and a Forest Soil, in G. Lang and C. Schlüter (eds), Lake, Mire and River Environments, Rotterdam. p. 83-97.

Vuorela, I., Grönlund, T. & Kankainen, T. 1990. Helsingin Vuosaaren luonnon- ja asutushistorian paleoekologinen tutkimus. Tutkimusselostus 242/420/89. Geologian tutkimuskeskus. 39 pp.

Teija Alenius
Geologian tutkimuskeskus
PL 96, 02151 Espoo
teija.alenius@gsf.fi

Georg Haggrén
Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologia
PL 59, 00014 Helsingin Yliopisto
georg.haggren@jippii.fi

Henrik Jansson
Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologia
PL 59, 00014 Helsingin Yliopisto
henrik.jansson@helsinki.fi

Arto Miettinen
Geologian laitos,
PL 64, 00014 Helsingin yliopisto
arto.miettinen@helsinki.fi

Länsi-Uudenmaan rannikko rautakaudella ja keskiajalla
Koneen säätiön rahoittama nuorten tutkijoiden projekti

MODERNISAATION JÄLJET POHJOISESSA

TORNION KAUPUNKIARKEOLOGISET KAIVAUKSET 1996-2002

Vesa-Pekka Herva & Timo Ylimaunu

Tämän artikkelin tarkoituksen on esitellä lyhyesti Torniossa tehtyjä kaupunkiarkeologisia kaivauksia, joissa on tutkittu lähinnä Ruotsin suurvalta-aikaisia kerroksia. Kaivausten tuloksia ei toistaiseksi ole systemaattisesti julkaistu, mutta niitä on esitelty eri yhteyksissä (esim. Ylimaunu 1999). Julkaisu- ja tutkimustyö on kuitenkin parhaillaan käynnissä Oulun yliopistossa, jossa on viime vuosina noussut (uudelleen) voimakas kiinnostus uuden ajan arkeologiaa ja Pohjois-Suomen modernisaatiota koskevaan tutkimukseen. Torniossa kaupunkiarkeologisia tutkimuksia on vuodesta 1996 lähtien tehty paitsi Oulun yliopiston Arkeologian laboratorion myös Tornionlaakson maakuntamuseon ja Museoviraston Rakennushistorian osaston toimesta.

TUTKIMUSHISTORIA JA TUTKIMUSTEN TAUSTA

Tornion kaupunki perustettiin Suensaarelle Torniojoen suuhun vuonna 1621, ja ensimmäiset kaupunkiarkeologiset kaivaukset siellä tehtiin vuonna 1966, jolloin Pentti Koivunen tutki kaupungin vanhaa raatihuoneen paikkaa (Koivunen 1968). Arkeologiset tutkimukset Torniossa jatkuivat vasta kolmenkymmenen vuoden tauon jälkeen Timo Ylimaunun johdolla vuosina 1996-1999. Tuolloin tehtiin useita, pääsääntöisesti pienialaisia kaivauksia, joissa kaupungin muinaisjäännöskanta kuitenkin todettiin rikkaaksi ja varsin hyvin säilyneeksi.

Ensimmäinen suurempi kaivaus suoritettiin syksyllä 1999 ns. Bingon tontilla, jossa tutkittiin erittäin hyvin säilyneitä, 1700-luvulle ajoittuvia puurakenteita (ks. Ylimaunu, tulossa). Vuonna 2000 tutkittiin Vesa-Pekka Hervan johdolla 1700-luvun loppuun ajoittuva kivikellari ns. Goveniuksen tontilla, ja kesällä 2002 kaivauksia jatkettiin kahdella tontilla aivan 1600-luvun Tornion keskustassa, Koivusen vanhan kaivausalueen vieressä. Torniossa on myös tehty Museoviraston Rakennushistorian osaston toimesta Teemu Mökkösen toteuttama kaupunkiarkeologinen inventointi vuonna 2000 (Mökkönen 2000).

Moneen muuhun suurvalta-aikaiseen kaupunkiin verrattuna Tornion tutkimuksellinen tilanne on siis melko hyvä. Tutkimukset on kuitenkin nykyiseen tapaan suoritettu pelastuskaivauksina, usein vieläpä erittäin kiireisellä aikataululla ja hyvin rajallisilla resursseilla. Esimerkiksi Bingon tontin kaivaukset tehtiin hengenvaarallisissa olosuhteissa rakennustöiden ollessa jo käynnissä. Koska tilanne lienee pikemminkin tyypillinen kuin poikkeuksellinen, ei ongelmaa ole tarpeen kuvailla tarkemmin tässä yhteydessä.

On kuitenkin syytä huomauttaa, että mainituista olosuhteista johtuen kaivauksilla on jouduttu tekemään

joskus kohtuuttomiltakin tuntuneita kompromisseja, jotka ovat vaikuttaneet suoraan kaivauksista saatuun informaatioon. Hieman kärjistäen: kukin kaivaus on tuottanut tietoa kaupungista joko horisontaalisessa tai vertikaalisessa suunnassa mutta ei molemmissa. Tästä rajoitteesta huolimatta Tornion kaivaukset ovat tuottaneet suuren ja kiinnostavan tutkimusaineiston.

LÖYDÖT

Torniossa on vuosien 1996-2002 välisenä aikana tutkittu kaikkiaan seitsemää (nykyistä) tonttia. Suurimmat yksittäiset kaivaukset tehtiin kesällä 2002 Tornion vanhan raatihuoneen torin läheisyydessä ns. Rakennustuotteen ja Ryhmäkodin tonteilla. Tutkimukset ovat keskittyneet lähinnä 1600- ja 1700-luvun kerroksiin; 1700-lukua nuoremmat kerrokset on pääsääntöisesti jouduttu poistamaan koneellisesti. Nuorimpien kerrosten tutkimatta jättäminen on samaan aikaan sekä yleinen, ymmärrettävä että valitettava käytäntö, joka hämärtää kaupungeissa tapahtuneen jatkuvan muutoksen ymmärtämistä.

Varhaisen uuden ajan kaupungit olivat Suomessa ennen kaikkea puukaupunkeja, eikä Tornio ole tässä suhteessa poikkeus. Ainoa arkeologisesti tutkittu kivirakenne Torniossa on ns. Goveniuksen tontilla vuonna 2000 tutkittu, 1700-luvun loppuun ajoittuva kivikellari. Kellari tosin oli täytetty vasta 1900-luvun puolivälissä, joten tutkijoiden tehtäväksi muodostui lähinnä rakenteen dokumentoiminen.

Puurakennusten jäänteitä on Torniossa tutkittu osittain tai kokonaan kymmeniä kappaleita. Täsmällistä määrää ei ainakaan toistaiseksi voi sanoa, sillä eri rakennusten erottaminen toisistaan ei aina ollut ongelmatonta. Pääsääntöisesti puurakenteiden jäänteet olivat säilyneet kohtuullisesti, joskin ainoastaan kahdessa kohteessa oli jäljellä perustusten ja lattioiden yläpuolisia rakenteita. Parhaiten säilyneet jäänteet olivat kaksi Bingon tontilla tutkittua, 1700-luvulle ajoittuvaa hirsirakennuksen pohjaa. Kupariseppä Westringin pajaksi identifioidussa rakennuksessa hirsiperustuksen päällä oli säilynyt peräti kolme seinähirsikertaa. Myös Rakennustuotteen tontilla tutkitussa kellarissa oli säilynyt hirsiseinän alaosa (kuva 1).

Osa Torniossa tutkituista rakennusten jäänteistä on selkeästi ollut asuinrakennuksia, osa on edustanut muuta rakennuskantaa, esimerkiksi tarkemmin määrittelemättömiä piharakennuksia. Kellareita on tutkittu yhteensä kolme kappaletta. Näiden lisäksi kaivauksissa on todettu puulla katettu piha, kaivoja sekä erilaisia viemäreitä ja ojia. Vaatimattomimpia rakenteita edustavat erilaiset kuopat, joiden funktio on usein jäänyt epäselväksi. Esimerkiksi Rakennustuotteen tontin pohjoispäädyn 1600-luvulle ajoitettujen rakennusjäänteiden ympärillä oli lukuisia, kooltaan vaihtelevia kuoppia. Varsinaisina jätekuoppina näitä on vaikea pitää, sillä kuoppien löydöt eivät määrällisesti tai laadullisesti näytä eroavan ympäröivistä kerroksista.

Esinelöytöihin ei tässä yhteydessä ole syytä syventyä, sillä niiden analysointi on pääsääntöisesti vielä alkutekijöissään. Yleisesti ottaen Tornion löydöt ovat tyypillisiä uuden ajan kaupunkien löytöjä. Suurin yksittäinen löytöryhmä muodostuu eläinten luista ja muita tärkeitä löytöryhmiä ovat keramiikka-astioiden ja liitupiippujen kappaleet, ikkuna- ja astialasi sekä erilaiset metalliesineet ja niiden katkelmat. Mitään kovin hätkähdyttäviä esineitä ei kaivauksilla ole tavattu. Yksittäiset löydöt eivät tietystikään ole kovin merkityksellisiä sinänsä, joten Tornionkin tapauksessa tutkimuksellinen huomio on pyritty

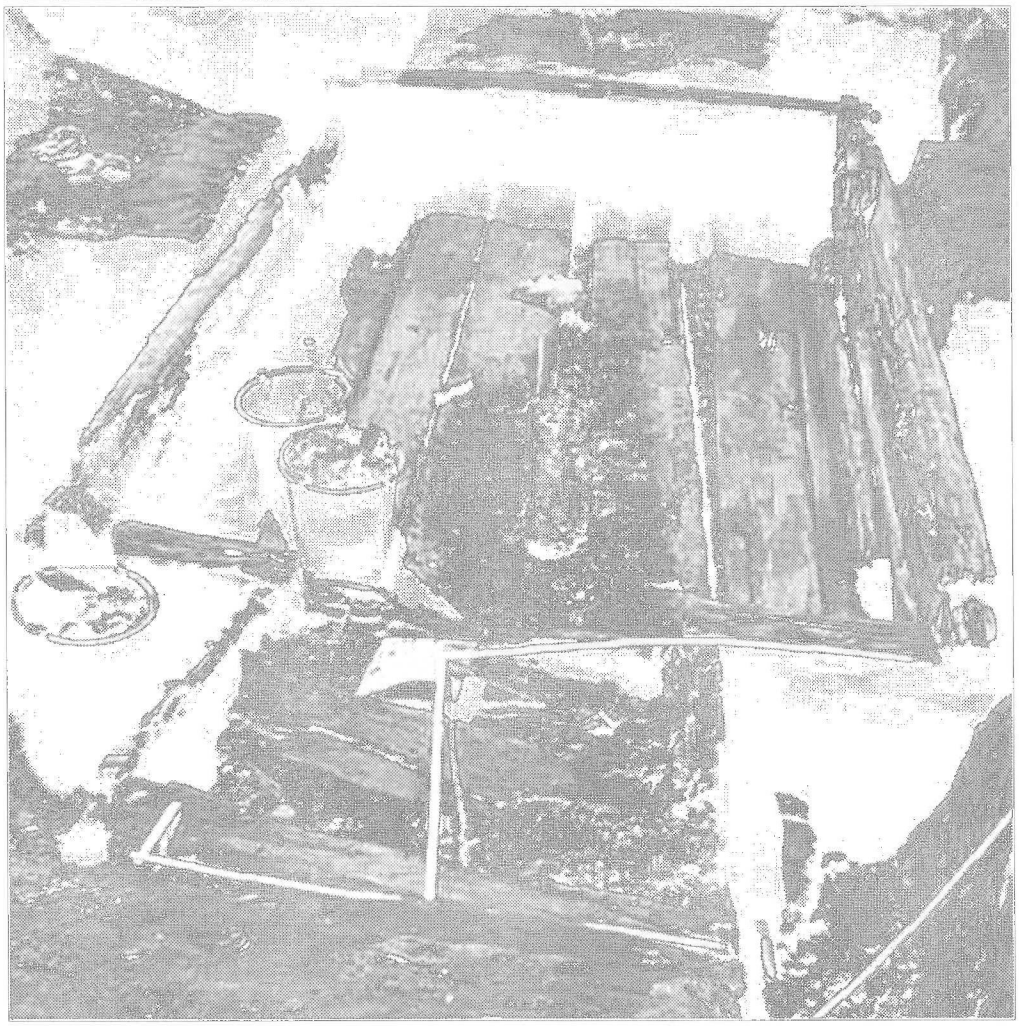

Kuva 1. Rakennustuotteen tontilta löydetyn puukellarin hyvätkuntoiset jäänteet. Kellarin käyttö ajoittunee 1600- ja 1700-lukujen taitteen tienoille.

keskittämään lähinnä kulutustottumuksien tutkimukseen. Liikkeelle on lähdetty keramiikkatutkimuksen kautta Janne Ikäheimon johtaman opiskelijaryhmän toimesta.

KAUPUNKIARKEOLOGIA JA TORNION KAUPUNGIN KEHITTYMINEN

Historialliset lähteet eivät etenkään 1600-luvun osalta kerro paljoakaan Tornion kaupunkikuvan kehittymisestä tai elämästä kaupungista. Varhaisin Torniota kuvaava kartta on ajoitettu 1640-luvulle, mutta siihen on merkitty vain kortteleiden rajat, raatihuone, kirkko ja tulliaita. 1600-luvun lopulta Torniosta on ensimmäinen kartta, johon on merkitty myös tonttien

rajat kortteleiden sisällä, ja vasta vuoden 1782 kartasta ilmenee myös rakennusten sijoittuminen tonteille. Tuolloin tontit näyttävät rakennetun umpipihan muotoon, eli asuinrakennukset sijoitettiin pitkänomaisten tonttien lyhyille sivuille ja muut rakennukset pitkille. Mäntylän mukaan tonttien ainakin osittainen umpeen rakentaminen oli Torniossa tavallista (Mäntylä 1971: 152-3).

Tornion asemakaava on tietyiltä osin säilynyt varsin samanlaisena 1600-luvulta lähtien. 1600- ja 1700-luvun karttojen asemointi nykyisen asemakaavan päälle on kuitenkin sopivien kiintopisteiden puuttuessa – ja ilmeisesti myös kartoissa olevien mittausvirheiden vuoksi - osoittautunut hankalaksi (ks. Mökkönen 2000), eli vanhojen katulinjojen täsmällinen paikallistaminen ei tämän lähestymistavan puitteissa ole aivan helppoa. Koska useimmat Tornion kaivauksista ovat olleet pinta-alaltaan melko vaatimattomia, ne eivät ole mainittavasti lisänneet tietoa suurvalta-ajan Tornion asemakaavasta.

Vuoden 2002 kaivaukset Rakennustuotteen ja Ryhmäkodin tonteilla ovat kuitenkin tuoneet ainakin viitteellistä informaatiota kaupunkikuvan kehittymistä koskevaan kysymykseen. Kaivausten perusteella näyttää nimittäin vahvasti siltä, että ainakin koko 1600-luvun ajan rakennukset ovat Torniossa sijoittuneet pikemminkin tonttien keskiosiin kuin reunoille. Tämä sinänsä merkityksettömältä tuntuva havainto, johon tosin liittyy eräitä epävarmuustekijöitä, kytkeytyy kuitenkin Tornion kaupunkikehitykseen yleisemmällä tasolla. Toisin sanoen Jean-Francois Regnard ei välttämättä ollut aivan väärässä luonnehtiessaan Torniota vuonna 1681 vain "rykelmäksi puumökkejä" (Regnard 1982: 16). On toki muistettava, että Regnard vieraili Torniossa vain kaksi vuotta sen tuhonneen tulipalon jälkeen, ja että hän oli ranskalaisena epäilemättä tottunut hieman toisenlaisiin kaupunkeihin (Ylimaunu 1999: 79).

Käytössä oleva aineisto näyttäisi silti indikoivan, että vielä suurvalta-ajalla Tornio oli kaupunki lähinnä nimellisesti ja hallinnollisessa mielessä. Tätä vaikutelmaa tukee myös 1600-luvun lopun kaupunkimittauskartta, jonka mukaan kaupunkia ympäröivän tulliaidan sisäpuolella sijaitsi myös kaupunkilaisten viljelysmaita. Kaikkiaan suurvalta-ajan Torniossa on ilmeisesti ollut varsin vahvoja agraarisia piirteitä, ja se muistutti varsin vähän kaupunkia siinä mielessä kuin mitä käsitteen on yleensä ajateltu tarkoittavan. Osaltaan vaikutelma suurvalta-ajan "rykelmästä puumökkejä" voi tietysti johtua myös kaupungin jatkuvasta siirtouhasta. Tätä uhkaa indikoi mahdollisesti myös torniolaisten taipumus rakentaa puukellareita samaan aikaan kun esimerkiksi Oulussa rakennettiin kellareita kivestä.

TUTTU MENNEISYYS?

Koska Vaasa- ja suuravalta-ajalla perustetut suomalaiset kaupungit muodostavat varsin heterogeenisen ryhmän, on kyseenalaista, missä määrin näitä kaupunkeja on mielekästä käsitellä yhtenä kokonaisuutena. Historiallisessa ja hallinnollisessa katsannossa käytäntö lienee perusteltu mutta arkeologisessa mielessä välttämättä ei. Käsite kaupunki saattaa nimittäin herättää virheellisiä mielikuvia siitä, millaista elämä Suomen varhaisissa kaupungissa oli sekä siitä, millainen kaupunkilaisten identiteetti oli. Uutta aikaa on toki totuttu pitämään "tuttuna menneisyytenä", mutta tämä tuttuuden tunne 1600- ja 1700-luvuista puhuttaessa hämärtää sen tosiasian, että myös historiallisen ajan arkeologit ovat tekemissä meille vieraiden "eksoottisten"

kulttuurien kanssa (ks. Deetz 1977; Tarlow & West 1999).

Tätä ajatusta voidaan kuvittaa vaikkapa viittaamalla kahden torniolaisen, 1600-luvulle ajoittuvan rakennusjäänteen perustuksista tehtyihin löytöihin. Molemmat rakennusjäänteet sijaitsivat Rakennustuotteen tontin pohjoispäässä. Toisen perustuksista löydettiin perushirsien päälle asetettu rautakanki ja toisen perustuksista todettiin 9 karhunkynttä yhdestä kasasta (kymmenes kynsi tosin löydettiin pihalta noin metrin päästä perustuksista). Näille löydöille voidaan tietysti esittää useita tulkintoja, mutta ilmeisesti on ne kuitenkin tahallaan asetettu perustuksiin, eivätkä ne näytä palvelleen mitään mekaanisesti käytännöllistä funktiota.

Tuntuisikin luontevalta pitää näitä löytöjä "perustuskätköinä" (engl. foundation deposit), joilla pyrittiin manipuloimaan ympäristössä vaikuttavia voimia, joita ei luonnontieteellisen ajattelun mukaan ole olemassa, mutta joiden havaittiin vaikuttavan ihmisten elämään 1600-luvulla (vrt. Ingold 2000; Eilola 2003). Tällaisten löytöjen liittäminen pelkkiin "uskomuksiin" trivialisoi niiden merkityksen. Nähdäksemme kyse on pikemminkin siitä, että 1600-luvulla, modernisaation varhaisvaiheissa, ihmiset järjestivät maailmansa hyvin eri tavalla kuin me teemme nykyisin. "Oudot" löydöt ovat tästä ehkä selkein esimerkki, mutta ne eivät itsessään ole niin merkittäviä kuin se, mitä ne implikoivat yleisemmällä tasolla lähimenneisyyden elämästä.

LÄHTEET

Deetz, J. 1977. In Small Things Forgotten: An Archaeology of Early American Life. Anchor Books, New York.

Eilola, J. 2003. Rajapinnoilla: sallitun ja kielletyn määritteleminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa. Bibliotheca Historica 81. Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Ingold, T. 2000. The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skill. Routledge, London.

Koivunen, P. 1968. Vanhan raatihuoneen kaivaukset. Tornionlaakson vuosikirja 1968. Tornionlaakson neuvosto ja Tornionlaakson maakuntamuseo, Tornio.

Mäntylä, I. 1971. Tornion kaupungin historia I: 1621-1809. Tornion kaupunki, Tornio.

Mökkönen, T. 2000. Tornion kaupunkiarkeologinen inventointi. Inventointikertomus. Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Regnard, J.-F. 1982. Retki Lappiin (suom. M. Itkonen-Kaila). Otava, Helsinki.

Tarlow, S. & West, S. 1999. The Familiar Past? Archaeologies of Later Historical Britain. Routledge, London.

Ylimaunu, T. 1999. Palokerroksia, hirsisalvoksia ja kolikoita: kaupunkiarkeologisia tutkimuksia Lapin vanhimmassa kaupungissa. Tornionlaakson vuosikirja 1999. Tornionlaakson neuvosto ja Tornionlaakson maakuntamuseo, Tornio.

Vesa-Pekka Herva
Timo Ylimaunu
Arkeologian laboratorio
PL 1000
90014 Oulun yliopisto
maherva@mail.student.oulu.fi
timo.ylimaunu@oulu.fi

KUPARISEPPÄ WESTRING, LOHENPYRSTÖSALVOKSET JA KAUPUNKIARKEOLOGIA – ALUSTAVAA TARKASTELUA 18. VUOSISADAN TORNIOON

Timo Ylimaunu

Pohjan Torniota on tutkittu viime vuosina intensiivisesti ja yhtenä pelastus- ja koekaivauskohteena oli vuoden 1999 kesän ja syksyn aikana niin sanottu Bingon tontti, Keskikatu 13:sta. Tontti sijoittuu vanhan Tornion eteläiseen osaan, aivan nykyisen kaupungin keskustaan, rajautuen Keski-, Rauhan- ja Välikatujen väliseen tilaan. Tontilta ehdittiin osittain tai kokonaan dokumentoida kahden kaivon ja kahden hyvin säilyneen rakennuksen maalliset jäännökset. Niistä ensimmäinen sijaitsi tontin pitkällä sivulla, Rauhankadun varressa, ja toinen lyhemmällä sivulla, Keskikadun varressa. Tarkastelen tässä kirjoituksessa lyhyesti rakennusteknisiä seikkoja, joita pelastuskaivausten aikana tutkimusalueelta ehdittiin dokumentoida.

KUPARISEPÄN PERUUKIT JA SORMUKSET

Vuoden 1782 kaupunkimittauksen perusteella tutkitun tontin omisti kupariseppä Jakob Westringin leski, Kristiina Westring, omaasukua Miljander.[1] Toiseen rakennukseen liittyneestä saostuskaivosta löytyi noin kymmenen kiloa kuparipisaroita sisältänyttä pajakuonaa, mikä tukee sitä olettamusta, että tutkittu tontti todellakin kuului aikoinaan kupariseppä Jakob Westringille ja myöhemmin hänen leskelleen.

Tontti oli umpeen rakennettu vuoden 1782 kartan perusteella, mutta tontin vanhemmasta, vuoden 1762 kaupunkipaloa edeltäneestä rakennuskannasta ei ole kirjallista tietoa. Tutkimuksen kohteena olleet kerrostumat ajoittuivat pääsääntöisesti juuri tähän isonvihan ja vuoden 1762 palon väliseen aikaan, mutta kenttätutkimuksissa saatiin myös jonkin verran tietoa kaupunkipalon jälkeisistä rakennelmista.

Kupariseppä Jakob Westring kuoli todennäköisesti joitakin vuosia vuoden 1762 kaupunkipalon jälkeen, sillä hänen perunkirjoituksensa tehtiin vuonna 1767. Kupariseppä oli toimillaan hankkinut torniolaisittain hyvän omaisuuden, jonka arvo oli yli 23 000 kuparitaalaria. Perunkirjoista löytyvien tietojen perusteella Jakob Westring oli selvästi kaupungin varakkain käsityöläinen. Voidaankin olettaa, että pariskunta kuului kaupungin varakkaimpaan sosiaalieliittiin. Säilyneiden pesäluetteloiden perusteella torniolaisten omaisuuksien keskiarvo oli 15 518 kuparitaalaria vuosien 1750-1776 välisenä aikana, jolloin noin 17 % kaikista kaupunkilaisista omisti enemmän kuin tämän verran.[2]

Pesäluettelossa vuoden 1762 palon jälkeen rakennettu Westringien talo oli arvioitu

628 kuparitaalarin arvoiseksi. Kuparisepän jäämistöön kuului muun muassa 15 valmista paloviinapannua, joiden arvo oli yhteensä 1 340 kuparitaalaria. Hänen muu irtaimistonsa koostui kultaisista sormuksista, erilaisista hopeaesineistä, kolmesta peruukista, kuparisepän työkaluista, sekä yhdeksästä kirjasta.[3] Pesäluetteloon ei ole listattu esimerkiksi taloustavaroita, kuten keramiikkaa.

LOHENPYRSTÖSALVOKSIA RAKENNUKSISSA JA KAIVOISSA

Tontilta tutkittiin kaksi lohenpyrstösalvoksin, suoraan puhtaalle hiesulle, ilman kivijalkaa tai nurkkakiviä, pystytettyä talousrakennusta. Ensimmäinen voidaan tulkita aitaksi ja toinen pajaksi. Pajaan liittyvästä pienestä saostuskaivosta löytyi aikaisemmin mainittua kuparipitoista kuonaa. Toinen kaivo sijaitsi tontin keskellä. Aitta sijaitsi tontin Rauhankadun puoleisella sivustalla ja paja Keskikadun varrella.

Aitan koko oli noin 3,5 metriä pitkä ja 2,5 metriä leveä. Seinähirret olivat sivuilta tasaisiksi piilutut ja salvostekniikkana oli lohenpyrstösalvos. Julkisivun seinähirret oli oviaukon molemmin puolin kiinnitetty toisiinsa puisilla vaarnoilla. Lattiassa oli käytetty eri levyisiä lankkuja, joiden päällä oli tuohilevyjä. Lattian alla oli julkisivun perushirren alitse kulkeva viemäriputki, joka oli valmistettu halkaistusta ja ontoksi koverretusta lehtipuun rungosta. Oviaukko oli 0,90 metrin levyinen. Kynnyskolon sisäsyrjällä oli syvennys, jonka perusteella ovi oli auennut sisään päin. Oviaukon edessä oli muotoiltu porraslauta, jonka päällä ja edessä oli kvartsiittilaatat kynnyskivinä. Rakennuksen lattialta löytyi lasi-, keramiikka- ja puuastioiden kappaleita, joiden joukossa oli muutamia posliinisia teekuppeja, sekä muutamia suurehkoja kiviä. Tulkinta aittarakennuksesta perustuu näihin esinelöytöihin sekä rakennuksen sijoittumiseen tontin pitkälle sivulle.

Rakennuksessa lienee ollut tuohinen malkakatto, jonka päällä oli käytetty painokiviä. Tähän viittaisivat eräät tuohilevylöydöt sekä lattian päällä olleet kivet. Malkakatot ovat olleet yleisesti käytössä sekä Suomessa että Ruotsissa kansanomaisissa rakennuksissa. Torniosta on myös tietoja malkakattojen käytöstä.[4] Sekä Suomen että Ruotsin puolella on kiviä käytetty kattojen päällä painoina,[5] mikä voisi selittää lattialla olleet kivet. Tosin tulkinta on alustava eikä muita vaihtoehtoja voida sulkea pois.

Keskikadun profiiliin ulottuneesta toisesta rakennuksesta pystyttiin dokumentoimaan julkisivu, siihen liittynyt oviaukko ja porrasarkkurakennelma. Rakennuksen seinät oli pystytetty pyöreistä ja piiluamattomista hirsistä, joita oli jäljellä viisi hirsikertaa. Runsaiden kuonalöytöjen perusteella kyseessä on todennäköisesti ollut maalattiallinen pajarakennus, jonka julkisivun pituus oli kolme metriä. Julkisivun eteläpäässä sijaitsi oviaukko, jonka pohjoispuoleisessa seinässä oli salvosrakenne, jolla oven suun seinärakenne oli tehty kantavaksi; seinähirsiä ei oltu vaarnattu. Ovirakenteesta ei ollut muuta jäljellä kuin ovenpielien kiinnittämistä varten veistetyt urat seinähirsien päissä. Kansatieteellisissä tutkimuksissa vastaava ovenpielirakenne on katsottu läntiseksi piirteeksi.[6] Ruotsissa vastaava tasapohjainen ovenpielirakenne tuli käyttöön jo keskiajalla, mutta se yleistyi kuitenkin varsinaisesti 1700-luvun aikana. Pyöreäpohjainen variantti, kuten Keskikadun varren rakennuksessa tavattu, yleistyi 1700-luvun viimeisellä puoliskolla.[7] Kummankaan rakennuksen ovista ei löytynyt jäänteitä.

Pyöreistä hirsiä käytettiin yleensä vähäarvoisissa rakennuksissa, kuten ladoissa ja saunoissa. Maalattioita käytettiin yleensä erilaisissa talous- ja toimintarakennuk-

Keskikadun varressa sijainnutta pajaa puhdistetaan. Kuva kirjoittajan.

sissa, kuten pajoissa.[8] Rakennuksen viereisestä kaivosta löydetyn kuonan, sisäosasta löydettyjen punsseleiden ja muiden esineiden, maalattian ja rakenteellisten tietojen perusteella rakennus voidaan perustellusti tulkita pajaksi.

Rakennuksissa käytetty lohenpyrstötekniikka on ollut tunnettu salvostyyppi kaikkialla sekä Ruotsissa että Suomessa. Arnstbergin tyypittelyn mukaan molemmissa rakennuksissa on käytetty lohenpyrstösalvostyyppiä H, joka ajoittuu hänen mukaansa 1800-luvun viimeiselle puoliskolle. Bringéuksen mukaan lohenpyrstösalvostekniikka tuli Ruotsissa tunnetuksi Göötanmaalla ja Mälarin alueella vasta 1800-luvulla, mutta Arnstberg katsoo, että vanhimmat lohenpyrstösalvoksin rakennetut talot ovat kuitenkin jo 1700-luvun alusta.[9] Torniossa lohenpyrstösalvoksia käytettiin ainakin jo 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tulkinnat rakennusteknisistä piirteistä perustuvat muuhun kuin arkeologiseen tietoon, koska vastaavan tyyppisesti säilyneitä arkeologisia kohteita ei liene Suomessa tutkittu.

Keskikatu 13 –tontin rakennukset ajoittuvat löytyneiden koristeltujen piipunkoppien sekä vuonna 1719 lyödyn yhden äyrin kuparikolikon perusteella isonvihan ja vuoden 1762 tulipalon väliselle ajalle. Pajasta löytyi kruunukoristeltuja piipun koppia, joista yksi oli A- ja O-kirjaimilla merkitty. Piiput olivat Olof Aspegrenin valmistamia 'Uppsalan vaakuna' –piippuja, jotka ajoittuvat 1740-1760 -lukujen väliselle ajalle. Toisessa, osittain säilyneessä kruunukoristeisessa kopassa, on luultavasti takajaloillaan seisova leijona. Piippu lienee samaisen Olof Aspegrenin valmistama ja sekin ajoittunee 1700-luvun puolivälin molemmin puolin. Molemman tyyppisiä piippuja on löytynyt aikaisemminkin Torniosta, kuten vuoden 1966 raatihuoneen kaivauksissa.[10] Aitasta saatiin talteen N-kirjaimella ja numerolla 3 merkitty savipiipun koppa. Vastaavia piippuja valmistettiin Tukholmassa sekä Alingsåsissa ja ne ajoittunevat 1700-luvun puolen välin molemmin puolin. N3-merkintä on ollut valmistajan

laatumerkki korkealaatuisissa piipuissa.[11] Molemmat rakennukset voidaan piippujen perusteella alustavasti ajoittaa aikaan ennen vuoden 1762 kaupunkipaloa, mihin viittaisivat myös rakennuksissa havaitut palojäljet.

Tutkimusten yksi mielenkiintoinen rakennusteknillinen havainto oli se, että isonvihan jälkeen ei kaikkia rakennuksia, ainakaan talousrakennuksia, pystytetty kivijalan tai edes nurkkakivien päälle vaan rakennukset koottiin suoraan tasoitetun hiesun päälle. Tämä siitäkin huolimatta, että tontin omistaja kuului kaupungin varakkaimpaan sosiaaliluokkaan. Tontin nuoremmista kerroksista selvisi se, että rakennusten perustamisessa tapahtui muutos vuoden 1762 palon jälkeen, koska nuoremmissa kerroksissa havaittiin jykevät kivijalat. Pajan päälle oli kasattu huomattava määrä maata säilyttäen seinän viisi alinta hirsikertaa ja yläpuolista rakennetta oli vahvistettu huomattavalla määrällä puupaaluja.

Suoraan maanpinnalle perustettuja rakennuksia on tutkittu muualta Torniosta. Esimerkiksi Aspion tontilta kaivetuissa 1600-luvulle ajoittuvissa rakennuksissa ei havaittu kivijalkoja. Ilmiö on mielenkiintoinen, koska Tornion pohjoispuolella, Oravaisensaaressa on tutkittu 1600-luvulle ajoittuva suurtupa, joka oli pystytetty kivijalan päälle.[12] Muualta Suomesta on tietoja rakennusten 1600-luvulle ajoittuvista kivijaloista.[13] Pohdinnan alla onkin se, miksi Torniossa rakennustekniikka poikkeaa vielä 1700-luvullakin muualla käytetystä. Yksi selittävä tekijä tähän voisi olla aina kaupungin sataman mataloitumisen jälkeen alkaneet puheet kaupungin siirtämisestä toiseen paikkaan. Kaupungin siirtohan ei ollut mitenkään poikkeuksellinen tapahtuma 17. vuosisadalla, koska Tornion kanssa samana vuonna perustettu Luulaja siirrettiin jo vajaan kolmenkymmenen vuoden jälkeen toiseen paikkaan.[14] Toisaalta Vanhassa Helsingissä käytettiin rakennuksissa kivijalkoja, vaikka kaupunki aikoinaan siirrettiinkin Vironniemelle. Peruskivettömyyteen ovat voineet vaikuttaa myös jotkin muut syyt, joten tulkinnat täytyy jättää vielä avoimiksi.

Tontilta dokumentoitiin myös kaksi kaivoa, joista ensimmäinen sijaitsi pajan edessä ja toinen tontin keskellä. Molemmat kaivot oli valmistettu haljispuolikkaista ja ne oli salvottu myös lohenpyrstösalvoksin. Pajan edessä sijanneen, pienemmän kaivon sivun pituus oli vajaa metri. Keskellä pihaa sijainneen juomavesikaivon sivun pituus oli kaksi metriä. Pihakaivon syvyyttä ei pystytty selvittämään, vaikka kaivinkoneella kaivettiinkin kaivon vierestä 4,5 metrin syvyyteen saavuttamatta kaivon pohjaa.

Lähimmät arkeologisesti tutkitut kaivot tunnetaan Oulusta NMKY:n tontilta. Näistä yksi oli lohenpyrstösalvoksin valmistettu kaivo, jonka sivun pituus oli metri ja syvyys miltei neljä metriä. Kaivossa oli lautapohja. Rakennelma ajoittuu 1600-luvulle. Kaksi muuta kaivoa oli valmistettu samalla tekniikalla, mutta ne ajoittuivat 1700-luvun jälkimmäiselle puolelle tai seuraavalle vuosisadalle.[15] Tornion kaivot ajoittunevat hieman nuoremmiksi kuin NMKY:n tontin vanhin kaivo.

PUTKET PUUSTA

Pajan julkisivun perushirren alitse kulki samanlainen puinen viemäriputki, jollainen oli aitankin alla. Putki jatkui rakennuksen edessä sijainneeseen lohenpyrstösalvokselliseen kaivoon. Molempien rakennusten alla sijainneet viemäröintiputket ja toiseen liittynyt saostus-/likakaivo ovat toimineet yksinkertaisina, mutta luultavasti tehokkaina viemäröintijärjestelminä.

Oravaisensaaresta kaivauksista löydetyn

suurtuvan perustuksissa oli myös jäänteitä salaojituksesta.[16] Oulusta on myös tietoja kaupunkiajan puuviemäreistä.[17] Samoin Turusta tunnetaan useita näitä keskiajalle ja uudelle ajalle ajoittuvia vesikouruja/-putkia, joista osa liittynee rakennusten perustuksiin tai viemäröityihin kellareihin ja putkia onkin voitu käyttää juuri rakennusten salaojituksessa.[18]

Muualta Euroopasta on myös vastaavia esimerkkejä, kuten eräistä Englannin ja Skotlannin kaupungeista, joissa on käytetty puisia viemäriputkia 1500- ja 1600-lukujen taitteessa. Siellä maanalaiset viemäriputket tai –putkistot olivat kuitenkin harvinaisia aina 1800-luvulle saakka, jolloin varsinaiset viemärijärjestelmät otettiin käyttöön suurimmassa osassa Englannin kaupunkeja. Yksittäisiä puisia viemäriputkia ei voida vielä kutsua varsinaisiksi viemärijärjestelmiksi.[19]

Oravaisensaaren havainnot ja tässä esitellyt puuputket viittaavat siihen, että peräpohjalaisten rakennusten viemäröinnillä ja/tai salaojituksella on pitkä historia, joka ulottuu ainakin 1700-luvun alkupuolelle, mutta mahdollisesti jo aikaisempaan aikaan.

POHDINTAA KAUPUNGEISTA JA ...

Uuden ajan kaupungit voidaan nähdä kasvavan keskusvallan sekä merkantilismin materiaalisina ilmentyminä, minkä vuoksi ne tarjoavat oivan tilaisuuden selvittää vallankäytön, talouselämän ja nykyaikaisen elämäntavan synnyn materiaalista puolta. Kaupungeissa on aina ensimmäisenä otettu käyttöön materiaalisen kulttuurin uutuudet, minkä takia uuden ajan kaupunkien arkeologisen tutkimuksen kautta voimme paremmin ymmärtää omaa materiaalista ympäristöämme.

Edellä esitetyn perusteella materiaalisessa kulttuurissa esiintyviä ilmiöitä pitää tulkita paikallisista lähtökohdista käsin, koska talouselämä ja vallankäyttö vaikuttivat erilailla eripaikoissa ja eriaikoina. Merkantilistinen talouspolitiikka vaikutti kaikkialla valtakunnassa, mutta jo pelkästään kaupunkien erilaiset taloudelliset oikeudet käydä kauppaa tai kaupunkien määrätyt kauppa-alueet synnyttivät erilaisia materiaalisen kulttuurin ilmentymiä kaikkialla valtakunnassa. Torniossa havaitut rakennustekniset ilmiöt ovat eräs paikallinen ja ajallinen ilmentymä näiden historiallisten prosessien vaikutuksesta.

KIRJALLISUUS

Arnstberg, Karl-Olov 1976: Datering av knuttimrade hus i Sverige. Nordiska museet. Stockholm.

Bringéus, Nils-Arvid 1976: Byggnadsskick. Arbete och redskap. Materiell folkkultur på svensk landsbygd före industrialismen. Utgiven av Nils-Arvid Bringéus. Lund.

Brusila, Heljä & Lepokorpi, Nina 1981: Uutta tietoa Turun tuomiokirkon pohjoispuolen maanalaisista rakennusjäännöksistä. Turun kaupungin historiallinen museo vuosijulkaisu, Åbo stads historiska museum årsskrift 42-43, 1978-1979. Turku.

Heikkinen, Markku 1994: Pihlajan varjossa. Talo tutkimuksen kohteena. Narikka. Helsinki 1550-1640. Helsingin kaupungin museo. Jyväskylä.

Hyvönen, Arja 1988: Pajan ahjo, palkeet ja alasin. ABOA. Turun maakuntamuseo, vuosikirja 50/1986.

Kolehmainen, Alfred 1998: Puurakentamisperinne. Rakennustieto Oy. Tampere.

Kolehmainen, Alfred - Laine, Veijo A. 1983: Suomalainen aitta. Keuruu.

Kykyri, Marita 1989: Puurakennukset ja puurakennustekniikka Turun kaupungissa 1300-1600-luvulla arkeologisen lähdeaineiston valossa. Turun yliopisto, Kulttuurin tutkimuksen laitos, Suomalainen ja vertaileva arkeologia. Pro gradu -tutkielma. Julkaisematon.

Makkonen, Merja 1991: Pohjois-Suomen kaivausmateriaalien savipiippujen ajoittaminen ja tyypittely. Yleisen historian pro gradu -työ. Oulun yliopisto, Historian laitos. Julkaisematon.

Mäkivuoti, Markku 1991: Oulun NMKY:n korttelin kaupunkiarkeologinen tutkimus. Faravid. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja XIV. Jyväskylä.

Mäntylä, Ilkka 1971: Tornion kaupungin historia, 1. osa 1621-1809. Tampere.

Newman, Richard 2001: The Historical Archaeology of Britain, c. 1540 – 1900. Sutton Publishing. Sparkford.

Niiranen, Timo 1981: Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset. Keuruu.

Niukkanen, Marianna (toim.) 2002: Sirpaleita suurvaltaajan Helsingistä. Museovirasto & Suomen Pankki. Helsinki.

Sirelius, U. T. 1989: Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia II. Vammala.

Talve, Ilmar 1960: Bastu och torkhus i Nordeuropa. Nordiska Museets Handlingar: 53. Åbo 1960.

Tammelander, Eino 1941: Tornion kaupungin pesäluetteloja 1666-1800 (Bouppteckningar i Torneå stad). Peräpohjolan ja Lapin kotiseutuyhdistyksen julkaisuja IV. Tornio.

Valonen, Niilo 1958: Turun viemärikaivantolöydöistä. Turun kaupungin Historiallinen museo vuosijulkaisu 20-21, 1956-1957. Turku.

[1] A. Fr. Merchellin kaupunkikartta vuodelta 1782, Tornionlaakson maakuntamuseo; Tammelander 1941, 71-72 perunkijoitus 118.

[2] Vuosien 1750-1776 väliseltä ajalta on säilynyt yhteensä 89 torniolaisen perunkirjat, joista olen selvinnyt omaisuuksien arvot. Perunkirjoihin ei sisälly tietoja esimerkiksi keramiikka-astioista. Tammelander 1941.

[3] Tutkitut rakennukset ajoittuivat aikaan ennen vuoden 1762 kaupungin paloa. Tamelander 1942, 71-72 perunkirjoitus 118.

[4] Katso esimerkiksi Arnstberg 1976, 247-248; Bringéus 1976, 240; Kolehmainen-Laine 1983, 23; Kykyri 1989, 111-112; Mäntylä 1971, 153.

[5] Arnstberg 1976, 248; Sirelius 1989, 198-199 kuvat 230 ja 231, sekä 247 kuva 298.

[6] Katso Niiranen 1981, 94; Kolehmainen 1998, 93 kuva samalla sivulla.

[7] Arnstberg 1976, 196-197.

[8] Katso esimerkiksi Leppäaho 1949, 44-45; Hyvönen 1988; Talve 1960, 291; Bringéus 1976, 246.

[9] Katso Arnstberg 1976, 132; Bringéus 1976, 235; Kolehmainen 1998, 61-63.

[10] Makkonen 1991, 39-40.

[11] Makkonen 1991, 48-49.

[12] Koivunen 1991.

[13] Mäkivuoti 1991; Heikkinen 1994; Niukkanen 2002.

[14] Nyström 1992, 185.

[15] Mäkivuoti 1991.

[16] Koivunen 1991, XX.

[17] Tiedot FL Markku Mäkivuodilta, Huk Marika Hyttiseltä.

[18] Esimerkiksi Valonen 1958, 58-67; Brusila – Lepokorpi 1981, 30.

[19] Newman 2001, 164-165.

Timo Ylimaunu
Arkeologian laboratorio
TAIDA
PL 1000
90014 Oulun yliopisto
timo.ylimaunu@oulu.fi

STRATIGRAFIAA - JA ENTÄ SITTEN?

Viides pohjoismainen stratigrafiaseminaari Lundissa lokakuussa 2003

Mervi Suhonen

TUORETTA JA TUNKKAISTA

Lundilaisten kutsu kaksipäiväiseen stratigrafiaseminaariin oli otettu innostuneesti vastaan. Yli 70 osanottajan joukossa oli sekä keskiajan arkeologeja että niitä kenttäarkeologeja, joilla on enemmän kokemusta esihistoriallisista kohteista. Stratigrafiakysymykset ovat eri-ikäisissä tutkimuskohteissa samoja, mutta vastaukset tapauskohtaisia. Otsikon kolmen iskusanan lisäksi esitelmäintoa olivat Lundin seminaarissa kirvoittaneet järjestelmällisistä kaupunkikaivauskerrostumista poikkeavien kohteiden tutkimusmetodiikka sekä dokumentaation priorisointiongelmat. Suomalaisedustajina olivat lisäkseni Georg Haggrén, Hannele Lehtonen, Terhi Mikkola, Marianna Niukkanen ja Liisa Seppänen.

Stratigrafiadebatti on eräänlainen Baabelin torni, jossa yhteisen koodikielen etsiminen näyttää ikuisuusprojektilta, väitti Lars Redin seminaarin avauspuheenvuorossaan. Hän muisteli, miten jo E.C. Harrisin ensimmäinen kansainvälinen stratigrafiakannanotto herätti Lundissa kriittistä keskustelua profiilidokumentaatiosta (Harris 1975; Järpe et al. 1979). Nyt yli kaksi vuosikymmentä myöhemmin stratigrafia on yksi kulttuurikerroksen ymmärtämisen peruskivistä, mutta yhä edelleen meitä puhuttavat myös profiilit, yksikkömääritykset, dokumentaatiolomakkeet ja rasterit.

Nykyinen yhteispohjoismainen stratigrafiaseminaaritraditio syntyi 1990-luvun puolivälissä (ks. esim. Petersén & Larsson 2000). Organisaattoreiden joukossa oli tuolloin samoja aktiivisia keskustelijoita, jotka sittemmin ovat pitäneet metodiasiaa esillä mm. METAn palstoilla ja jotka nyt olivat mukana kutsumassa meitä koolle kotikentälleen Lundiin. Ensimmäinen tapaaminen Tukholmassa keväällä 1996 oli eräänlainen stratigrafiametodin julkistamistilaisuus, jossa pääviestinä olivat yksikkökaivauksen edut verrattuna tasokaivaustekniikkaan verrattuna (META 4/1996).

Tukholman pelinavauksen jälkeen sadat kekseliäät, hyvin perustellut ja joskus onnettomiksi kokeiluiksi kuihtuneet sovellukset ovat puhuneet puolestaan. Jo Kristianstadissa vuonna 1997 järjestetyssä seminaarissa keskityttiin stratigrafiametodin käyttöön "maaseutukohteissa", mm. koekuopituksessa ja kylätonttien kaivauksissa. Samoihin aikoihin Suomessa ensimmäiset stratigrafiamielipiteet ilmestyivät

SKAS-lehden ja Muinaistutkijan palstoilla. Kastelholman tapaamisessa keväällä 1999 dokumentaatiolomakkeet ja muu kenttämuistiinpanotekniikka pyrittiin jo sivuuttamaan mahdollisimman lyhyesti, ja esimerkkiaineistojen joukkoon oli valikoitunut useita rakennusarkeologisia kohteita (Att tolka stratigrafi 2000). Mukana oli toistakymmentä suomalaista esittelemässä omia kokemuksiaan ja keskustelemassa. Sen jälkeen ajatustenvaihto yksiköistä ja kerrosjärjestyksistä on kuitenkin ollut suomalaissa julkaisuissa vaimeaa eikä ulkomailla ole juuri esitelty menetelmänäkökulmasta edes kenttätöitämme.

Tanskalaistenkin ensiaskeleet pohjoismaisten stratigrafiaseminaarien kynnyksen yli olivat varovaisia. Jo Kristianstadissa oli tosin läsnä runsaslukuinen tanskalaisedustus, mutta lähinnä kuunteluoppilaina. Kastelholmassa tanskan kieli kaikui äänekkäämpänä, ja vuonna 2001 Viborgs Stiftsmuseum oli valmis kutsumaan stratigraafikot koolle. Seminaarijulkaisu julkistettiin Lundissa. Siitä välittyy innostunut ilmapiiri ja se, ettei menetelmäkokeiluja esitellä menestystarinoina vaan pikemminkin toiveikkaina ideasikerminä (Stratigrafiens mangfoldigheder 2003; julkaisu on käytettävissä ainakin Turun arkeologian oppiaineen seminaarikirjastossa).

Lundissa kysyttiin haasteellisesti, mitkä ovat stratigrafian tavoitteet ja miten stratigrafiahavainnoista edetään kulttuurihistoriallisiin tulkintoihin ja havainnollisiin esitystapoihin. Teemoista abstrakteimpana tavoitekysymys jäi varovaisimmin käsitellyksi. Sitä tietenkään etukäteen arvaamatta olin valinnut omaan esitelmääni kysymyksen, onko stratigrafian teoriakeskustelun idealisminsävyinen nuoruudeninto laimenemassa puolitien vaihtoehtojen mietiskelyksi. Tarkemmin harkittuani huomaan kuitenkin, etteivät metodiset kompromissit merkitse stratigrafian degeneroituneisuutta vaan sisältyvät problematisoivaan stratigrafiseen tulkintaan sen luonnollisena osana. Painotuksen oikaiseminen on onneksi mahdollista, sillä Lundin seminaarin esitelmät julkaistaan METAn teemanumerossa vuoden 2004 lopussa.

Kokemusten karttuessa stratigrafiasta on tullut ainakin lundilaisessa kaupunkiarkeologiassa siinä määrin arkipäiväinen asia, että käsitteistö on käytettävissä luontevana, kunkin omaan käteen muotoutuneena työkaluna. Joko toistoa välttääkseen tai vain tyylikkäästä kohteliaisuudesta seminaarin järjestäjät olivat jättäneet esitelmäajan kokonaan vieraiden käyttöön ja antoivat oman panoksensa sektioiden puheenjohtajina sekä tietenkin kulissien takana. Tematiikan tuttuus ja kuluneisuus saattaa olla syynä siihen, että yhteisen keskustelun ohjaajilta ehkä puuttui sellaista poleemisuutta, jota hieman oudompi aihepiiri luultavasti olisi herättänyt luonnostaan. Kenties provokatiiviset keskustelunherättelyt myös osataan omassa joukossa lukea jo liiankin hyvin esittäjänsä mielipiteiksi, joihin vain sinisilmäiset ulkomaalaiset tarttuvat?

YKSIKÖISTÄ KOHTI KULTTUURIHISTORIAA

Rautakautisen hautakummun kaivaukseen voi nykypäivänäkin liittyä eräänlaista aarteenetsintämentaliteettia. Jo ennen kaivaustahan aavistamme, että kumpuun kätkeytyy hautauksia esineineen ja rituaalimerkityksineen. Norjalainen Terje Gansum varoitti kiiruhtamasta maakerrosten läpi niitä tutkimaan. Kummun maa-aines on ollut menneisyydessä sekä fyysinen että rituaalinen resurssi, joten meidän on syytä nähdä se kokonaisuudessaan informaatiivisena. Maa- ja kivikerrosten erottaminen stratigrafisiksi yksiköiksi ja kunkin

yksityiskohdan synnyn pohdinta on keino lähestyä hautausrituaalin eri osia ja siten väylä kohti monitasoisempaa kulttuurihistoriallista tulkintaa. Stratigrafiatyöskentelyssä tämänkaltaiset näkökulma jäivät 1990-luvulla taka-alalle, kun kronologian ja spatiaalisuuden kombinointi vei leijonanosan huomiosta. Nyt on aika lähestyä arkeologian perinteisempiä kysymyksenasetteluja stratigrafiankin suunnasta. Samalla stratigrafia integroituu entistä konkreettisemmin osaksi menneisyydentutkimusta laajemminkin kuin kenttämenetelmänä ja teoreettisena hahmotusvaihtoehtona.

Trondheimin arkkipiispan palatsi, Erkebispegården, on sekä vaiheikkaan historiansa että laajojen, stratigrafisten tutkimuskaivaustensa ansiosta verrattoman antoisa esimerkkikohde (esim. Petersén 2000; ks. myös Andersson 2003). Anna Petersén pohti tällä kertaa, miten kaivausyksiköiden perusteella tavoitetaan muutos tilassa. Kontekstien näkeminen kulttuurikerroksen synnyn relatiiviskronologisina elementteinä ei riitä, vaan avain on tässäkin yksiköiden syntyhistorioiden yhdistäminen menneisyyden aktiviteetteihin. Miten esimerkiksi tulkitsemme pitkän ajan kuluessa syntynyttä jätekerrosta silloin, kun kyse ei ole selvärajaisesta jätekuopasta tai tunkiosta? Hylätystä, mutta (osittain) purkamatta jääneestä rakennuksesta voi tulla "jätemagneetti", kun avoin paikka vähitellen muuttuu yhteiseksi roskankeruupaikaksi. Myöhemmin arkeologisessa kaivauksessa ongelmana ei ole kerroksen tunnistaminen tai sen rajojen määrittäminen vaan se, että syntyhistorian monivaiheisuus voi jäädä tavoittamatta. Petersénin esitelmää kuunnellessani ajattelin toiveikkaasti, että koska jokaisen roskakuorman rajaaminen jätekasasta on mahdottomuus, yksikködokumentointi on tässä saavuttanut rajan, jonka jälkeen sen tarkentaminen ei enää ole mielekästä. Esittämääni kysymykseen sain häneltä kuitenkin jämäkän vastauksen: löytöjen levinnän mahdollisimman tarkka dokumentointi olisi hänen toiveissaan keino selvittää myös tämänkaltaisen kerroksen sisäinen rakenne. Jäin epäilemään, että työläs löytökoordinaattidokumentaatio olisi itse asiassa paluuta kulttuurikerroksen formaatiokronologiaan eikä edistysaskel kohti tilankäytön ymmärtämistä.

Viborgissa työskentelevä Jette Linaa Larsen on soveltanut monimuuttuja-analyyseja suuriin löytöaineistoihin, erityisesti saviastioihin (mm. Linaa Larsen 1999; 2003). Lundissa hän lähestyi samalla menetelmällä keskiaikaisen kammantekijän työpajaa. Aineiston typologialähtöisen järjestämisen sijaan lähtökohtamuuttujina käytetään esimerkiksi stratigrafisia löytökontekseja. Sen sijaan, että typologiaa projisoitaisiin aikajanalle, systeemi toimiikin siis päinvastoin ja aika on vain yhtenä aineiston ryhmittymistä selittävänä tekijänä. Kotitalouksia, kulutusta, käyttäjiä ja muita menneisyydessä kiinnostavia seikkoja koskevat kysymykset pysyvät jatkuvasti etualalla, ja esimerkiksi pitkään käytössä olleiden keramiikkatyyppien suosio saa selityksensä sosiaalisista muutoksista ajallisesti lineaarisen "kehityksen" sijaan. Informaatiopotentiaali on harkittava kunkin kontekstin kohdalla erikseen, jolloin ratkaisevaa on se, ovatko artefaktit löytyneet primääri-, sekundääri- vai tertiäärikontekstista. Koska eroa ei useinkaan ole helppo päätellä, tässä on nähdäkseni sovelluksen yksi ongelmakohta. Silti arvelen, että monimuuttuja-analyysi voi olla tapa edetä stratigrafisista yksiköistä kohti kulttuurihistoriaa tukevin, aineistolähtöisin askelin.

Seminaarin päätösesitelmänä oli Göran Tagessonin varmaotteinen katsaus Linköpingin tuomiokirkon kirkkomaan

käyttövaiheisiin. Sen pääsisältö ilmestyi Linköpingissä vuosi sitten pidetyn kaupunkiarkeologisen foorumin esitelmänä METAssa joulukuussa (Tagesson 2003). Vaikka jälkikäteen oli hienoinen pettymys huomata, ettei Tagessonin Lundin-esitelmä siis ollutkaan uunituore, hänen esittämänsä aineistotulkinta on joka tapauksessa loistoesimerkki uuden kaivaustiedon jämäkästä yhdistämisestä laajempaan kulttuurihistorialliseen kokonaisuuteen. Linköpingin tuomiokirkon hautausmaa oli käytössä yhtäjaksoisesti 1100-luvulta 1800-luvulle. Syksyn 2002 pelastuskaivauksissa tutkittiin 560 hautaa, joista osa oli keskiaikaisia, osa nuorempia. Vaatimus, että keskiaikaa nuoremmat hautaukset olisi jätettävä arkeologisesti dokumentoimatta, oli Tagessonin mielestä alun perinkin väärä, ja onneksi hautausten päällekkäisyys teki sen käytännössä mahdottomaksi. Tuloksena erottui kuusi ajallista faasia, joiden välillä on eroja paitsi vainajien käsiasennoissa, arkkujen käytössä ja hautojen esineistössä, myös siinä, ketkä kaupunkilaisista kulloinkin ovat saaneet viimeisen leposijansa tuomiokirkon juurella. Väitöskirjatyönsä pohjalta Tagessonilla on luonnollisesti oivalliset lähtökohdat pohtia muutosten syitä ja niiden yhteyttä kaupungin historian vaiheisiin. Vaikka johtopäätökset ovat selkeydessään vaikuttavia, yhdyn Tagessonin itseironiseen toteamukseen, että kyseessä on eräänlainen "tulospörssi". Vastakohtana seminaarin muille, metodikeskeisille esitelmille Tagessonilla oli tarjottavana valmis tulkinta, kun taas kirkkomaan hautastratigrafia jäi sivuseikaksi.

KENTÄLTÄ HAVAINNOLLISTUKSIIN

Kulttuurikerroksen stratigrafisen rakenteen havainnollistaminen matriisina on tunnetusti tuskallista, koska esitystavan kaksiulotteisuus asettaa rajoituksia, jotka on yritettävä voittaa mitä erilaisimpia kiertoteitä myöten. Hannele Lehtonen esitteli Muuritutkimus Ky:n kaivauksilla Naantalin Mannerheiminkadulla kehitellyn kolmiulotteisen mallintamistavan. Kerrokset ja rakenteet esitetään digitaalisesti ja ne on siis helppo sijoittaa päällekkäin, vierekkäin ja limittäin halutulla tavalla niin, että muinaisjäännös rakentuu tietokoneen ruudulla katsojan silmien edessä. Visuaalisessa yksinkertaisuudessaan mallit näyttivät lähes koomisilta, mutta selkeys on taattu. Valmiista animaatiosta ei tietenkään saanut käsitystä siitä, miten paljon työtä sen rakentaminen oli vaatinut. Sovellus edellyttää useiden ohjelmien hallintaa, ja vaikka niiden yhteensopivuuskin olisi moitteeton, vie ihmisen ja koneen välinen dialogi väistämättä huomiota vuoropuhelulta yksiköiden kanssa. Tietokoneohjelmat voivat olla joustavasti apuna esimerkiksi kronologis-spatiaalisen formaation pohdinnassa. Omasta mielestäni vaarana saattaa olla, että arkeologinen tulkinta näyttää hämäävän yksiselitteiseltä, kun se monivaiheisesti värikkääksi ja liikkuvaksi kuvaksi. Häiriötekijöiden määrä ei tosin ole vähäinen myöskään paperidokumenttien varassa työskenneltäessä eikä epäsiisti käsin piirretty skissi välttämättä liioin houkuttele problematisointiin.

Hieman yllättäen stratigrafian visualisointi ei ollut keskipisteenä yhdessäkään muussa esitelmässä. Seminaarin loppukeskustelun puheenjohtajana Stefan Larsson tarjoili ruodittavaksi kysymystä, miten tavoitamme stratigrafisista sekvensseistä ne kronologiset vaiheet ja spatiaaliset muutokset, joiden jäljet kulttuurikerroksessa ovat myöhemmin tuhoutuneet. Löytöaineistosta puuttuvien ajanjaksojen huomaaminen ei riitä, vaan stratigrafinen konstruointi edellyttää hiatusten sijoittamista oikeisiin sekvensseihin, siis paikkaan tai tilaan. "Näkymättömän visualisointi" niin

manuaalisesti kuin tietokoneavusteisestikin on vaikeaa, mutta yhtä välttämätöntä kuin tavanomaisten empiiristen havaintojen sijoittaminen matriisiin tai muihin malleihin. Seminaariväeltä teema sai vain hymisevää säestystä. Välilliseen evidenssiin perustuvan tulkinnan rooli muutoin kenttädokumentaatioon tukevasti nojautuvassa stratigrafiassa hämmentää. Vaikka menneisyydentutkimus on jatkuvaa peliä abstraktioilla ja oletuksilla, stratigrafisen kokonaisuuden täydentäminen päätelmin ja lähdekriittisin huomioin ei välttämättä olekaan aivan tuttua.

Loppukeskustelussa vaihdettiin myös mielipiteitä siitä, miten arkeologisen kohteen stratigrafiaa voi ja kannattaa esitellä suurelle yleisölle. Onko kulttuurikerros ja sen tulkinnanvaraisuus tärkeää? Olisiko tieteellisestä epävarmuuden välttämättömyydestä syytä mieluummin vaieta? Digitaalinen mallintaminen on yksi tapa näyttää ymmärrettävästi ja varsinkin nuorehkoja museovieraita kiinnostavan tekniikan avulla, miten mennyt aika on kerrostunut maan alle ja miten arkeologi työskentelee. Palikkamaisten kuvien kehittäminen esteettisesti nautittavammiksi rekonstruktioiksi lienee teknis-taiteellinen kysymys. Liian uskottavan havainnemenneisyyden tekeminen ei kuitenkaan liene ammattieettisesti ongelmatonta eikä omasta mielestäni myöskään tieteellisen arkeologian tavoite.

ÄÄNIÄ MAASEUDULTA

Stratigrafiakeskustelun alkuperäinen ja moninaisuudessaan hedelmällinen kasvuympäristö ovat kaupunkien keskiaikaiset kulttuurikerrokset. Lundin tapaaminen osoitti kuitenkin jälleen kerran elävästi, miten stratigrafia on yksi polku pohdintojen monipuolistamiseen myös urbaanien miljöiden ulkopuolella. Yhteisesitelmässään Georg Haggrén ja Terhi Mikkola esittelivät Sääksmäen Jutikkalan ja Espoon Kauklahden kaivausten menetelmiä ja tuloksia. Kahden varsin erilaisen kohteen rinnastaminen metodisillan välityksellä oli lyhyen esitelmän juoneksi melko vaikea, mutta uskon uutisten Suomesta kiinnostaneen yleisöä monestakin syystä. Kastelholman stratigrafiaseminaarin aikoihin vallinneeseen tilanteeseen verrattuna suomalaisilla on nyt erittäin paljon kerrottavaa sekä maaseudun historiallisen ajan arkeologiasta yleensä että tarkoituksenmukaisista metodisovelluksista.

Malmön seudulla työskentelevä Per Sarnäs oli valinnut pohdittavakseen kysymyksen, joka "pinnallisuudessaan" usein jää kokonaan vaietuksi. Hän oli huolestunut siitä, miten laaja-alaisten maaseutukohteiden pintamaahan tulisi suhtautua informaation lähteenä. Moninkertaisen sekoittuneisuuden vuoksi sen detaljoitu yksikködokumentointi saattaa olla urakka, joka alempana odottavaan pääkohteeseen nähden sittenkin on toissijaista. Sarnäs totesi railakkaasti, että hänen nähdäkseen muinaisjäännöksen luonteen selvittäminen ja ymmärrettävän tulkinnan esittäminen yleisölle on oleellisempaa kuin eri työvaiheissa pedantisti noudatettujen kuvioiden narsistinen kirjaaminen kaivausraporttiin. Muinaisjäännöksen pintaosaan tulisi uskaltaa suhtautua rohkein ottein ja siitä riittäisi karkea kenttätulkinta, jolloin kaivauksen alkuvaihe vauhdittuisi. Omaan puheenvuoroonsa viitaten Terje Gansum oli voimakkaasti eri mieltä. Stefan Larsson huomautti hivenen sarkastisesti, että kaupunkikohteissa 98% maasta on sekoittunutta, mikä ei kuitenkaan oikeuta oikoteihin stratigrafisessa kenttädokumentaatiossa.

Priorisointiperiaatteet ovat ilmeisesti hyvin erilaisia Ruotsin Riksantikvarieämbetetin eri konttoreiden toiminta-

alueilla. Pelastuskaivauksia E4-moottoritietyömaalla johtava Anna Östling halusi esitelmällään herättää keskustelua siitä, millä ehdoilla neljän tuhannen neliömetrin kaivaminen kontekstuaalisesti on mahdollista ja järkevää. Pronssikautisten hautausten yksikkökaivaus ja valtakunnallinen tiehanke saattavat muodostaa mahdottoman yhtälön, jossa arkeologin eettinen selkäranka joutuu melkoiseen rasitukseen. Yleistävämmin Östling totesi, että ammatillinen toimintakulttuurimme kehittyy jatkuvasti siihen suuntaan, että kenttädokumentaatioon on sisällytettävä aina vain useammanlaisia yksityiskohtia, mikä väistämättä näkyy kaivauskustannuksissa. Käytin puheenvuoron, jossa huomautin skandinaavisen ja toisaalta Suomen itärajan takana vallitsevien käytäntöjen merkittävistä eroista. Vaikka kahvitauolla sain sitten kuulla asiaankuuluvat pisteliäisyydet venäläisten tietotaidon tasosta, voi kriittinen suurennuslasi mielestäni vertailussa välillä osoittaa omienkin työtapojemme suuntaan.

VANHAT KUNNON PROFIILIT

Arkeologisessa stratigrafiassa korostuvat nimenomaan yksiköiden rajapinnat, kun taas maaperägeologille stratigrafia on aina rajapintojen ja profiilileikkausten summa. Kulttuurikerroksessa on avoimia, geologisesti aktiivisia pintoja ja kasautuneita sedimenttejä. Kerroksen kasvaminen ylöspäin jäsentyy kulttuurisen aktiviteetin (rakentaminen) ja maaaineksen luontaisen kasautumisen (eroosio) vuorotteluna. Arkeologi puhuisi ihmisen tavoitteellisesta toiminnasta interfaasipinnoilla ja jätteen ei-intentionaalisesta kasautumisesta. Norrköpingin kaupunkikaivauksilla työskennellessään geologi Jens Heimdahl on paneutunut kommunikaatio-ongelmiin arkeologien ja maaperägeologien välillä (Heimdahl et al. 2003). Sanavalmiisti hän huomautti esimerkiksi, ettei arkeologien kannattaisi käyttää lomakkeissaan lainkaan geologisia maalajien nimityksiä, koska kuvauksista tulee asiantuntemuksen puutteessa virheellisiä ja siten harhaanjohtavia. Geologin silmät tavoittavat maakerroksista tietenkin paljon sellaista, mihin humanistisempi katse ei pysähdy. Erehtymisen vaara voi piillä esimerkiksi tilanteessa, jossa uudempien kerrosten alle jo peittyneeseen homogeeniseen hiekkapatjaan on syntynyt postdepositionaalisia värjäymiä veden ja sen mukana kulkevien muiden kemiallisten aineiden maanalaisten virtausten vuoksi. Kaivauksessa yksikön rajoiksi olisi onnistuttava tunnistamaan sen ensisijaisen syntyprosessin aikana muodostunut rajapinta, kun taas sekundääri (muttei välttämättä resentti) anomalia ei ansaitse yksikön statusta. Silti postdepositionaalisenkin syntyprosessin dokumentointi on hyvin tärkeää, sillä sen analyysi - vaikkapa maaperägeologian menetelmin -- antaa kiinnostavaa tietoa kulttuurikerroksen formaatiosta.

Mielipiteenvaihto profiilidokumentaatiosta keskittyy kaivauksella helposti siihen, miten paljon profiilien piirtämiseen voidaan käyttää aikaa ja mihin kohtaan kaivausaluetta niitä voidaan tehdä muun työskentelyn siitä häiriintymättä. Jesper Hjermind edustaa hieman varttuneempaa tanskalaisten kenttäarkeologien sukupolvea. Esitelmässään hän puolusti vertikaalisten profiilien merkitystä havainnollisena ja ohittamattoman tärkeänä tiedonlähteenä myös stratigrafisilla yksikkökaivauksilla. Kohteen stratigrafisen rakenteen hahmottamisessa profiilit ovat melko käyttökelvottomia, mutta Heimdahlin perustelut, miten yksikön "sisällön" ymmärtäminen auttaa myös sen tulkinnassa, antavat Hjermindin mielipiteelle vahvan lisätaustan.

UUSIIN MAISEMIIN

Kulturenin museo Lundagårdissa on pohjoismaisittain yksi tyylikkäimmistä mahdollisista paikoista käydä metodikeskustelua, jonka juuret kaivautuvat syvälle Lundinkin kulttuurikerroksiin. Vaikka stratigrafiatapaaminen oli samalla Lundin yliopiston entisten opiskelijoiden "luokkakokous", eivät kaikki seminaarilaiset olleet kaupungissa yhtä kotonaan. Meidän kannaltamme lundilaisen arkeologian ja stratigrafiatyöskentelyn välinen yhteys jäi valitettavan vähälle esittelylle. Kaksipäiväiseen seminaariin ei sisältynyt sen enempää kaupunkikierrosta, yliopistovierailua kuin edes yhteistä tutustumiskäyntiä Kulturenin museon arkeologiseen näyttelyyn. Jos tietää, mitä etsii, on vapaat hetket tietenkin helppo käyttää pikkuisessa Lundissa tehokkaasti. Vierailin jopa talvikaivauksilla ja kurkistin arkeologian laitoksen kirjastoon, joka ei ollutkaan niin pursuavan rikas kuin olisin odottanut.

Kahden vuoden kuluttua stratigrafiaajatuksia keritään esiin Norjassa, todennäköisesti Trondheimissa. Ruotsalaiset laskeskelivat jo, miten monta kruunua päivässä matkakassaa varten on säästettävä. Euromääräisiäkään kustannuksia kiistämättä pidän suomalaisten osallistumista metodikeskusteluun välttämättömänä ja toivon, että meillä myös vuonomaisemissa on skandinaavisille kollegoillemme vankkaa ja omaperäistä kerrottavaa.

KIRJALLISUUS

Andersson, H. (2003). Erkebispegården i Trondheim. Beste tomta i by'n. Granskning av en nyutkommen avhandling. META 4/2003: 34-47.

Att tolka stratigrafi (2000). Det tredje nordiska stratigrafimötet Åland 1999. Toim. Eriksdotter, G., Larsson, S. & Löndahl, V. Meddelanden från Ålands högskola 11.

Harris, E.C. (1975). The Stratigraphic Sequence: a question of time. World Archaeology 7/1: 109-121.

Heimdahl, J., Karlsson, P. & Menander, H. (2003). Arkeologiskt og geologiskt samarbete i fält. Erfarenheter från den arkeologiska undersökning i kv Konstantinopel, Norrköping. Teoksessa: Stratigrafiens mangfoldigheter. Viborg. Ss. 7-17.

Järpe, A., Redin, L. & Wahlöö, C. (1979). Ett standardiserat beteckningsschema för sektionsriktning. Fornvännen 74: 32-44.

Linaa Larsen, J. (1999). Fra skår til strukturer. Multivariable analysemetoder anvendt på dansk keramik fra senmiddelalder og renæssance. META 4/1999: 36-44.

Linaa Larsen, J. (2003). Fra stratigrafi til fund - en skitse til en kontekstuel fundanalyse. Teoksessa: Stratigrafiens mangfoldigheter. Viborg. Ss. 33-40.

META 4/1996. Tema: stratigrafisk metod.

Petersén, A. (2000). Interaktiv arkeologi - samband mellan fynd och stratigrafi. Teoksessa: Att tolka stratigrafi. Meddelanden från Ålands högskola 11: 174-185.

Petersén, A. & Larsson, S. (2000). De nordiska stratigrafimötena. Teoksessa: Att tolka stratigrafi. Meddelanden från Ålands högskola 11: 7-12.

Stratigrafiens mangfoldigheter (2003). 4. Nordiske Stratigrafimøde. Viborg Middelalderseminar 2. Toim. Bodilsen, A., Hjermind, J. & Iversen, M. Viborg.

Tagesson, G. (2003). Vetande att intet är vissare än döden... Gravar och människor i Linköping genom 700 år. META 4/2003: 3-14.

Mervi Suhonen
Turun yliopisto / Arkeologia
mesuho@utu.fi

Kirjoittaja on arkeologian jatko-opiskelija.

ODOTETTUJA JA YLLÄTTÄVIÄ UUTISIA RURIKIN GORODIŠČELTA

Kesän 2003 kaivaukset suomalaisvieraiden silmin

Andreas Koivisto ja Mervi Suhonen

Rurikin Gorodišče sijaitsee Olhava-joen rannalla vastapäätä Novgorodia, linnuntietä vain parin kilometrin päässä kaupungista (kuva 1). Jalan tai autolla matkaa kertyy noin 15 kilometriä. Matkan varrella massiiviset toisen maailmansodan vallitukset ja neuvostoaikana keskeneräiseksi jääneen sillan keskellä jokea törröttävät betonipalkit ovat armottomina muistoina alueen tuoreimmasta historiasta. Gorodiščelta Olhavan yli katsottaessa Novgorodin kerrostaloalueet jäävät kuitenkin joenmutkan taakse. Vastarannan alavasta, tunnelmaltaan entisaikaisesta maisemasta kohoavat Jurjevin luostarin kupolit ja Vitoslavlitsyn ulkoilmamuseon puurakennusten katot.

Venäjän Tiedeakatemian Aineellisen kulttuurin historian instituutin johtaja ja Pietarin valtionyliopiston arkeologian professori E.N. Nosov on johtanut tutkimuskaivauksia Rurikin Gorodiščella jo lähes kolmen vuosikymmenen ajan. Kesällä 1998 kenttätöissä oli mukana muutamia Turun yliopiston opiskelijoita. Vaikka kaivausleiri on ruoka- ja muun huollon kannalta vuosien mittaan paisunut lähes ylivoimaisen suosituksi, Nosov esitti suomalaisille ystävällisen kutsun jälleen viime vuonna. Asuimme kaivausleirissä pari viikkoa ja osallistuimme niin lapiotyöhön kuin sosiaaliseen elämäänkin tervetulleina vieraina, joille kansainvälisyyteen tottuneessa ekspeditiossa ei tyrkytetty tarpeetonta erityiskohtelua. Seuraamme liittyi odottamatta myös japanilainen historioitsija. Ruotsalaisena yhteistyötahona on nykyisin Visbyn yliopisto, josta viime kesänäkin oli Gorodiščella seitsenhenkinen ryhmä. Aiemmin pitkäaikaisena yhteistyökumppanina on ollut Tukholman yliopiston arkeologian laitos, jonka opiskelijat osallistuivat kaivauksille Ingmar Janssonin johdolla useana vuonna (Nosov et al. 1995; 1996; 1997; 1999; 2000; 2001).

Vuoden 2003 kenttätyökausi oli Gorodiščella monessa suhteessa tyypillinen kesäinen työrupeama. Nosovin johtaman ekspedition laaja kokemus ja tietämys kohteesta sekä vuosien varrella hyväksi havaitut ja vakiintuneet työskentelytavat vaikuttivat selkeästi siihen,

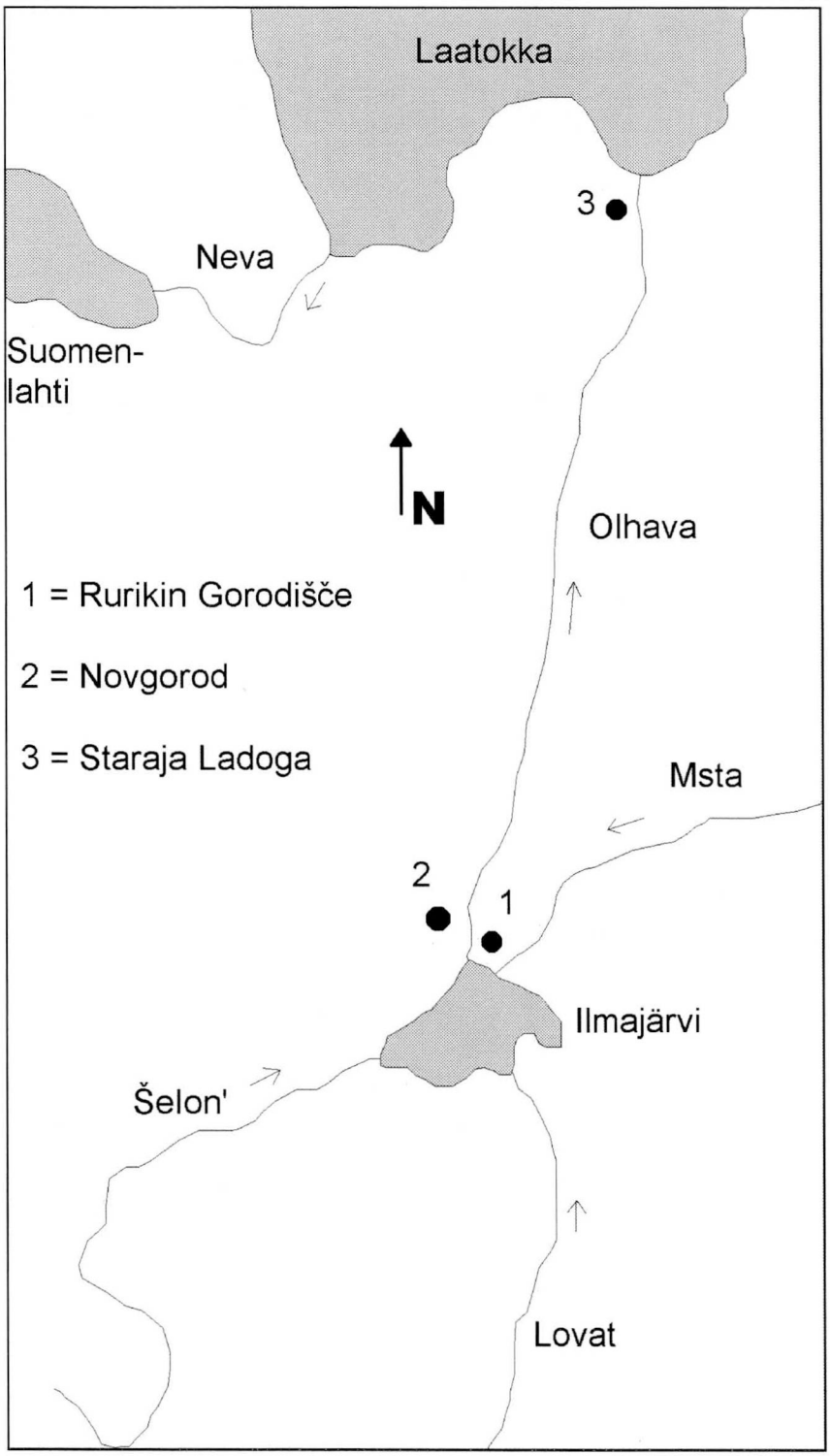

Kuva 1. Matka Rurikin Gorodiščelta Laatokalle on Olhavaa myöten noin kaksisataa kilometriä. Piirros: Andreas Koivisto.

miten kaivaushavaintoihin ja löytöihin suhtauduttiin ja millaisia johtopäätöksiä niistä tehtiin. Esittelemme viime kesän kaivauksia siitä näkökulmasta, miten tuoreet havainnot tukevat olemassa olevia käsityksiä ja mitä kokonaan uutta tällä kertaa tuli esiin.

Rurikin Gorodiščen kaivausuutiset ovat vuosittain ohjelmassa mm. Novgorodin alueen kenttätyöseminaarissa, jonka esitelmät julkaistaan viivytyksettä (Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija -sarja). Lyhyt katsaus kaivauksiin ilmestyy säännöllisesti myös koko Venäjän kattavassa Arheologitšeskie otkrytija -sarjassa. Esittelyartikkeleista saa nopeasti käsityksen tutkimusten laajuudesta, rakennehavainnoista ja löytöaineistosta. Koska molemmissa julkaisuissa esitellään kymmeniä kaivauksia, ei niissä valitettavasti voida julkaista juuri lainkaan piirroksia eikä karttoja, ja kirjallisuusviitteitä annetaan hyvin säästeliäästi. Vuosien varrella Gorodiščen keskeisiä löytöjä ja tulkintoja on julkaistu myös englanniksi (mm. Nosov 1984; 1987; 1992; 2001).

PIENIN ASKELIN LAAJALLA MUINAISJÄÄNNÖSALUEELLA

Rurikin Gorodišče on rautakautinen linnoitettu asuinpaikka ja keskiaikainen Novgorodin prinssin residenssi. Topografialtaan se on Ilmajärven pohjoisrannan maisemassa tyypillinen matalahko kohouma tulvaniittyjen keskellä. Olhavajoen päähaara ohittaa Gorodiščen noin kahden kilometrin päässä Ilmajärvestä. Koko seutu on suistomainen, pienten jokien ja vesijättöalueiden rikkoma. Rehevä laidunmaa, kostea mikroilmasto ja moneen ilmansuuntaan johtavat vesireitit ovat luonnollisia syitä siihen, että siitä tuli 700-luvulla slaavilaisasutuksen yksi keskusalue. Alueelta tunnetaan lukuisia rautakautisia asuinpaikkoja, satoja hautauksia sekä muutamia kulttipaikkoja. Jokiyhteyksien varrella - joskaan ei kaukana pitkistä vetotaipaleista - Ilmajärvi oli osa viikinkien Idäntietä (Nosov 1992:5-24, 37-39, 58-59).

Gorodišče on arkeologisesti erittäin rikas, mutta toisaalta epäkiitollinen tutkimuskohde. Satavuotisen tutkimushistorian aikana on käynyt ilmeiseksi, että keskiaikainen ja myöhempi maankäyttö ovat varsin laajasti tuhonneet 1200-lukua vanhemman kulttuurikerroksen osittain tai kokonaan (Nosov 1987:75-76; 1992: 28-33). Vähintään neljän, mahdollisesti jopa seitsemän hehtaarin laajuista muinaisjäännösaluetta ei kuitenkaan ole vielä tutkittu kattavasti edes koekaivauksin (Nosov 1992:40). Alueen maastonmuodoista on ensikertalaisen hyvin vaikea saada kokonaiskuvaa varsinkaan kesäaikana kasvillisuuden rehottaessa.

Vaikka Gorodiščelta on saatu talteen hyvin paljon myös 1200-lukua nuorempaa löytöaineistoa, se on valtaosin peräisin sekoittuneista kerroksista. Viimekesäisten koeojiemmekin maan vesiseulonta sameassa jokivedessä oli resentin lasin ja rautanaulojen vuoksi suorastaan työturvallisuusriski, vaikka yhden millin seulakoko takasikin, että arkeologisesti kiintoisaa materiaalia huuhdeltiin talteen suuri määrä. Vastaavasti myös rautakautisten artefaktien löytökontekstien tulkinnassa on paljon epävarmuustekijöitä (Nosov 1992:42-45).

Kaikki Rurikin Gorodiščella tähän mennessä tehdyt kaivaukset ovat keskittyneet Olhavan ja siihen Gorodiščen kohdalla yhtyvän, 1800-luvulla rakennetun Silversonin kanaalin rantojen tuntumaan (kuva 2; vrt. Nosov 1992:25, 31-32). Eroosion vaikutus Gorodiščella on suuri, sillä maapohja on pääasiassa hiekkaa. Nosov kaivoi 1970-luvulla ja

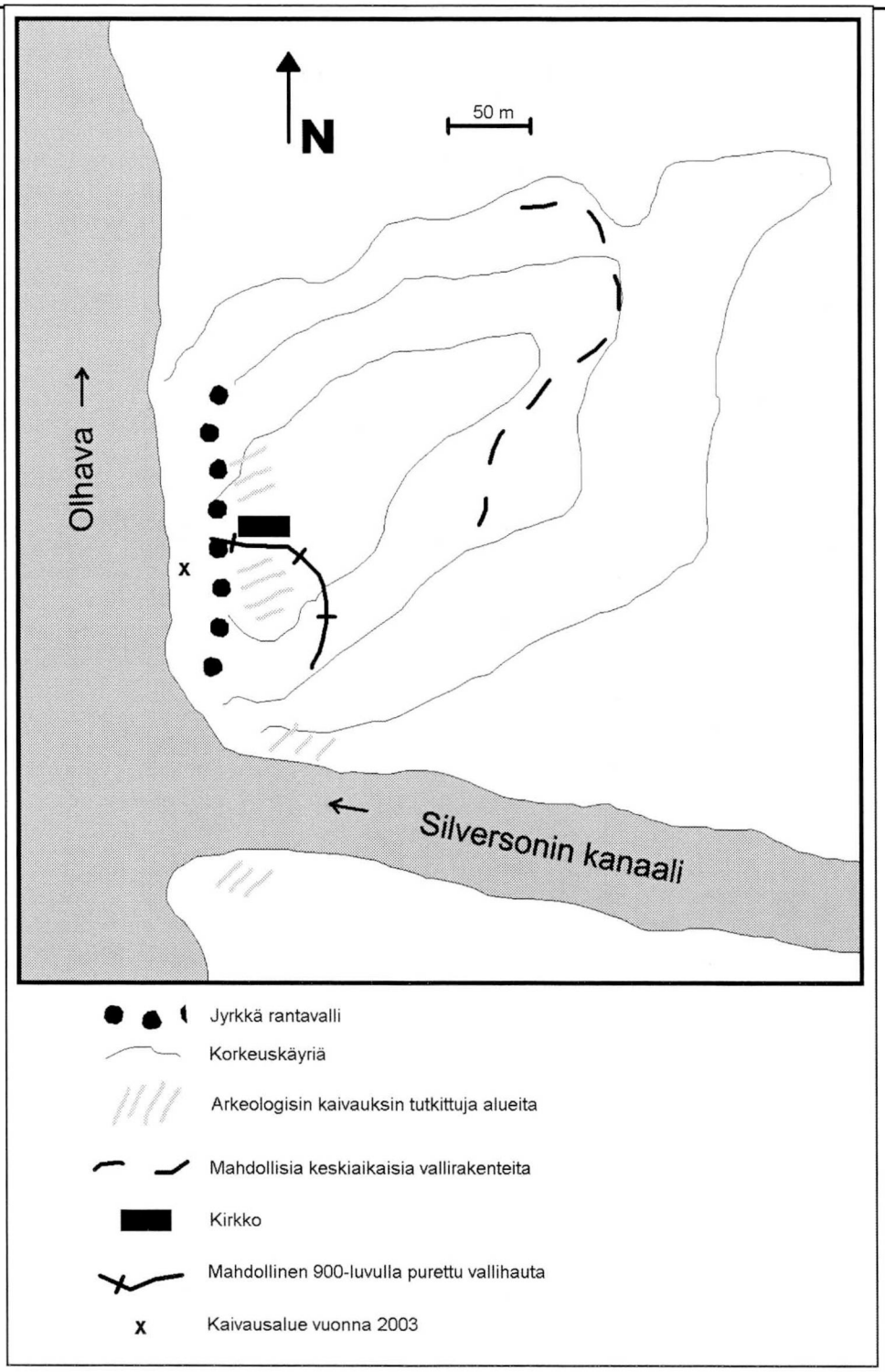

Kuva 2. Viitteellinen kartta arkeologisista havainnoista Rurikin Gorodiščella (vrt. Nosov 1992: 25-29). Piirros: Andreas Koivisto.

uudelleen 1990-luvun jälkipuoliskolla ja 2000-luvun alussa usean vuoden ajan aivan Silversonin kanaalin ranta-alueella nimenomaan siksi, että kulttuurikerrosta ehdittäisiin tutkia ennen kuin tulvavauriot muinaisjäännöstä jo muutoinkin tuhonneen kanaalin liepeillä entisestään laajenisivat (kirjallisuusviitteet vuosien 1995-2001 esittelyartikkeleihin tämän artikkelin lopussa). Vesirajassa maaperä on luonnollisesti erittäin kosteaa. Kulttuurikerroksen laatukuvaukset ovat yhteenvetoartikkeleissa varsin pelkistettyjä ("ruskea humus", "musta kerros"), mutta rakennehavainnoista ja löydöistä päätellen orgaaninen aines on säilynyt erinomaisesti (valokuvia säilyneistä rakenteista esim. Nosov 1992: 36-37).

Kesän 2003 kaivausalue on mielenkiintoisessa paikassa Gorodiščen lakiterassin ja joen rannan välissä. Etäisyyttä kaivaukselta joen rantaan on vain parikymmentä metriä, mutta tutkimusalue sijaitsee jyrkässä hiekkapenkereessä, joka on riittävän korkea ollakseen tulvilta suojassa. Kaivaus oli jatketta vuonna 2002 avatulle alueelle. Kenttätyökausi kesti noin kuukauden kuten useana aiempanakin vuonna. Tänä aikana tutkitun alueen laajuus oli vajaa sata neliömetriä, mikä vastaa edeltävienkin kaivauskesien työmäärää. Vertikaalisuunnassa edettiin useita metrejä, ja osassa kaivausaluetta saavutettiin steriili karkea pohjahiekka.

Sekoittumattoman kulttuurikerroksen tavoittaminen ja monipuolinen löytömateriaali eivät yllättäneet. Tämänkertaisen tutkimuskohteen läheisyydessä, Olhavan suuntaisen rannan terassimaisella reunaalueella on 1970- ja 1980-luvuilla tutkittu kaivauksin noin tuhat neliömetriä (Nosov 1992:25, 29, 33). Kyseessä lienee keskiaikaisen toiminnan ydinalue, jonne vuonna 1103 rakennettiin Gorodiščen ensimmäinen, Neitsyt Marialle pyhitetty kirkko (engl. Church of Annuciation). Alkuperäinen kirkkorakennus on hävinnyt, mutta samalle paikalle 1300-luvulla rakennetun kivikirkon rauniot ovat edelleen pystyssä ja niitä on restauroitukin. Kirkkomaa on paikallisten asukkaiden käytössä hautausmaana (Nosov 1992:30).

Gorodiščen tutkimushistorian yksityiskohtainen seuraaminen on työlästä, sillä kaivausesittelyartikkeleissa kunkin kaivausalueen sijainti on määritelty ilmansuuntina ja etäisyyksinä suhteessa edellisten vuosien tutkimusalueisiin. Alueen yleiskarttoja on julkaistu harvoin ja pienessä mittakaavassa (esim. Nosov 1992:25). Löytöjä ja rakennehavaintoja puolestaan esitellään englanninkielisissä yhteenvetoartikkeleissa usein ilman tarkempaa kontekstia eli mainitsematta, minkä vuoden tai minkä alueen kaivauksista kulloinkin on kyse.

KESKIAIKAINEN LÖYTÖRUNSAUS JA RAUTAKAUTINEN RAKENNEARVOITUS

Viime kesän kenttätyökausi aloitettiin tutkimalla orgaanista kulttuurikerrosta, jonka monipuolisessa löytöaineistossa oli 1100-luvun esineistöä ja muutamia vanhempiakin löytöjä, mutta myös myöhempää, jopa 1400-luvun materiaalia. Kenttätyökauden jälkipuoliskolla näiden kerrostumien kaivamatta jääneet osat suojattiin pressun alle ja tutkimukset keskitettiin rantapenkereen hiekkakerroksiin. Koska vierailumme kaivauksilla ajoittui heinä- ja elokuun vaihteeseen, pääsimme osallistumaan vain jälkimmäiseen työvaiheeseen.

Orgaanisen kerroksen sisäinen stratigrafia jäi siis meille tuntemattomaksi. Talteen saatu löytöaineisto on monipuolista, mutta Gorodiščelta aikaisemmin tunnetun materiaalin huomioon ottaen odotuksenmukaista. Vaikka kuivahko

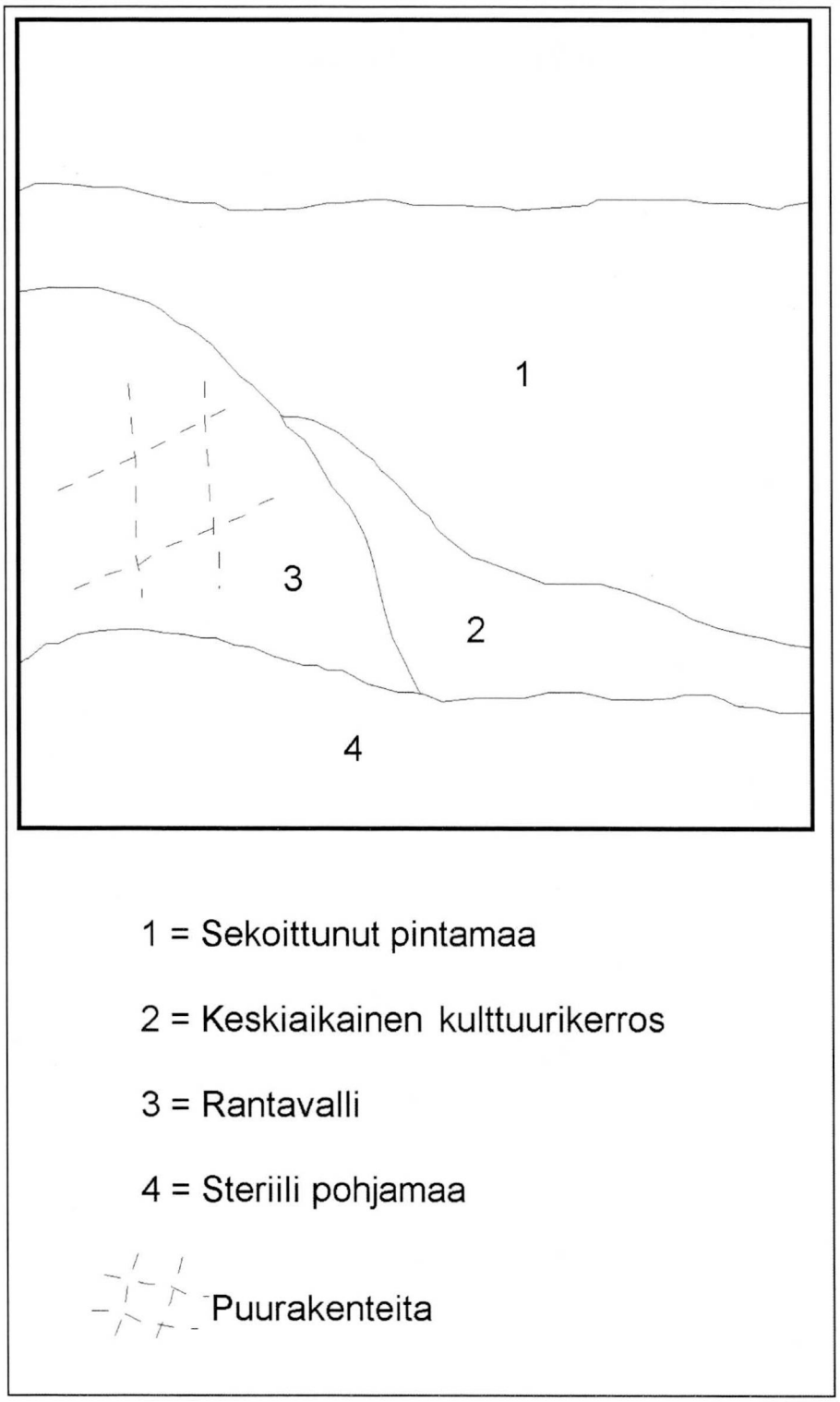

Kuva 3. Kaaviokuva eri-ikäisten kerrosten sijainnista vuoden 2003 kaivausalueella. Piirros: Andreas Koivisto.

puusilppu ei jatku joen pinnan tasoon asti ja vaikka sen alla on vettä läpäisevä hiekkapatja, säilymisolosuhteet ovat ilmeisesti kohtalaisen hyvät. Löytöjen joukossa on niin nahkakenkien katkelmia, puuesineitä kuin meripihkaakin. Keskiaikaisiin kaupunkikaivauslöytöihin verrattuna artefaktit ovat toki fragmentaarisempia. Tyypillisenä slaavilaisena esinetyyppinä pidettyjen lasirannerenkaiden katkelmia löytyi jälleen suuri määrä. Ainakin yksi keskiaikaa vanhempi pronssisoljen katkelma sekä toisaalta kaksi myöhäiskeskiaikaista ristiriipusta viittaavat puolestaan länteen. Ensimmäistä kertaa Gorodiščen tutkimushistoriassa viime kesänä löydettiin tuohikirjeen katkelma, jossa on kaksi riviä kirjoitusta. Sisältö on tuohikirjeissä tavanomainen, velanmaksuun liittyvä teksti.

Orgaaninen kerros näyttää muodostuneen hiekkaisen rantavallin päälle siten, että sen paksuus kasvaa jokea kohti (kuva 3). Hiekkakerrosta kaivettiin lapionpiston paksuisina horisontaalisina tasoina niin, että syntyi yli viisimetrinen pystysuora profiili, jonka yläreunaan törmäpääskyt olivat jo ehtineet kotiutua. Sekä vaakasuorissa kaivaustasoissa että pystysuorissa profiileissa erottui heikosti säilyneitä, mutta tuoreeltaan puhdistetuissa pinnoissa hyvin selviä puujäänteitä. Ne näkyivät säännöllisinä, vajaan 10 cm levyisinä tummina juovia, joista muutamat olivat suorassa kulmassa toisiaan vastaan. Helteessä ne tosin nopeasti haipuivat lähes näkymättömiin. Kyseessä oli ilmeisesti hiekalla täytettyjen laatikoiden muodostama massiivinen rakenne.

Gorodiščelta on aiemmin löytynyt mahdollisia palisadirakenteen tai muun puisen puolustusvarustuksen jäänteitä. Sanallisen kuvauksen perusteella nekin näyttäisivät muodostavan eräänlaisia maatäytteisiä laatikoita, mutta niissä julkaisuissa, jotka tätä artikkelia varten ovat olleet käytettävissämme, niistä ei ole piirroksia tai rekonstruktiokuvia (Nosov 1992:33, 40-43; Nosov et al. 2001a; 2001b; 2002a; 2002b). Rakenteet liittyvät Gorodiščen suojaksi todennäköisesti jo 800-luvulla rakennettuun vallihautaan, jonka eteläpäässä Nosov on tehnyt kaivauksia. Löytöaineisto ja radiohiiliajoitukset osoittavat, että vallihauta on täytetty jo 900-luvulla (Nosov 1992:33, 40-43).

Kesällä 2003 tutkitun rakenteen erikoinen sijainti rantavallissa sulkee kuitenkin pois mahdollisuuden, että puuvarustukset liittyisivät vallihautaan. Pikemminkin alkoi näyttää siltä, ettei kyseessä ole alun perin pystysuora konstruktio vaan rakenne, jonka muodon ja asennon on määrännyt luontainen tai vain jonkin verran muokattu rantapenger. Rantaa olisi siis tuettu keinotekoisesti, jotta sen madaltuminen kevättulvien aikana estettäisiin. Nosov piti havaintoja ja tulkintaa erittäin merkittävänä, sillä tukirakenne osaltaan valaisee, miten sijainniltaan mitä edullisimman mutta jokitulvien vuoksi hankalan paikan maasto on otettu käyttöön.

KAKSI KÄYTTÖPERIODIA, VÄLISSÄ TAUKO

"Laatikkorakennetta" kaivettaessa löytyi hyvin säilyneitä eläinten luita, mutta ajoittavia löytöjä ei tullut juuri lainkaan. Monimetrisessä kerroksessa näkyneistä kuopista esiin tulevat löydöt jätettiin ajoittavina artefakteina huomiotta myös siinä tapauksessa, että kyseessä oli resenttiä häiriötä varhaisempi, historiallinen kaivanto tai muu kuopanne. Tästä huolimatta Nosov piti kuitenkin hyvin todennäköisenä, että tutkitut rakenteet ajoittuvat 800-luvun loppuun tai 900-luvulle. Näin olisi loogista, että keskiaikainen kulttuurikerros on muodostunut rinteeseen peittäen vanhemmat vallira-

kenteet alleen.

Vuoden 2003 kaivauksissa tavoitettiin siis Gorodiščen alueen molemmat intensiiviset käyttöperiodit, joiden väliin näyttäisi jäävän vähälöytöisempi jakso. Varhaisimmat Gorodiščelta löytyneet rahat on lyöty 800-luvun puolivälissä. Muu esineaineisto, mm. eräät skandinaavistyyppiset korulöydöt, lasihelmien typologia sekä saviastia-aineisto tukevat varhaisimman asutusvaiheen alkamisen ajoittumista 800-luvun jälkipuoliskolle (Nosov 1992:33-36). Seuraavalta vuosisadalta löytömateriaalia on erittäin runsaasti (Nosov 1987:76; 1992:39, 44-57). Gorodiščen puurakenteista on saatu muutamia dendrokronologisia ajoituksia, joista varhaisin on vuosi 820 A.D. (Nosov 1987:76; 1992:33). Novgorodin seudulla luottamus dendrokronologiaan on tietenkin vankka, joten monet Gorodiščenkin dendroajoitukset on julkaistu vuoden tarkkuudella ilman virhemarginaalia (mm. Nosov et al. 1999; 2001b).

Aktiviteetti Gorodiščella näyttää vähenevän 1000-luvulla, mikä näkyy mm. keramiikka-aineistossa (Nosov 1992:39). Tämä vaihe on ainoa, joka näytti puuttuvan myös viime kesän löytöaineistosta. Keskiajalla Gorodišče ei jäänyt laajoista poliittisista tapahtumista syrjään: sieltä on löytynyt jopa 1200-luvun mongolihyökkäyksiin liittyviä esineitä (Nosov et al. 1997). Novgorodin prinssin maaseuturesidenssinä Gorodišče pysyi 1470-luvulle asti eli siihen saakka, kun Novgorodin asema keskuskaupunkina murtui. Näin ollen 1400-luvulle ajoittuvien esineiden löytyminen myös resenttiä pintamaata syvempää, sekoittumattomasta kerroksesta, on luonnollista.

MAANLÄHEISYYDESTÄ LAAJEMPIIN TULKINTOIHIN

Nosovin professorikaudella (keväästä 2002) Rurikin Gorodiščesta on tullut Pietarin valtionyliopiston arkeologian oppituolin opetuskaivauskohde. Opiskelijoille jaettavia jälkityöteemoja ovat eri löytöryhmät ja esimerkiksi kaivausalueen stratigrafia. Tulkinnat ovat kuitenkin ensisijaisesti ekspedition johtajan tehtävä ja oikeus.

Venäläiselle arkeologian alan keskustelutraditiolle on kokemuksemme mukaan luonteenomaista, että aineistosta esitetään rohkeasti tulkintoja ja kokonaisnäkemykset muotoillaan yksiselitteisemmin kuin mihin Suomessa olemme tottuneet. Rurikin Gorodišče kuuluu Luoteis-Venäjän tunnetuimpiin muinaisjäännöksiin, josta ekspeditiolla tulee luonnollisesti olla vankkaa ja tuoretta sanottavaa. Muinaisjäännöksen luonnetta tai sen kronologian pääpiirteitä yksittäisten kenttätyökausien havainnot tuskin kovin helposti horjuttavat. Kyse on enemmänkin painotuksista, jotka jo nyt käytettävissä olevan laajan esine- ja rakennehavaintomateriaalin pohjalta yleensä ovat tavalla tai toisella perusteltavissa.

Laajoihin kysymyksiin kuuluu Gorodiščen asema suhteessa Olhavan varren kahteen tärkeään kaupunkikeskukseen, Novgorodiin ja Ladogaan (= Staraja Ladoga). Tieteellisessä debatissa on monta tasoa. A.N. Kirpitšnikovin johtamalla Staraja Ladogan arkeologisella ekspeditiolla on vakiintunut asemansa ja maineensa Pietarissa ja Luoteis-Venäjän arkeologiassa Vuoropuhelussa moskovalaisen kaupunkikaivausekspedition ja vastarannalla Novgorodissa työskentelevien pietarilaisten arkeologien välillä on pitkäaikaisia diplomaattisia jännitteitä. Viime kesänä kävimme pikaisesti tutustumassa Troitskin kaivausalueeseen Novgorodin Kremlin eteläpuolella. Kuuluisan kaivauksen arkiaherruksen keskellä saimme vapaasti kysellä ja valokuvata, mutta

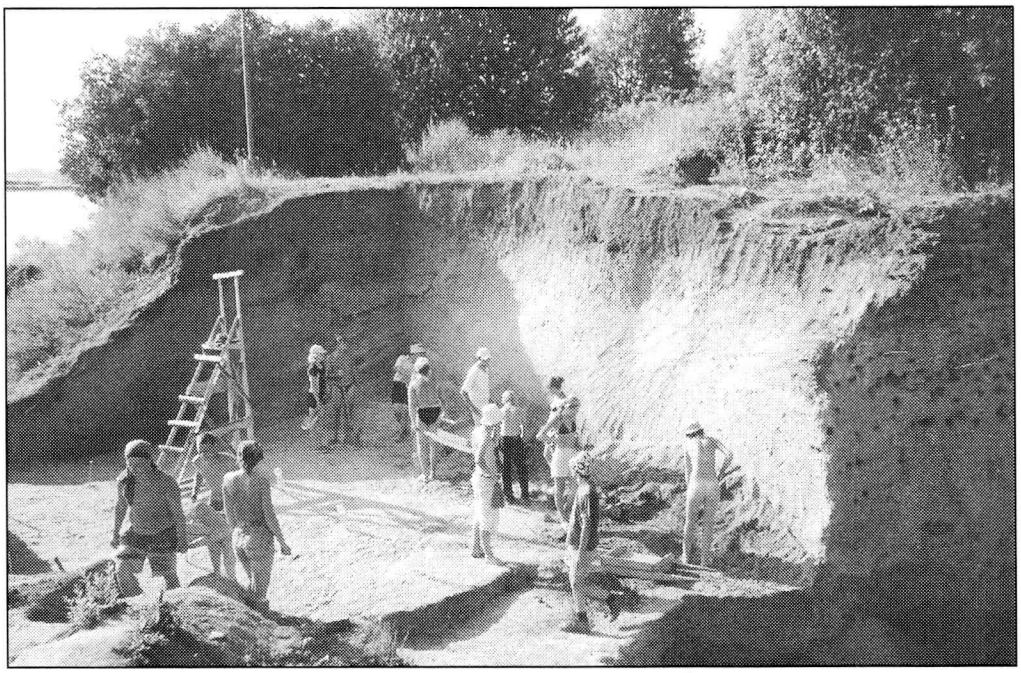

Kuva 4. Kesän 2003 kaivausaluetta lähes pohjaan asti tutkittuna. Kaivaustasojen ja profiilien kuivuessa puurakenteet erottuivat hyvin heikosti. Kuva: Mervi Suhonen.

spontaania kuulumisten vaihtoa kahden kaivauksen välillä ei syntynyt.

Rurikin Gorodiščen statukselle arkeologisena tutkimuskohteena oli 1970-luvulla merkityksellistä, että runsas ja monipuolinen löytöaineisto osoitti sen rinnastuvan viikinkiaikaiseen Ladogan muinaiskaupunkiin. Vähitellen Ladogan merkitys viikinkien Idäntien jokitaivalten lähtösatamana ja Rurikin Gorodiščen asema Ilmajärven alueen keskuspaikkana vakiintuivat itsestäänselvyyksiksi, joita uudet kenttätyöt eivät enää muuttaneet. Samalla tulkinnoissa alkoivat korostua näiden kahden kauppapaikan väliset erot. Nosov (1992:60) on painottanut, että Gorodiščen lähiseudut ovat rehevää laidunmaata, kun taas Ladogan lähiympäristö ei tarjonnut riittävää resurssipohjaa maataloudelle ja satamakaupungilta puuttui siis paikallinen väestöpohja. Siellä skandinaavinen materiaalinen kulttuuri perustui kauppatavaroihin. Vaikka Ladogan viikinkiaikainen vauraus on kiistaton, näyttää toisaalta luonnolliselta, että se skandinaavisen idänkaupan vähentyessä jäi pikkusatamaksi. Tuoreehkossa artikkelissaan (2001) Nosov pohtii Ladogan ja Gorodiščen tulkintaa tutkimushistoriallisesta näkökulmasta, venäläisen arkeologian teoreettisen keskustelun aaltoiluun peilaten.

Kronikoiden ja eräiden muiden kirjallisten lähteiden ristiriitaisuus ja puutteellisuus antavat tilaisuuden ja tavallaan velvoittavatkin siihen, että keskustelussa Gorodiščesta, Ladogasta ja Novgorodista väitellään myös alueen hallitsijan asuinpaikasta. Näin syntyvään eräänlaiseen kilpailuasetelmaan arkeologiset aineistot nivoutuvat osin melko vakuuttavasti, osittain varsin löyhästi.

ARVOITUKSELLINEN RURIK

Rurikin Gorodišče mainitaan tämännimisenä ensimmäisen kerran 1100-luvulla novgorodilaisessa kronikkalähteessä

(Nosov 1987:73; Birnbaum 1996:82). Sanan gorodišče johdinaines -išče antaa pääsanalle gorod 'kaupunki' lisämerkityksen 'entinen' > 'kaupunki, joka oli (ennen)'. Novgorod puolestaan on novyj gorod 'uusi kaupunki' (nimen iästä ks. Yanin 1992:87). Tulkinta, että Olhavan itärannalla oli sijainnut "kaupunki", joka oli ollut olemassa ennen Novgorodia, tarjoutuu näistä kahdesta paikannimestä kuin itsestään (ks. myös Nosov 1992:31).

Novgorodin kaupungin vanhin kulttuurikerros ajoittuu 900-luvun puoliväliin, minkä laajat kaivausaineistot ja sadat dendrokronologiset ajoitustulokset osoittavat yhdenmukaisesti (vrt. Yanin 1992:71, 84-85). On tosin syytä muistaa, että kaupungin eräissä kortteleissa on tehty arkeologisia kenttätöitä vuosikausia, kun taas yli 95 prosenttia kaupunkialueesta on kokonaan tutkimatta (vrt. Yanin 1992:85-87). Arkeologiset aineistot kumoavat hypoteesin, että Gorodišče olisi Novgorodin kaupungin edeltäjä siten, että väestö olisi siirtynyt tai pakotettu siirtymään sieltä Olhavan yli uuteen kaupunkiin. Gorodiščelle noin sata vuotta aikaisemmin syntyneessä käsityön ja kaupan keskuksessa elämä jatkui vilkkaana koko 900-luvun (Nosov 1992:39).

Rurikin nimi on jälkikäteen yhdistetty niin sanottuun kutsutaruun, jonka mukaan Rurik-niminen viikinkiruhtinas kutsuttiin kahden veljensä kanssa Kiovan alueelle luomaan järjestystä keskenään riitelevien heimojen välille (Nosov 1992: 60). Kertomus sisältyy nk. Nestorin kronikkaan, joka lienee alun perin syntynyt Kiovassa 1100-luvulla, mutta alkuperäinen versio on kadonnut. Vanhimmat tunnetut kopiot ovat 1300-luvun lopusta, ja muistiin merkitsijöidensä mukaan ne tunnetaan Laurentiuksen käsikirjoituksena (kronikkakokoelma Povest' vremennyh let) ja Ipatjevin käsikirjoituksena (Polnoe sobranie russkih letopisej I,1:19-21ja II:14-15). Ensin mainitussa versiossa kerrotaan, että Rurik saapui Venäjälle vuonna 862 ja asettui Novgorodiin. Hänen veljensä Sineuksen hallintopaikkana oli Kiova ja toinen veli Truvor meni Izborskiin. Veljien kuoleman jälkeen valta koko laajalla alueella keskittyi Rurikille.

Kun Novgorodin prinssin asema 1300-luvun Novgorodissa oli heikko, dynastisen suhteen korostaminen alueen ensimmäiseen hallitsijasukuun oli kronikoitsijan kannalta poliittisesti perusteltua (Birnbaum 1996:82). Kutsutarua on tulkittu muillakin tavoilla (esim. Yanin 1992:90-91). Suomenkielisessä kirjallisuudessa legenda Rurikista tunnetaan myös "kutsumustaruna", mutta kysymys on siis hallitsijalle esitetystä kutsusta (esim. Korpela 1996:47).

Ipatjevin käsikirjoituksen mukaan Rurik asettui Ladogaan eli viikinkien Aldeigjuborgiin, mistä hän myöhemmin siirtyi Novgorodiin. Tätä versiota puoltavia seikkoja ovat Staraja Ladogan alimpien kulttuurikerrosten ajoittuminen jo 700-luvun puoliväliin sekä viikinkiaikaisen skandinaavisen aineiston runsaus kaupungissa (mm. Koivisto 2003 viitteineen). Kirpitšnikov (1984:37) pitää nimenomaan Ipatjevin käsikirjoitusta varteenotettavana.

Rurikin todenperäisyys on kyseenalainen. Tarina kolmesta veljestä on tuttu muistakin legendoista. Todennäköisesti ainakin Rurikin veljet ovat myöhemmän kronikkakirjoituksen tuotetta eikä Rurikista historiallisena henkilönä liioin ole pitäviä todisteita (Korpela 1996:47; Latvakangas 1995:52).

ONKO GORODIŠČE SITTENKIN NOVGORODIN EDELTÄJÄ?

Novgorodin synty kaupan ja hallinnon keskukseksi Ilmajärven pohjoispuolelle

liittyi Kiovan Venäjän valtapiirin laajenemiseen kohti pohjoista (vrt. Yanin 1992: 88). Ensimmäinen Kiovan ruhtinaalta valtuutensa saanut Novgorodin alueen hallitsija saattoi olla viikinkipäällikkö mutta yhtä hyvin esimerkiksi slaavilainen ylimys. Gorodiščen kannalta kiinnostavaa on, että hänen hovinsa sijaintia ei tunneta. Ensimmäiset kirjalliset tiedot Novgorodin prinssin residenssin sijainnista itse kaupungissa ovat vasta 1000-luvun alkupuolelta. Sekä Nosov (1987: 82; 1992:46-55, 62; vrt. 2001) että Yanin (1992:86-87, 89) ovat perustelleet, miksi voidaan olettaa prinssin sitä ennen pitäneen sekä hallinto- että asuinpaikkanaan joen vastarannan Gorodiščea. Itse asiassa hypoteesi jatkaa perinnettä nähdä Rurikin Gorodišče Novgorodin edeltäjänä - nyt hallinnon ja vallan näkökulmasta.

On kieltämättä luontevaa ajatella, että Olhavan itärannalle 700-luvulla syntynyt keskuspaikka olisi 800-luvulla viikinkiretkien ja muiden kontaktien myötä laajentunut merkittäväksi kauppasatamaksi. Kiovan ruhtinas liitti sen valtapiiriinsä asettamalla sinne edunvalvojan. Paikan poliittisen painoarvon muutos edellytti puolustusta: vallihautaa ja kenties varjagikaartia, jollaisen Yanin (1992:91) mainitsee (aselöydöistä ks. Nosov 1987:78-79; 1992:54; 2001:8). Seuraavalla vuosisadalla joen toiselle rannalle rakennettiin uusi kirkollinen keskus, joka sai kaupungin statuksen ja joka pian kasvoi Gorodiščea huomattavasti suuremmaksi käsityökeskukseksi (Nosov 1987:76; 1992:61; 2001:6-7).

Prinssin oleskelusta Gorodiščella ei ole toistaiseksi esitetty varsinaista arkeologista todistusaineistoa. Yleensäkin havainnot asutuksen ja muiden toimintojen sijoittumisesta Gorodiščen alueella ovat edellä esitetyistä, tutkimusedellytyksiin liittyvistä syistä hajanaisia. Parhaiten tutkittu alue, alavin joenranta puolustusvarustusten ulkopuolella, ei tulvien vuoksi soveltunut asuinrakennuksille, vaan siellä mm. pidettiin karjaa (Nosov 1992:41). Sieltä on kuitenkin löytynyt mm. muutamia tulisijallisia rakennuksia, joiden hirsiseinien alla on todettu saviperustuksia (Nosov 1992:44; Nosov et al. 1999; alueen käytön tulkinnasta ks. myös Nosov 2001:8). Myös asukkaiden yhteiskäyttöön tarkoitetut kookkaat leivinuunit oli paloturvallisuuden vuoksi sijoitettu aivan rantaan. Lisäksi aluetta tarvittiin luonnollisesti kalastusvälineiden ja vesikulkuneuvojen säilytykseen ja niiden kunnostukseen (Nosov 1992:45; Nosov et al. 2001a).

Kesällä 2003 tutkitun viikinkiaikaisen vallirakenteen edellä esitetty tulkinta ja ajoitus tukisivat hypoteesia, että asutus jo rautakaudella keskittyi samalle rantaterassille, jonne Marian Ilmestyksen kirkko kolme vuosisataa myöhemmin (v. 1103) rakennettiin. Myös vallihaudan todennäköinen sijainti sopisi yhteen tällaisen oletuksen kanssa (ks. Nosov 1992:27). Herää kysymys, onko Gorodiščen aktiivisimmin käytetty alue sittenkin ollut melko suppea.

Valtaosa Gorodiščen saviastia-aineistosta on slaavilaistyyppistä (Nosov 1992:55-56). Tämä koskee sekä ilman dreijaa tehtyjä astioita että 900-luvulla yleistyvää dreijattua keramiikkaa. Suurille savikupoliuuneille tunnetaan vastineita mm. Pommerin rannikolta, ja myös esineaineistossa on Ilmajärven alueelle ja länsislaaveille yhteisiä piirteitä (Nosov 1987:79). Slaavilaisia esineryhmiä ovat myös lasihelmet ja lasirannerenkaat, joiden valmistuksesta Gorodiščella ei tosin toistaiseksi ole löydetty todisteita (mm. Nosov et al. 2001a; 2001b).

Uskontoon liittyvät esineet, esimerkiksi torinvasarariipukset ja renkaaseen pujotetut tulusraudat osoittavat, että Skandinaviasta tulleet käsityöläiset 800- ja

900-luvuilla oleskelivat Gorodiščella pitkäaikaisesti tai pysyvästi (Nosov 1987:79-82; 1992:46-55). Paikalla harjoitetusta korusepäntyöstä kertovat valinmuotit ja esineiden teelmät. Skandinaavisia esineitä ovat myös eräät pronssikorut, ja skandinaavisia koristeaiheita on mm. sarvikammoissa. Muutamissa esineissä on kaiverrettuja riimuja ja skandinaavista ornamentiikkaa (Nosov 1987:79-82; 1992:46-55; Nosov et al. 1996; 2001a). Luoteis-Venäjällä harvinainen löytöryhmä ovat saviset pystykangaspuun painot (Nosov et al. 2001b; Nosov 2001:8).

Nosov pitää todennäköisenä, että skandinaavisissa saagoissa esiintyvä Ilmajärven pohjoisrannan paikannimi Holmgardr on todennäköisesti tarkoittanut koko ympäröivää alavaa aluetta tai juuri Gorodiščea sen keskuksena (< *holmr 'saari'; gardr 'omistajansa alue, pihamaa'). Nimen yhteys Novgorodin kaupunkiin olisi täten sekundääri (Nosov 1987:85; 1992:59-60; toisenlainen näkemys: Yanin 1992:87).

Yanin (1992:90-91; vrt. myös 1992:99) näkee Novgorodin kaupunginosien nimissä eräiden etnisten ryhmien nimityksiin viittaavaa etymologiaa. Kaupunkikaivauksissa löydetty skandinaavinen esineistö on Gorodiščeen verrattuna niukkaa (Yanin 1992:89; Nosov 2001:8). Mahdollista lienee sekin, etteivät Skandinaviasta saapuneet käsityöläiset olleet tervetulleita uuteen kaupunkiin.

Nosov (1992:62; 1997; 2003) on myös verrannut Gorodiščen historiaa muihin Itämeren piirin "keskuspaikkapareihin", missä kirkollinen keskus sijoittui rautakautisten kaupan keskuspaikkojen ja liikennereittien ansiosta jo vakiintuneeseen aluerakenteeseen. Hänen mielestään esimerkiksi Birkan viikinkiaikaisen kauppapaikan ja keskiaikaisen Sigtunan kaupungin vaiheet rinnastuvat samanaikaiseen kehitykseen Ilmajärven pohjoisrannalla. Novgorodin ja Gorodiščen yhteisissä vaiheissa vaikuttaisi toisaalta perustellulta korostaa juuri ainutlaatuisia erityispiirteitä, mutta pohdinnan ydin, kahden käsityökeskuksen työnjako hallintopaikkoina, jää toistaiseksi spekulatiiviselle pohjalle.

KESKIAIKAISTA FAKTAA JA HÄMÄRÄÄ

Väliaikainen niukempi jakso Gorodišče arkeologisessa aineistossa 1000-luvun puolivälissä näyttää osuvan samaan aikaan, jolta on ensimmäinen tieto Novgorodin prinssin residenssin sijainnista itse kaupungissa (Nosov 1992:39-40; 60-62). Riippumatta siitä, millainen hallinnollinen asema Gorodiščella mahdollisesti oli aiemmin ollut, laajempana taustana vanhan kauppasataman hiljenemiselle on luonnollisesti viikinkikaupan päättyminen.

Novgorod on tunnettu "kansanvaltaisesta" hallintojärjestelmästään. Yanin (1992:73-82; 90-96) on pohtinut mm. arkeologisen aineiston pohjalta laajasti käsityöläisyyden, raaka-aineiden hankintaverkostojen ja kaupunkitonttien omistuksen organisoitumista kaupungissa. Hänen käsityksensä mukaan Novgorodiin syntyi alusta asti kaksi toisiaan täydentävää poliittista järjestelmää. Kansankokousjärjestelmä (veche) oli moniportainen ja siihen kuului myös kaupunginosahallinto. Prinssi ei koskaan ollut itsenäisen hallitsijan asemassa. Jopa veronkanto-oikeus oli jaettu varakkaiden pajariperheiden ja prinssin kesken.

Prinssin hovi Novgorodin kaupungissa sijaitsi Olhavan itärannalla vastapäätä myöhempää Kremliä (Jaroslavogo Dvorišče). Vladimir Viisas siirsi sen 1000-luvun puolivälissä joen vastarannalle, missä sen suojaksi rakennettiin puolustusvarustus paikalle, josta myöhemmin tuli osa Novgorodin Kremliä

(Nosov 1992:61-62; Yanin 1992:89-90). Kuitenkin viimeistään 1100-luvun alussa Gorodiščesta tuli Novgorodin muodollisen hallitsijan asuinpaikka. Esinemateriaali Gorodišče la näyttää monipuolistuvan ja lisääntyvän jo hiukan aikaisemmin, 1000-luvun lopulla (Nosov 1992:39-40, 61-62; Yanin 1992:89).

Olhavan itärannan puoleisella prinssin residenssillä oli siis jo pitkät perinteet, joten 1000- ja 1100-lukujen vaihteessa tilanne tavallaan palasi ennalleen. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut hovin toiminnan siirtymistä kokonaan kaupungin ulkopuolelle vaan Jaroslavogo Dvorišče säilyi eräänlaisena kaupunkiresidenssinä (Yanin 1992:89). Vuonna 1136 Novgorodissa oli pajarikapina. Tulkinta, että pajarien vallan vahvistuminen olisi tuolloin pakottanut prinssin pakenemaan ja jäämään pysyvästi kaupungin ulkopuolelle, on ei siis ole täysin perusteltu.

Gorodiščen keskiaikaisesta asutuksesta ja elinkeinoista tiedetään varsin vähän. Väestörakenteen muutosta Gorodiščella viikinkiretkien päättyessä ei arkeologisen aineiston pohjalta ole voitu toistaiseksi pohtia. Todennäköistä lienee, että asukkaiden toimeentulo liittyi prinssien residenssin tarvitsemiin tuotteisiin ja palveluihin ja että väki liikkui Gorodiščen ja Novgorodin välillä.

Nuorempi arkeologinen aineisto ei ole saanut Rurikin Gorodiščen tutkimuksessa yhtä paljon huomiota kuin viikinkiaika, mihin yhtenä syynä on, ettei keskiaikaisia kiinteitä rakenteita näytä säilyneen juuri lainkaan. Edes Novgorodin prinssin residenssiin liittyviä rakennuksia ei ole onnistuttu kaivauksissa paikantamaan. Eräät maastossa erottuvat, mutta toistaiseksi kaivauksin tutkimattomat vallitukset saattavat tosin kuulua residenssin puolustusvarustuksiin (Nosov 1992:43-44). Gorodiščella sijaitsi myös Novgorodin arkisto, josta jäänteinä on löydetty satoja lyijysinettejä (Yanin 1992:89; sinettien tulkinnasta ks. myös Nosov et al. 2001a). Keskiaikaisista kivikirkoista ei näytä säilyneen maan pinnalle havaittavia rakenteita lukuunottamatta edellä mainittua Marian Ilmestyksen kirkkoa Myös alueella toiminut luostari näyttää fyysisestikin kadonneen (Nosov 1992: 30).

Asutuksen ja muun maankäytön kartoittaminen koekaivauksin aiemmin vähän tutkituilla alueilla edellyttäisi kenttätöitä riittävän varhain keväällä tai vasta syksyllä. Ekspedition vakiotyöryhmästä useimmat ovat kuitenkin Gorodiščella muun työnsä ohella, oman kiinnostuksensa motivoimina. Muun kuin keskikesään sijoittuvan työrupeaman organisointi edellyttäisi kokonaan uusia järjestelyjä.

UTELIAISUUS SÄILYY

Viikinkikaupan satama moninaisine käsityöverstaineen ja luoteisen Venäjän hallitsijan residenssi on tieteellistä mielikuvitusta kiehtova kombinaatio. Varhaisen slaavilaisasutuksen keskuksena, viikinkien kauppasatamana, ruhtinaslegendan tapahtumapaikkana, käsityökeskuksena, puolustuslinnoituksena, hallintokeskuksena, Novgorodin edeltäjänä, luonnonympäristönsä ansiosta suotuisana asuinpaikkana ja keskiaikaisena prinssien residenssinä Gorodišče on kieltämättä monipuolinen muinaisjäännös!

Moni kysymys jää vielä vaille vastausta. Jopa Novgorodissa -- keskellä yhtä Luoteis-Venäjän keskeisintä kirkkojen kaupunkia -- vanhat uskomukset näkyvät arkeologisessa aineistossa vielä 1000-luvulla. Kiovan alaisen prinssin oleskelu aiheutti epäilemättä uskontojen kohtaamisen myrskyjä myös Rurikin Gorodiščella, mutta tietomme rajoittuvat mainintoihin puukirkoista (Nosov 1992:

30). Myöskään Gorodiščella asuneen väestön keskinäisiä sosiaalisia suhteita ei ole juuri pohdittu eikä paikallisesta hallinnosta tiedetä mitään. Muinaisjäännöksen kahden käyttöperiodin välisten erojen, jatkumoiden ja yhtäläisyyksien tarkastelu on hyvin vaikeaa, koska aineistot eivät säilymisongelmien takia ole vertailukelpoisia. Esihistoriallisen ja historiallisen ajan taitekohta osoittautuu jälleen kerran kiperäksi saumakohdaksi niin dokumenttilähteiden kannalta kuin arkeologisestikin.

Jotakin uutta jokainen kenttätyökausi joka tapauksessa tarjoaa, ja havainnot sulautuvat aiempaan taustaan sitä täydentäen. Kesä 2003 Gorodiščella oli antoisa erityisesti uuden, muinaisjäännöksen topografiaa selittävän rakennetulkinnan ansiosta. Tuohikirjeen löytyminen herättää tietenkin toiveita, että myös Gorodiščelta vähitellen voitaisiin kerätä arkeologinen kirjallisten dokumenttien kokoelma. Osa kaivausalueesta jäi tutkimatta ja odottamaan seuraavaa kesää. Viime vuosina kaivausten päärahoittajana on ollut Venäjän valtion humanistinen tutkimusrahasto (RGGF). Rahatilanteen salliessa kaivauksia jatketaan myös tulevaisuudessa.

Mielestämme ekskursio Venäjän arkeologiaan antoi kiinnostavia, lähdekriittisiäkin näkökulmia niin kaivausmetodiikan kuin arkeologis-historiallisen keskustelunkin kannalta. Normaaliin tapaan saimme iltanuotion loimussa myös puolivakavia kutsuja tutustumaan useisiin muihin arkeologisiin ekspeditioihin. Luoteis-Venäjän arkeologia on suomalaisillekin avointa maastoa.

KIITOKSET

Kiitämme kaivausjohtaja E.N. Nosovia ja Rurikin Gorodiščen ekspedition muita jäseniä kiinnostavista kesäviikoista kaivausleirillä. Andreas Koiviston matkan mahdollisti Nordenskiöld-samfundetin myöntämä apuraha. Turun yliopiston arkeologian oppiaineen tutkimushankkeiden välityksellä Mervi Suhonen sai taloudellista tukea Alfred Kordelinin säätiöltä sekä Suomen Akatemialta. Gorodiščen kaivauksilta jatkoimme matkaa Ilmajärven eteläpuolelle Staraja Russaan, missä arkeologisen ekspedition johtajat A. Popov ja E. Popova osoittivat meille verratonta vieraanvaraisuutta.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Koivisto, A. (2003). Tankar om Ruriks säte enligt de ryska krönikorna och utgående från arkeologiska fakta. Esitelmä Kontaktiseminaarissa, lokakuu 2003. Kontaktstencil (painossa).

Nosov, E.N. (1997). Formation of Towns in Eastern Europe and Baltics during the Viking Age. Luentosarja Turun yliopistossa, marraskuu 1997.

Nosov, E.N. (2003). Formation of Towns in Northern Russia. Luentosarja Turun yliopistossa, maaliskuu 2003.

Painetut lähteet

Polnoe sobranie russkih letopisej I, 1. Izdavaemoe postojannoju istoriko-arheografitšeskoj komisseju Akademii Nauk SSSR. Tom pervyj. Lavrent'skaja letopis'. Vyp. 1.: Povest' vremennyh let. Leningrad 1926. Izdanie vtoroe.

Polnoe sobranie russkih letopisej II. Izdannoe po vysotaajsemu poveleniju Imperatorskoj Arheografitšeskoju kommissieju. Tom vtoroj. Ipat'evskaja letopis'. S.-Peterburg 1908. Izdanie vtoroe.

Kirjallisuus

Birnbaum, H. (1996). Novgorod in Focus. Selected Essays. Ohio.

Kirpitšnikov, A.N. (1984). Kamennye kreposti Novgorodskoj zemli. Leningrad.

Korpela, J. (1996). Kiovan Rusj. Keskiajan eurooppalainen suurvalta. Hämeenlinna.

Latvakangas, A. (1995). Riksgrundarna. Varjagproblemet i Sverige från runinskrifter till enhetlig historisk tolkning. Annales Universitatis Turkuensis 211.

Nosov, E.N. (1984). Historical Ties between the Population of the Novgorod Land Centre and the Baltic Countries in the 9th-10th Centuries. Iskos 4: 145-150.

Nosov, E.N. (1987). New Data on the Ryurik Gorodishche near Novgorod. Fennoscandia archaeologica IV: 73-85.

Nosov, E. N. (1992). Ryurik Gorodishche and the Settlements to the North of Lake Ilmen. Teoksessa: Brisbane, M. (ed.): 5-66. The Archaeology of Novgorod, Russia. Recent Results from the Town and its Hinterland. The Society for Medieval Archaeology, Monograph Series 13: 5-66.

Nosov, E.N. (2001). A Typology for Towns on the River Volkhov: the Formation of an Early Medieval Centre in Northern Russia. Teoksessa: Brisbane, M. & Gaimster, D. (eds.): Novgorod: the Archaeology of a Russian Medieval City and its Hinterland. The British Museum Occasional Paper 141: 5-10.

Nosov, E. N., Gorjunova, V.M., Dorofeeva, T.S.,Plohov, A.V., Hvoštšinskaja, N.V. & Jansson, I. (1995). Issledovanija Rjurikogo Gorodiša. Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija 1995: 17-20.

Nosov, E.N., Plohov, A.V. & Jansson, I. (1996). Ohrannye issledovanija na Rjurikovom Gorodiše v 1995 g. Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija 1996: 27-31.

Nosov, E. N., Gorjunova, V.M , Dorofeeva, T.S., Mihajlov, K.A., Plohov, A.V. & Jansson, I. (1997). Issledovanija Rjurikogo Gorodiša v 1996 g. Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija 1997: 25-29.

Nosov, E. N., Dorofeeva, T.S., Mihajlov, K.A., Gorjunova, V.M. & Hvoštšinskaja, N.V. (1998). Raspiska na Rjurikovom Gorodiše. Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija 1998: 22-24.

Nosov, E. N., Dorofeeva, T.S., Mihajlov, K.A., Hvoštšinskaja, N.V. & Jansson, I. (1999). Raskopki na Rjurikovom Gorodiše. Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija 1999: 10-13.

Nosov, E. N., Dorofeeva, T.S., Mihajlov, K.A. & Jansson, I. (2000). Itogi izytaenija Rjurikogo Gorodiše v 1999 g. Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija 2000: 37-41.

Nosov, E. N., Mihajlov, K.A. & Jansson, I. (2001). Itogi izytaenija Rjurikogo Gorodiše. Arheologitšeskie otkrytija 1999 goda. Moskva. Ss. 35-36.

Nosov, E.N., Mihajlov, K.A., Vasil'ev, S.A., Dorofeeva, T.S. & Medvedeva, M.V. (2001). Novye issledovanija na Rjurikovom Gorodiše v 2000 g. Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija 2001: 11-15.

Nosov, E.N., Dorofeeva, T.S., Medvedeva, M.V., Mihajlov, K.A. & Juškova, M.V. (2002). Novye issledovanija na Rjurikovom Gorodiše v 2001 g. Novgorod i novgorodskaja zemlja. Istorija i arheologija 2002: 12-15.

Nosov, E. N., Dorofeeva, T.S. & Mihajlov, K.A. (2002). Issledovanija Rjurikogo Gorodiša. Arheologitšeskie otkrytija 2001 goda. Moskva. Ss. 64-66.

Yanin, V. L. (1992). The Archaeological Study of Nogorod: An Historical Perspective. Teoksessa: Brisbane, M. (ed.): 5-66. The Archaeology of Novgorod, Russia. Recent Results from the Town and its Hinterland. The Society for Medieval Archaeology, Monograph Series 13: 67-106.

Andreas Koivisto
amkoivis@mappi.helsinki.fi

Mervi Suhonen
mesuho@utu.fi

Andreas Koivisto on arkeologian opiskelija Helsingin yliopistossa. Mervi Suhonen on Turun yliopiston arkeologian jatko-opiskelija.

KAUPUNKIARKEOLOGIAN SUURI PUNAINEN KIRJA

Tanja Ratilainen

Turun linnassa 11.12.2003 tehtiin historiaa, kun seura julkaisi AMAF-sarjassaan "Kaupunkia pintaa syvemmältä -arkeologisia näkökulmia Turun historiaan" -artikkelikokoelman. Noin 1,5 vuoden talkootyön tuloksena syntynyt, yli 400-sivuinen kirja on laajin Turun arkeologiaa ja samalla laajin Suomen historiallisen ajan arkeologiaa käsittelevä teos. Seuran kanssa yhteistyössä ovat olleet mm. Aboa Vetus -museo, Turun maakuntamuseo, Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kaksi projektia ja Turun sanomat. Vastuun kirjan toimittamisesta on kantanut Liisa Seppänen.

Kirjan kolmisenkymmentä artikkelia perustuvat pääasiassa viime vuosien aikana Turussa tehtyjen suurten kaivausten tuottamaan aineistoon ja siitä tehtyyn tutkimukseen. Kirjoittajina on arkeologeja ja luonnontieteilijöitä, joiden tarkoituksena on ollut esitellä suurelle yleisölle kentällä ja työhuoneissa käyttämiään tutkimusmenetelmiä ja uusimpia tutkimustöidensä tuloksia.

Kirjan aluksi lukija johdatetaan aiheeseen selvittämällä kaupunkiarkeologian vaiheita ja kehitystä. Ensimmäisessä luvussa käsitellään Turun sijaintia rautakautiseen perintöön nähden sekä esitetään tuorein tulkinta kaupungin synnystä. Toisen luvun alussa paneudutaan kenttätyömenetelmien perusteisiin, jonka jälkeen esimerkkinä suurten kaupunkikaivausten käytännön realismista toimivat Åbo akademin tontin ja Rettigin palatsin kaivaukset. Åbo akademin tontilta löytyi ainutlaatuista esineistöä ja rakenteita, joissa riittää tutkittavaa vuosikymmeniksi, mutta ymmärrystä rakennuttajalta ei aikataulun venyessä juurikaan saatu. Rettigin palatsin kohdalla taas taidemuseo -hankkeen lisäksi syntyi arkeologinen museo, jossa keskiaikaiset kivirakenteet ja löytöaineisto pääsivät suuren yleisön nähtäville.

Kolmannessa luvussa kerrotaan kaupungin puu- ja kivirakennuksista ja rakenteista. Vaikka muuratut rakennukset eivät syrjäyttäneetkään kokonaan puurakentamista, tiili näyttäisi olleen luultua yleisempi rakennusmateriaali keskiajan Turussa. Tuomiokirkon rakennusvaiheista esitetään tuorein tulkinta, jonka mukaan vuonna 1300 vihitty kirkko olisi ollut puusta rakennettu. Linnan ja kaupungin välisiä suhteita käsitellään tietokonemallinnoksien tarjoamien mahdollisuuksien avulla.

Kirjan sisältö painottuu löytöjä käsittelevään neljänteen lukuun, jonka avaa artikkeli artefaktin maahan joutumisen jälkeisistä tapahtumista ja tiestä tutkijan työpöydälle. Esinetutkijat esittelevät keramiikka-, lasi-, liitupiippu- ja nahkaaineistoista ja hieman erikoisemmistakin esineryhmistä tehtyjä tutkimuksia ja niiden tulkintamahdollisuuksia.

Viimeisessä luvussa luonnontieteilijät tuovat esille alansa monipuolista antia siitepölyanalyyseistä konnakuoriaisiin ja raskasmetallianalyyseistä dendrokro-

nologiaan ja luiden tutkimiseen. Tutkimustulokset ovat vaikuttavia ja puhuvat sen puolesta, että näytteiden ottaminen ja analyysien teettäminen pitäisi olla systemaattista ja luonnollinen osa pelastuskaivauksissa kerättyä tietoa; arkeologin velvollisuushan on parhaan kykynsä mukaan tallettaa tuhoamansa tutkimuskohde.

Kirjan vahvuuksia on se, että tutkijoiden näkemyksiä ei ole lähdetty yhtenäistämään, vaan eriävätkin tulkinnat pääsevät esille. On hyvä, että tavallisellekin lukijalle selviää, etteivät historian tapahtumat ja ilmiöt välttämättä ole kovin yksiselitteisiä. Se mitä kokonaisuudesta jää ehkä kaipaamaan on artikkeli siitä, mitä ja miten kirjallisia lähteitä käytetään historiallisen ajan arkeologiassa hyväksi. Kyseessä toki on arkeologinen näkökulma Turun historiaan, mutta menetelmien kannalta olisi yhteyttä kirjoitettuun historiaan ollut hyvä tuoda selkeämmin esiin.

Artikkelit on kirjoitettu selkokielellä, ilman tieteellisten tekstien kiemuroita. Myös alaviite -järjestelmän ansiosta teksti on lukijaystävällistä ja palvelee samalla alan ammattilaisten tarpeita. Kunkin artikkelin lopussa oleva englanninkielinen tiivistelmä tarjoaa mahdollisuuden myös ulkomaisille tutkijoille tutustua uusiin tutkimustuloksiin.

Erityisesti kirjan ansioita ovat tuore ja loistava kuvitus (harvoin saa nähdä edelliskesän kaivauksilta julkaistua kuvamateriaalia näin nopeasti) sekä erinomainen, huolella tehty taitto. Kieltämättä viininpunainen väri ja kovat kannet antavat kirjalle lisää arvokkuutta.

Kirjan julkaisun yhteydessä järjestettiin kaksipäiväinen seminaari (11.-12.12.2003), jossa suurelle yleisölle tarjoutui mahdollisuus kuunnella kirjoittajien esitelmiä ja osallistua keskusteluun. Suurta yleisöryntäystä seminaari ei valitettavasti saanut, siihen osallistui pääasiassa alan tutkijoita ja harrastajia. Turun kaupungille 775-vuotissyntymäpäivälahjana markkinoidun kirjan vastaanotti ainoa paikalla ollut kaupungin edustaja, museotoimenjohtaja Juhani Kostet.

Kuten myös kirjassa, lehdistölle järjestetyssä tiedotustilaisuudessa tuotiin esille Turun arkeologisen tutkimuksen vireää tilaa ja jatkossa sen edistämiseksi kaupungille väläyteltiin jopa vastalahjan mahdollisuutta taloudellisen panostuksen muodossa. Vihjeet näyttävät päätyneen päättäjien tietoon, sillä syntymäpäiviensä kunniaksi kaupunki heräsi tammikuussa tekemään periaatepäätöksen tuomiokirkon ympäristössä järjestettävistä tutkimuskaivauksista. Toteutuessaan projekti avaisi uusia ovia kaupungin historian selvittämiselle ja kaupunkiarkeologian kenttätyömenetelmien kehittämiselle. Ehkäpä saamme joskus luettavaksemme toisenkin suuren punaisen kirjan.

Kaupunkia pintaa syvemmältä -arkeologisia näkökulmia Turun historiaan
Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX.
Suomen keskiajan arkeologian seura.
Toimittanut Liisa Seppänen. Turku 2003.
ISBN 951-9129-57-x
Kirjaa on saatavilla mm. Aboa Vetus –museosta ja Turun linnan kirjakaupasta

PS. Vinkki kaupunkiarkeologiasta kiinnostuneille:
Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 25 Kaupungit muinaisjäännöksinä -kaupunkiarkeologia Suomessa, Städerna som fornlämningar - stadsarkeologi i Finland julkaistaan keväällä.

Tanja Ratilainen
tratilainen@yahoo.com
Kirjoittaja toimii tällä hetkellä Turun Maakuntamuseon tutkijana Pääkirjastontontin projektissa.

KLOSTER OCH STAD – UTGRÄVNINGARNA I NÅDENDAL PUBLICERADE

Ulrika Rosendahl

Vallis Gratiae 1443 – 1648 – Arkeologisia tutkimuksia Naantalissa, – Arkeologiska undersökningar i Nådendal. Red. Kari Uotila, Hannele Lehtonen, Carita Tulkki. Turku 2003. ISBN 951-97648-8-7. 127 s.

Lämpligt till heliga Birgittas jubileumsår har resultaten av de arkeologiska utgrävningar som utförts i klosterstaden Nådendal gett upphov till en välkommen publikation. Vallis Gratiae 1443 – 1648 – Arkeologiska undersökningar i Nådendal, visar tydligt att den finska stadsarkeologiska medeltidsforskningen numera på allvar sträckt ut sig till andra städer än Åbo. I fackkretsar råder det knappast tvivel om att mycket ny information finns att finna genom arkeologiska undersökningar i våra mindre medeltida städer, och publikationer som denna är ett tecken på att en större allmänhet, glädjande nog, börjar uppmärksamma medeltidsarkeologisk forskning.

Som redaktion och huvudskribenter i boken funderar trion Kari Uotila, Hannele Lehtonen och Carita Tulkki, dessutom bidrar Terttu Lempiäinen med en växtvetenskaplig, Auli Tourunen med en osteologisk, och Markus Kivistö med en numismatisk artikel. Päivi Huhtala och Sonja Holm från Åbo yrkeshögskola bidrar också med en text om reproducering av en bronsknapp vars gjutform hörde till fyndmaterialet. Även om Uotila i sitt förord dedicerar boken till den breda allmänheten råder det inget tvivel om att skribenterna har haft som avsikt att producera vetenskapligt valida texter, som säkert kommer att användas flitigt även av forskare.

Publikationen har i sin helhet getts ut i ett tvåspråkigt format, förutom Huhtalas och Holms text, som av någon anledning lämnats oöversatt. Även om den svensk-språkiga läsaren får bläddra fram de bästa illustrationerna bland de finskspråkiga sidorna, så fungerar formatet bra. Översättningen är hyfsad, och facktermerna är kontrollerade. Det är mycket trevligt att se att man satsar på tvåspråkighet, förhoppningsvis leder satsningen till att boken sprids även till en skandinavisk läsarkrets.

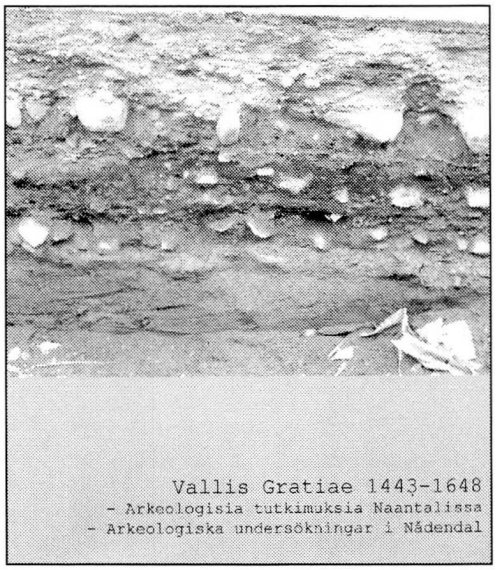

Bokens innehåll har delats upp i tre delar, som avskiljer klostret, staden och föremålen. Den sistnämnda delen koncentrerar sig dock på föremålsfynd som härstammar från utgrävningarna på stadssidan 2001- 2002. Klostret och klosterkyrkan, som undersöktes 1996-1999 presenteras av Uotila ur en mer byggnadsarkeologisk vinkel.

Uotila rör sig diplomatiskt mellan klosterkyrkans olika dateringstolkningar, den som hade förväntat sig ett ställningstagande i denna omdebatterade fråga får ge sig till tåls. Markus Hiekkanens och Henrik Lilius olika åsikter presenteras, men ingendera fördöms. Istället lyfts konkreta byggnadstekniska rön fram, självklart med tyngdpunkt på de senaste utgrävningarna och de konstruktioner som blottlades i samband med dessa. Lempiäinens växtlighetsundersökning, som också presenteras i samband med klostret, blir särskilt intressant just i detta sammanhang, klostrets odling av nischgrödor för läkemedelsframställning gör materialet speciellt.

Publikationen visar att också utgrävningarna på stadssidan resulterade i många intressanta fynd, såväl konstruktioner som föremål. Vid utgrävningarna kunde platserna för två stadstomter med tillhörande byggnader från 1500-talets slut fastställas. Lehtonen beskriver dessa på ett åskådliggjort sätt, samtidigt som hon på ett bredare plan redogör för medeltida och tidigmodernt byggande. Tulkki presenterar och kommenterar utgrävningarnas föremålsfynd i sina texter, och hon lyfter fram såväl utgrävningens pärlor som massfynden.

Visuellt är boken klar och tydlig, även om den utseendemässigt inte är direkt nyskapande. En något större satsning på det visuella uttrycket kunde, särskilt med tanke på den icke-professionella läsekretsen, gjort boken mer lättillgänglig. Boken illustreras av fotografier, kartor och datorkonstruerade 3D-modeller. Föremålen är i regel flitigt fotograferade, vilket säkert gläder många i branschen, även om man i vissa fall kom att sakna en bild av orginalfynden som jämförelsematerial bredvid några datorrekonstruerade bilder.

Som helhet är boken ett välgenomfört projekt, förhoppningsvis är denna typ av publicerade utgrävningsresultat ett fenomen som vi får se mera av i framtiden. I väntan på ett bredare material och ett underlag för mer långtgående analyser av den finska medeltida småstaden är denna typ av grundforskning synnerligen viktig, och samtidigt ett betydelsefullt synliggörande av det arkeologiska forskningsarbetet och dess möjligheter.

Ulrika Rosendahl
Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologia
PL 59
00014 Helsingin Yliopisto
ulrika.rosendahl@helsinki.fi

KANSAINVÄLISTÄ TUTKIMUSTA NOVGORODISTA

Anne-Mari Halonen

Brisbane, Mark & Gaimster, David (eds.): Novgorod: the Archaeology of a Russian Medieval City and its Hinterland, The British Museum Occasional Paper Number 141, Lontoo 2001. (136 s.)

Novgorod on osoittautunut 70-vuotisen tutkimushistoriansa aikana varsinaiseksi Pohjolan Pompeijiksi ainutlaatuisten orgaanisten ainesten säilymisolosuhteidensa ansiosta. Jopa kahdeksan metriä paksut kulttuurikerrokset ovat osaltaan edistäneet teiden, rakennusten yms. säilymistä. Myös arkeologisten menetelmien, esimerkiksi dendrokronologian, kehityksen kannalta kaupunki on tutkimuskohteena vertaansa vailla.

Mark Brisbanen ja David Gaimsterin toimittama "Novgorod: the Archaeology of a Russian Medieval City and its Hinterland" pureutuu viime vuosina kaupungissa kansainvälisen yhteistyön piirissä ja INTASin (Kansainvälinen järjestö, jonka tehtävä on edistää entisen Neuvostoliiton alueen tieteilijöiden tutkimusta ja yhteistyötä) siunauksella tehtyihin tutkimuksiin. INTAS on vuosina 1994-2003 järjestänyt kolme projektia, joista viimeisin oli kirjan julkaisuajankohtana yhä käynnissä. Kirja koostuu kahdeksastatoista artikkelista, jotka käsittelevät mm maanviljelyä, kaupunkisuunnittelua ja –rakentamista, dendrokronologiaa, osteologiaa, kasvitutkimusta sekä esinetutkimusta niin keramiikka-astioiden, luuesineiden kuin puuntyöstönkin alalta. Kirjoittajat ovat keskiajantutkijoita Venäjältä, Iso-Britanniasta, Irlannista, Saksasta ja Ruotsista. Toimittajista Mark Brisbane toimii opettajana School of Conservation Sciences'ssa Bournemouthin yliopistossa ja on johtanut Novgorodissa tehtyjä kansainvälisiä tutkimuksia vuodesta 1994 lähtien. David Gaimster työskentelee kuraattorina British Museumissa, erikoisalanaan hansakauppa ja sen kulttuuriset vaikutukset. Useiden luottamustoimien ohella hän toimii myös Turun yliopiston arkeologian oppiaineen dosenttina.

Kirjan toimittajat viittaavat jo esipuheessa tietotyhjiöön, joka länsimaalaisilla tutkijoilla on Neuvostoliitossa ja Venäjällä tehdyn arkeologisen tutkimuksen suhteen, sekä tarpeeseen sen täyttämisestä. Tämän tehtävän aloitti vuonna 1992 julkaistu Mark Brisbanen toimittama The Archaeology of Novgorod, Russia. Brisbane ja

Gaimster ovat oikealla asialla, sillä jäisihän esimerkiksi Skandinavian kaupan tutkimus varsin vajavaiseksi, jos siinä ei otettaisi huomioon eri näkökulmia idänkaupasta, puhumattakaan kaupungin valtapiirin merkityksestä Suomen historialle. Novgorod on tärkeä tutkimuskohde myös keskiajan kaupunkitutkimukselle ottaen huomioon keskiajan kaupunkikulttuurin kosmopoliittiset piirteet. Kaupungista saatu informaatio ei saisi jäädä kielimuurin taakse.

Ulkoasultaan kirja on selkeä ja tyylikäs kokonaisuus. Kuvia on paljon ja ne ovat korkealaatuisia. Artikkeleiden yhteydessä olevat kuvat ovat pääosin piirroksia ja taulukoita, tosin mustavalkovalokuviakin on riittävästi. Taulukot olivat lähes kaikki selkeitä ja havainnollisia. Sekä kuvien että taulukoiden suhteen lukiessa häiritsi hieman se, että hyvin usein, kun tekstissä viitattiin tiettyyn kuvaan, kyseinen illustraatio oli seuraavalla sivulla tai jopa kahden sivun päässä. Lukemisnautintoa olisi edistänyt se, että kuva ja sitä vastaava tekstiosio olisivat samalla aukeamalla. Herkkuna kirjan lopussa olivat 15 suurta värikuvaa Novgorodin kaivauksilta ja sieltä löydetyistä esineistä. Tällaisia olisi mielellään katsellut lisääkin.

Kirjan artikkelit ovat melko lyhyitä ja koko teoksesta saakin vaikutelman, että siinä on haluttu nimenomaan esitellä tehtyä tutkimusta, ei niinkään itse tuloksia. Monet kirjoittajista keskittyvät käytettyjen metodien käsittelyyn ja raottavat ovea tulevaisuuteen juuri sen verran, että lukijan kiinnostus herää. Poikkeuksena tästä on esimerkiksi Jon G. Hatherin mainio artikkeli puuastioiden ja huonekalujen osien sorvauksesta Novgorodissa, joka esitteli varsin havainnollisesti sorvauksen teoriaa ja käytäntöä, sekä työstötekniikan yleisyyttä kaupungissa. Runsaat kuvat auttoivat ymmärtämään asiaa. Itse olisin kaivannut kirjaan myös kuvauksia

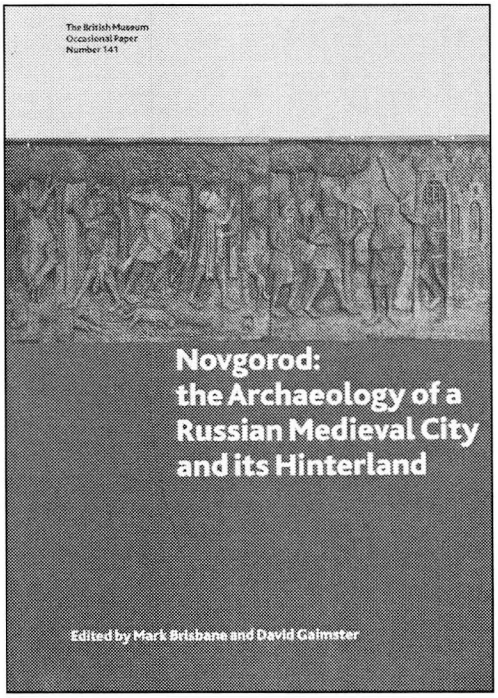

jokapäiväisestä elämästä keskiaikaisessa Novgorodissa ja ehkäpä myös tarkempia kuvauksia kirjallisista lähteistä, joihin useissa artikkeleissa viitataan, ja joita on selvästikin käytetty tutkimuksissa runsaasti hyväksi, mutta teoksen aihepiiri on ilmeisesti haluttu rajata tiukasti arkeologisiin analyyseihin. Luonnollisena poikkeuksena tähän ovat kuuluisat tuohikirjeet, jotka ovat itsessään arkeologisia löytöjä. Kaiken kaikkiaan katsoisin "Novgorod: the Archaeology of a Russian Medieval City and its Hinterland" –kirjan toimivan hyvin oppaana Novgorodin keskiajan tutkimukseen ja sen artikkelien bibliografioista löytyy varmasti useita teoksia, joita voi käyttää lähteenä pidemmille tutkimusretkille.

Anne-Mari Halonen
anlaht@utu.fi
TY, Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologian oppiaine

MUINAISJÄÄNNÖSTEN SUOJELUN ONGELMIA

Ulla Sutinen

Birgitte Skar (red): Kulturminner og miljø. Forskning i grenseland mellom natur og kultur. Norsk institutt for kulturminneforskning. Norge 2001. 205s.

Muinaisjäännökset ovat katsauksia menneisyyteemme. Ne ovat eri aikakausina eläneiden ihmisten jälkeensä jättämiä merkkejä kulttuureistaan, eräänlaisia merkkejä jatkuvasta kehityksestä. Koska tietomme menneisyydestä perustuu näihin menneisyyden jälkiin, rakenteisiin ja perinteisiin on niiden suojelu ja hoito tärkeää. Suomessa muinaisjäännösten suojelusta ja hoidosta vastaa Museovirasto n arkeologian osaston tutkimus- ja suojeluyksikkö. Yksikkö seuraa maankäytön suunnittelun vaikutuksia kiinteisiin muinaisjäännöksiin, antaa suojelua koskevia lausuntoja maanomistajille, kunnille, suunnittelijoille ja viranomaisille sekä organisoi ja valvoo suojelun edellyttämiä arkeologisia tutkimuksia. Halutessaan yksikkö voi myös Muinaismuistolain 1 luvun 10§ nojalla siirtää hoitotehtäviä kunnalle, seurakunnalle tai muulle yhteisölle.

Myös Norjassa muinaisjäännösten suojelu on ollut valtion vastuulla aina vuoteen 1990 jolloin toteutettiin muinaisjäännösten suojelua koskeva uudistus. Tämän uudistuksen myötä vastuu muinaisjäännösten hoidosta siirtyi suurelta osin valtiolta lääneille. Uudistuksen tarkoituksena oli tuoda hoito lähemmäksi sitä fyysistä ja poliittistakin ympäristöä, jossa muinaisjäännös todellisuudessa sijaitsee.

Uudistukseen liittyen perustettiin Norjaan vuonna 1994 ympäristöntutkimisinstituutti – Norsk Institutt for kulturminneforskning (NIKU) – jonka tehtävänä on tutkia muinaisjäännösten käyttömahdollisuuksia miljööresursseina. Vuosina 1994–2000 toteutettiin NIKU:n toimesta "Kulturminner og Miljø" –tutkimusprojekti, jonka tarkoituksena oli: 1) saattaa alkuun muinaisjäännösten suojelussa tarvittavan tiedon keruu ja 2) toimia mielipiteiden vaihdon ja yhteistyön forumina kulttuuri- ja ympäristöntutkijoiden keskuudessa.

Vuonna 2001 projektin tuloksista julkaistiin arkeologi ja NIKU:n tutkijan Birgitte Skarin toimittama projektin nimeä kantava kirja "Kulturminner og miljø". Projektin lähempi tarkastelu paljasti myös, että aiheen tiimoilta on järjestetty erilaisia kokouksia, viimeisimpänä 15.-16. lokakuuta 2003 Oslossa pidetty konferenssi "Kulturminner og kulturmiljøer – samfunnsmessige utfordringer".

Kirja "Kulturminner og miljø" koostuu seitsemästä artikkelista, joiden kirjoittajat ovat projektissakin mukana olleita NIKU:n ja Stavangerin Arkeologisen Museon tutkijoita, Bergenin ja Tromssan yliopistojen eri alojen professoreita sekä yksi rakennustutkija ja arkkitehti. Tekstiltään

kirja on norjan kieltä taitamattomallekin suhteellisen helppolukuista. Ymmärtämisen apuna toimivat jokaisen artikkelin alkuun sijoitetut englanninkieliset yhteenvedot, joihin artikkeleiden "punaiset langat" on varsin taitavasti koottu.

Kaikkien kirjan artikkelien yhteisenä nimittäjänä on muinaisjäännösten ja niitä ympäröivän maiseman välinen suhde. Tämän suhteen tarkastelu on nykyisessä tilanteessa tärkeää ja varsin mielenkiintoistakin. Tärkeäksi tarkastelun tekee vallalla oleva trendi, jossa maatalouspolitiikkaa sovitetaan yhteen kansainvälisen markkinatalouden kanssa. Tällä yhteen sovittamisella on havaittu olevan pitkäaikaisia vaikutuksia maiseman ulkonäköön ja muinaisjäännösten suojeluun. Näin ollen jäljelle jäävien tutkimuskohteena tai suojelun piirissä olevien alueiden antama tieto on entistäkin tärkeämpää. Kansainvälinen markkinatalous saa myös aikaan kulttuuriperinnön säilymisen kannalta ikävän ketjureaktion, jossa siihen liittyvä urbanisoituminen aiheuttaa painetta kylissä ja haja-asutusalueilla. Tästä taas seuraa maaltamuuttoa, joka aiheuttaa vähitellen yhden kulttuurinalueen, maanviljelyskulttuurin, katoamisen. Edellä mainittuja asioita tarkastelee erityisesti Birgitte Skar kirjan ensimmäisessä luvussa.

Tarkastelun kohteeksi on syytä ottaa myös paikallisten ihmisten ajatukset alueensa muinaisjäännöksistä sekä niiden suojelusta. Tähän aiheeseen kirjassa pureutuvat Stavangerin Arkeologisen museon tutkijat Grete Lillehammer ja Lisbeth Prøsch-Danielsen luvussa kolme. Kirjoittajien tekemien tutkimusten mukaan ongelmallisimpina muinaisjäännöksiä pitävät maanomistajat, joiden omat maankäytön suunnitelmat ovat aivan toisenlaiset kuin mitä muinaisjäännöksen suojelu edellyttäisi. Useimmiten kyseessä on maanviljelijä tai metsänomistaja, joka ei halua menettää arvokasta maa-aluettaan muinaisjäännöksen suojelun takia. Vastakkain joutuvat kaksi erilaista kulttuurinymmärryksen mallia: maanomistajan, joka tahtoo hyödyntää maataan sekä tieteen/ byrokratian malli, jonka tarkoituksena on suojella jäännöstä tuleville sukupolville. Maanomistajan voi olla vaikeaa ymmärtää, miksi esim. vain osittain maan päällä näkyvät ja heikosti toisiinsa liitettävissä olevat kivet olisivat arvokkaampia kuin hänen elinkeinonsa. Kysymys on siis näkyvien ja näkymättömien sekä siitä seuraavien ymmärrettävien ja vaille ymmärrystä jäävien asioiden suhteesta.

Toisinaan muinaisjäännöksen suojelusta voi aiheutua vieläkin monisäikeisimpiä ongelmia, ja se voi yhden maanomistajan sijaan koskeakin koko yhteisön asukkaita. Näin käy, jos muinaisjäännös sijoittuu keskelle asutusta tai kuten kirjan luvussa neljä, jossa rakennustutkija Karoline Daugstadin esimerkkikohteenaan käyttämä Rørosin kaivoskaupunki on yhtä suurta muinaisjäännöstä. Kyseisessä tapauksessa erilaiset historiat: kaivoshistoria, maanviljelyn historia, saamelaisten historia jne. ovat lomittuneet toistensa kanssa yhdeksi suureksi kokonaisuudeksi. Tässä yhteydessä onkin syytä kysyä, missä menee suojelun raja? Miten määritämme sen mitä kohteita suojellaan ja mitkä jäävät sen ulkopuolelle? Onko kriteerinä kohteen erikoisuus, ikä vai kenties sen koko? Kuinka arvotamme kohteet toisiinsa nähden? Näihin kysymyksiin Daugstad etsii artikkelissaan vastauksia.

Ongelmaksi voi muodostua myös suojelutapa. Kunnostetaanko kohdetta ja jos, niin missä määrin? Tätä ongelmaa pohtii arkkitehti Stein Stoknes esimerkkitapauksen – länsinorjalaisen Alrekstølenin maatilan – avulla kirjan toiseksi viimeisessä luvussa.

Länsi-Norjaan liittyy myös kirjan viimeinen luku, joka esittelee perinteisiä

länsinorjalaisia maatiloja biologisina ja kulttuurisina systeemeinä tutkineen projektin, jonka vetäjinä toimivat Sognin ja Fjordanen korkeakoulut. Projektin tarkoituksena oli tutkia luonnon ja kulttuurin suhteita maatilojen kehittyessä. Tutkimusmetodeina käytettiin arkeologian lisäksi myös monia muita menetelmiä mm. modernia tietotekniikkaa ja GIS-systeemiä. GISsisstä kerrotaan enemmän kirjan toisessa artikkelissa, jossa NIKUn tutkija Olaug Hana Nesheim tarkastelee erilaisten metodien käyttömahdollisuuksia suojelua edistävässä tutkimuksessa.

"Kulturminner og miljø" –projektin yhteydessä tehtiin myös haastattelututkimus Pohjois-Norjassa Harstadin, Gamvikin ja Berlevågin alueilla. Tutkimuksen tulokset esitetään luvussa viisi. Tulokset osoittavat, että ihmisten suhtautuminen kulttuuriperintöön ja sen suojeluun on suorassa suhteessa heidän asuinalueellaan vallalla oleviin ongelmiin: ekonomiseen kehitykseen, koulutukseen, paikalliseen traditioon ja väestön etniseen taustaan. Näyttääkin siltä, että muinaisjäännöksen menneisyys vaikuttaa yllättävän paljon ihmisten haluun suojella niitä – omiin esi-isiin liitettäviä kohteita pidetään helpommin suojelua kaipaavina kuin jonkin toisen etnisen ryhmän menneisyyteen kuuluvia. Alueen ekonomiseen kehitykseen tähtäävän suuntauksen rinnalle on vähitellen noussut myös toinen ns. vihreitä arvoja kannattava suuntaus. Tässä suuntauksessa suojelulla on varsin tärkeä rooli. Ongelmana on vain se, ettei tämän suuntauksen mukanaan tuomaa mielipiteiden muuttumista ole osattu tarpeeksi hyödyntää muinaisjäännösten suojelussa.

Muinaisjäännöksiin kohdistuu valtava paine, niin ympäristön, siinä asuvien ihmisien kuin suojelua kannattavien tutkijoiden sekä hallinnonedustajien taholta. Tämän paineen purkamiseksi sekä yhteneväisten suojelukriteerien löytämiseksi tarvitaan tietoa muinaisjäännösten yhteneväisyyksistä, niiden merkityksestä ympäristöönsä sekä suhteista luonnonvaroihin. Näiden tietojen avulla saadaan selvitettyä muinaisjäännösten erilaisten suhteiden tärkeysjärjestys, joka osaltaan edistää suojelun kohdistamista oikeisiin paikkoihin.

Teoksesta ilmenee selkeästi se, että muinaisjäännösten suojelussa on vielä paljon parantamisen varaa. Vastuun siirtäminen valtiolta lääneille ja näin ollen lähemmäksi muinaisjäännösten sijaintipaikkoja on askel oikeaan suuntaan, mutta se ei yksin riitä. Suojelun onnistumiseksi on kerättävä lisää tietoa, ei ainoastaan muinaisjäännöksestä itsestään vaan myös niiden ympäristöistä. Myös tavallisten ihmisten asenteiden tulisi muuttua suojelulle myönteisemmäksi, jotta suojelu helpottuisi. Näkymättömästä tulisi tehdä näkyvä. Ihmisten tulisi saada tietää itseään ympäröivistä muinaisista kohteista enemmän. Tuntematonta asiaa vastustamme huomattavasti helpommin kuin meille entuudestaan tuttua.

"Kulturminner og miljø" on mielenkiintoista luettavaa kaikille muinaisjäännösten suojelusta kiinnostuneille. Kirja on selkeä ja helppolukuinen. Se pureutuu suojelun ongelmiin monelta eri taholta onnistuneesti esimerkkitapausten ja niihin liittyvien kaavioiden, karttojen ja värikuvien avulla. Sen kirjoittajat ovat onnistuneet tuomaan asiansa esille hyvin ansioituneesti, mutta samalla hyvin yksinkertaisesti. Kirjassa esiintyvien esimerkkikohteiden historialliset kuvaukset osoittautuvat paikoin jopa varsin miellyttäviksi lukuelämyksiksi. Myös se, että artikkeleiden kirjoittajien ammatillinen tausta on erilainen tuo mukavasti lisää laajuutta kirjan sisältöön.

HuK Ulla Sutinen
TY, Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologian oppiaine
ulsuti@utu.fi

KESÄINEN KESKIAIKAPÄIVÄ SATAKUNNASSA EURAJOELLA LA 12.6.2004

Eurajoen kunnantalolla ja Liinmaan linnassa järjestetään keskiaikapäivä 12.6.2004. Päivä alkaa alueen keskiajan historiaa valottavilla esitelmillä (mm. Helena Edgren, Carita Tulkki ja Kari Uotila) ja jatkuu ruokailun jälkeen katsauksella Liinmaan tutkimushistoriaan.

Alustusten jälkeen päivä jatkuu Liinmaan linnalla, jossa on kiertokävelyn lisäksi tarjolla pientä keskiajan malliin valmistettua ruokaa.

Kuljetus Liinmaalle on maksullinen, mutta itse seminaari on ilmainen, samoin aamukahvi.

Tarkempaa tietoa seminaarista seuran www-sivuilta ja puheenjohtajalta ja sihteeriltä.

Kaikki seuralaiset ovat tilaisuuteen erittäin tervetulleita.

Kari Uotila

Järj. Rauman seudun historia tutuksi -hanke, Eurajoen kunta, Museovirasto, Satakunnan museo, Suomen keskiajan arkeologian seura, Turun yliopiston arkeologian oppiaine.

Suomen keskiajan arkeologian seuran syyskokous ja –seminaari pidetään Hämeen linnassa perjantaina 19.11.2004.

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen. Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto) tai sähköpostitse seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla). Jäsenmaksu on 16 euroa ja opiskelijoilta 10 euroa. Osoitteenmuutokset pyydetään tekemään seuran sihteerille (yhteystiedot alla). Seuran kotisivut ovat osoitteessa http://org.utu.fi /muut/skas

Puheenjohtaja: Kari Uotila
Suovillankatu 3
20780 Kaarina
050-5287360
kari.uotila@utu.fi tai kari.uotila@kolumbus.fi

Sihteeri: Hannele Lehtonen
p. 0400-537 670
hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi

Rahastonhoitaja: Terhi Mikkola
050-582 2526
terhi.mikkola@dnainternet.net

ISSN 1455-0334

DIGIPAINO
Turun yliopisto 2004

.GB50
PRESS M

SKAS 1/2004

SKAS c/o Arkeologia,
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto